Załącznik nr 1
do Uchwały nr 376/22
Zarządu Województwa Łódzkiego
z dnia 17.05.2022.

Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi

województwo łódzkie

Strategia w zakresie polityki społecznej województwa łódzkiego do 2030 roku

Projekt

wersja z 13 kwietnia 2022 roku

Spis treści

Spis treści 1
Wykaz skrótów 3
Wstęp 4
1. Ogólna logika Strategii 7
2. Kontekst strategiczny i programowy 11
3. Wizja i misja Strategii 14
4. Czynniki realizacji Strategii 15
5. Cele strategiczne 18
5.1 Aktywne i silne społeczności lokalne 18
OBSZAR: Kapitał społeczny 18
OBSZAR: Wsparcie rodzin i dzieci 22
OBSZAR: Edukacja, opieka i wychowanie 34
OBSZAR: Kultura 40
5.2 Standardy i jakość życia 44
OBSZAR: Ubóstwo oraz ubóstwo energetyczne 44
OBSZAR: Aktywność zawodowa 48
OBSZAR: Mieszkalnictwo 52
OBSZAR: Zdrowy styl życia 58
5.3 Włączenie społeczno-zawodowe 62
OBSZAR: Wsparcie osób z niepełnosprawnościami, w tym z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu 62
OBSZAR: Osoby starsze 76
OBSZAR: Wsparcie osób uzależnionych lub zagrożonych uzależnieniami, używaniem problemowym oraz zachowaniami ryzykownymi 84
OBSZAR: Bezdomność 94
OBSZAR: Integracja cudzoziemców 98
OBSZAR: Dostępność 102
5.4 Horyzontalne 106
OBSZAR: Ekonomia społeczna 106
OBSZAR: Usługi społeczne 116
6. Ramy finansowe Strategii 120
7. Monitoring i ewaluacja 122
7.1. Monitoring wdrażania Strategii 122
7.2. Ewaluacja Strategii 123

8. Wskaźniki realizacji Strategii 124
9. Trendy kształtujące sytuację społeczną województwa łódzkiego 133
9.1. Depopulacja 133
9.2.Starzejąca się ludność 136
9.3.Migracje 138
9.4.Rynek pracy 140
10. Sytuacja społeczna – synteza 143
10.1. Ubóstwo i bezdomność 143
10.1.1. Ubóstwo energetyczne 148
10.2. Sytuacja zdrowotna 151
10.2.1. Niepełnosprawność i niesamodzielność 154
10.2.2. Zachowania ryzykowne i uzależnienia 161
10.3. Aktywność społeczna i obywatelska 165
Spis tabel 171
Spis rysunków 171
Spis wykresów 171
Bibliografia: 172

Wykaz skrótów

AA	Anonimowi Alkoholicy
AON	Asystent osoby z niepełnosprawnością
AOOzN	Asystent osobisty osoby z niepełnosprawnością
BAEL	Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
BDL	Bank Danych Lokalnych
CIS	Centrum Integracji Społecznej
CKZiU	Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego
DDA	Dorosłe Dzieci Alkoholików
DDOM	Dzienny dom opieki medycznej
EHIS	Europejskie Ankietowe Badanie Zdrowia (*European Health Interview Survey*)
ES	Ekonomia Społeczna
FEŁ	Fundusze Europejskie Dla Łódzkiego
FERS	Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego
GUS	Główny Urząd Statystyczny
JST	Jednostki Samorządu Terytorialnego
KE	Komisja Europejska
KIS	Klub Integracji Społecznej
KPON	Konwencja o Prawach Osób Niepełnosprawnych
MAL	Miejsce Aktywności Lokalnej
NFZ	Narodowy Fundusz Zdrowia
NGO	Organizacja pozarządowa
OPS	Ośrodek Pomocy Społecznej
OWES	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
OzN	Osoby z niepełnosprawnościami
OZPS	Ocena Zasobów Pomocy Społecznej
PARPA	Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (od 1 stycznia 2022 r. przekształcona w Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom)
PCPR	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
PES	Podmiot ekonomii społecznej
PFRON	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
POWER	Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój
PROO	Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018-2030
RCPS	Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi
ROIS	Regionalne Obserwatorium Integracji Społecznej
RPO WŁ	Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego
SCWEW	Specjalistyczne Centrum Wspierające Edukację Włączającą
SIO	System Informacji Oświatowej
SRWŁ	Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego
UTW	Uniwersytet Trzeciego Wieku
WTZ	Warsztat Terapii Zajęciowej
WKND	Wysokie Koszty Niskie Dochody
WSPS	Wojewódzka Strategia w zakresie Polityki Społecznej
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej
ZPCH	Zakład Pracy Chronionej

Wstęp

Opracowanie Wojewódzkiej Strategii w zakresie Polityki Społecznej do 2030 roku (WSPS 2030) jest wynikiem cyklicznie powtarzanego procesu konsultacji i ustalania zapisów z różnymi grupami interesariuszy. Proces ten miał miejsce zarówno przy opracowywaniu założeń Strategii, jak i jej pierwszych projektów, aż po ostateczne konsultacje o charakterze formalnym – w myśl zapisów ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. 2021 poz. 1057).

W szczególności w proces opracowywania Strategii włączone były trzy grupy konsultacyjne:

1) zespół ośmiu ekspertów-praktyków i przedstawicieli świata akademickiego w obszarach dotyczących sfery społecznej a wyodrębnionych w projekcie Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030[1],
2) przedstawiciele instytucji poziomu regionalnego, kluczowi dla realizacji działań w obszarze polityki społecznej[2],
3) przedstawiciele powiatów województwa łódzkiego.

W toku prac nad przedmiotowym dokumentem należało uwzględnić kluczowe dla polityki społecznej województwa łódzkiego – opracowywane w ramach nowej perspektywy 2021 do 2030 – dokumenty szczebla międzynarodowego, krajowego i regionalnego, uspójnić zapisy projektu dokumentu z przyjętymi i wypracowywanymi w latach 2020-2021 kierunkami polityki publicznej w obszarze włączenia społecznego, uwzględniając linię demarkacyjną pomiędzy działaniami krajowymi a regionalnymi. Dbając także o dywersyfikację źródeł finansowania planowanych kierunków działań należało uwzględnić możliwość aplikowania o środki zewnętrzne – unijne i krajowe, dopełniając nimi środki pochodzące z budżetu województwa.

Zgodnie z art. 21 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej strategia wojewódzka w zakresie polityki społecznej stanowi integralną część strategii rozwoju województwa. W związku z powyższym konieczne było uspójnienie projektu Wojewódzkiej Strategii w zakresie Polityki Społecznej 2030 w zakresie celu strategicznego odnoszącego się do

[1] Eksperci merytoryczni uczestniczący w opracowaniu dokumentu wyodrębnieni zostali w ośmiu obszarach: wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, ubóstwa i bezdomności, ubóstwa energetycznego, starzejącego się społeczeństwa, niepełnosprawności i niesamodzielności, ekonomii społecznej, migracji, zachowań ryzykownych i uzależnień.

[2] Przedstawiciele instytucji poziomu regionalnego wyłonieni zostali na mocy Zarządzenia Nr 32/2020 Dyrektora RCPS z dnia 27 marca 2020 roku w sprawie powołania Zespołu roboczego do spraw opracowania dokumentu pn. "Wojewódzka Strategia w zakresie Polityki Społecznej 2030"

sfery społecznej oraz przypisanych do niego celów operacyjnych i kierunków działań określonych w Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030, która została przyjęta 06.05.2021 r. na mocy Uchwały nr XXXI/414/21 Sejmiku Województwa Łódzkiego w sprawie przyjęcia strategii województwa łódzkiego.

strategia wojewódzka w zakresie polityki społecznej stanowi integralną część strategii rozwoju województwa
art. 21 ust. 1 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej

Programy stanowiące dokumenty o charakterze operacyjno-wdrożeniowym ustanawiane w celu realizacji strategii rozwoju (art. 15.1 Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju) pozostawały w trakcie opracowania przedmiotowego dokumentu w fazie konsultowania zapisów. Dotyczyło to zarówno jednego z krajowych, jak i regionalnego programu operacyjnego, istotnie wpływających na treść strategii w zakresie polityki społecznej (Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego na lata 2021-2027 oraz Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027).

Konsultacje społeczne Programu Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego (FERS) trwały od 02.06 do 09.07.2021 roku, a w dniu 28.09.2021 r. podczas konferencji Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej przedstawiło uwagi, postulaty i wnioski zgłoszone podczas konsultacji oraz główne zmiany jakie zostaną wprowadzone w kolejnej wersji FERS.

Regionalny program operacyjny – Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027, który zawiera 2 osie priorytetowe kluczowe dla polityki społecznej: Infrastruktura społeczna i włączenie społeczne, podlegał prekonsultacjom w miesiącu wrześniu 2021 r. W terminie od 02.12.2021 r. do 09.01.2022 r. projekt programu regionalnego Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027 wraz z prognozą oddziaływania na środowisko poddany został procesowi konsultacji społecznych.

Krajowy program operacyjny – Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego na lata 2021-2027 oraz regionalny program operacyjny – Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027 stanowią jedne z najważniejszych źródeł finansowania zewnętrznego działań określonych w strategii w zakresie polityki społecznej, w związku z czym w procesie opracowywania przedmiotowego dokumentu konieczne było zapewnienie zbieżności jego zapisów z powyższymi programami.

Dla Strategii w zakresie polityki społecznej zasadnicze znaczenie mają kierunki rozwoju polityki publicznej przyjęte w dokumentach dotyczących polityki społecznej na poziomie krajowym.

W zapisach Strategii uwzględniono założenia polityki publicznej pod nazwą „Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030" ogłoszonej w dniu 15.09 2021 r. (Monitor Polski poz. 843).

Uwzględnienia w Strategii wymagał przygotowany przez Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej dokument strategiczny dotyczący deinstytucjonalizacji usług społecznych w Polsce –

„Strategia rozwoju usług społecznych", którego konsultacje międzyresortowe zakończyły się 02.11.2021 r. Deinstytucjonalizacja stanowi paradygmat rozwoju usług społecznych przyjęty zarówno na szczeblu Unii Europejskiej, jak i w polskiej krajowej polityce społecznej. Przechodzenie od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej w środowisku rodzinnym i społeczności lokalnej jest jednym z kryteriów spełnienia warunkowości podstawowej dla polityki spójności w obszarze społecznym na lata 2021-2027, co wpływa ostatecznie nie tylko na określenie zakresu merytorycznego, ale i finansowego opracowywanego projektu strategii w zakresie polityki społecznej dla województwa łódzkiego.

Mając na uwadze dążenie do stworzenia dokumentu pozwalającego w jak największym stopniu odpowiadać kierunkom przyjętej interwencji na zdiagnozowane potrzeby – o jak najbardziej praktycznym (aplikacyjnym) charakterze – w Strategii zastosowano podejście, które każdemu kierunkowi działania z osobna przypisuje sposób jego realizacji, składający się z szeregu elementów: **diagnozy** (zawierającej odniesienie do podstawowych danych, jak i do dotychczas zrealizowanych działań), wskazania do realizacji konkretnych **zadań**, **mechanizmów**, które powinny zostać uruchomione, aby móc zrealizować proponowane działania, a także **zasobów** i **interesariuszy** (w tym instytucji odpowiedzialnych za realizację tych zadań) oraz **wskaźników** realizacji danego kierunku działania. Przyjęty model Strategii przyczynić się powinien do zwiększenia stopnia efektywności wdrażania zaplanowanych działań, a jednocześnie spowodować kompleksowe, holistyczne podejście do systemu realizacji polityki społecznej na szczeblu regionalnym. Co więcej, zaproponowane ujęcie wyraźnie eksponuje zakładane do osiągniecia cele i spodziewane efekty realizacji Strategii, co ułatwi zrozumienie procesów społecznych i instytucjonalnych związanych z realizacją konkretnych działań.

Strategia składa się z kilku części: informacji o ogólnej logice Strategii, a zarazem filozofii jej tworzenia, kontekstu strategicznego i programowego, opisu trendów (prognozy zmian) kształtujących sytuację społeczną regionu, części poświęconej wizji i misji Strategii, głównego celu i struktury celów strategicznych, czynników realizacji Strategii, opisu kierunków niezbędnych działań wraz z syntetyczną diagnozą, pogłębionej analizy sytuacji społecznej regionu (diagnozy), a także ram finansowych dla przyjętych kierunków działań. Dokument kończą zasady monitoringu i ewaluacji Strategii wraz z tabelą wskaźników realizacji Strategii. Należy podkreślić, że sposób realizacji Strategii odnosi się do organizacji procesów jej wdrażania i dotyczy części takich jak: czynniki realizacji Strategii, monitoring i ewaluacja oraz pomiar przyjętych wskaźników jej realizacji w odniesieniu do celów strategicznych. Na sposób realizacji Strategii składają się także mechanizmy oraz interesariusze zaangażowani w realizację określonych kierunków działań.

1. Ogólna logika Strategii

W pierwszym kroku pracy nad Strategią wyznaczone zostały: główny cel strategiczny i cele strategiczne. Elementy te połączone zostały z wizją i misją Strategii.

Następnie do celów strategicznych przypisane zostały kierunki działania – główne obszary interwencji w ramach polityki społecznej.

Rysunek 1 Cel główny, cele strategiczne i główne obszary interwencji Strategii

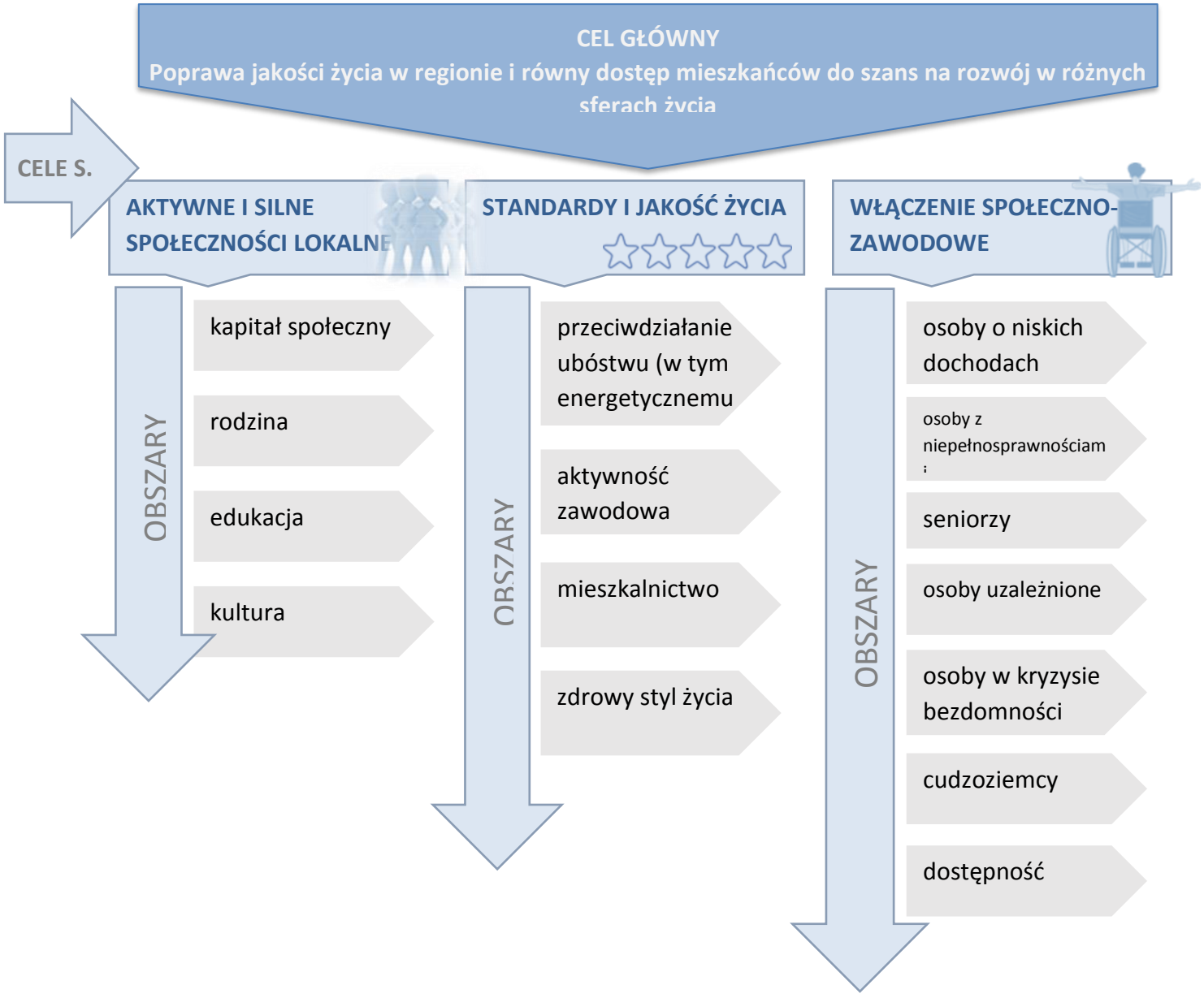

HORYZONTALNE:
ekonomia społeczna
usługi społeczne wysokiej jakości

uwzględniając we wszystkich działaniach Strategii zasadę przeciwdziałania dyskryminacji i dyskryminacji krzyżowej, wielokrotnej, (np. starszych osób z niepełnosprawnościami, kobiet i dziewczyn z niepełnosprawnościami, itd.) we wszystkich obszarach życia

- **Uzasadnienie realizacji danego kierunku/obszaru działania**. Uzasadnienie każdorazowo zawiera odniesienie się do aktualnej diagnozy sytuacji społecznej regionu i diagnozy dotychczasowych działań podejmowanych w ramach polityki publicznej dla danego obszaru działania.
- **Konkretne zadania/działania do realizacji.**
- **Mechanizmy, które powinny być uruchomione, aby zrealizować dany kierunek działania**. Chodzi tu o uszczegółowienie i dopasowanie mechanizmów (np. współpraca, indywidualizacja podejścia, itp.) do konkretnego kierunku działania. Mechanizmy odnoszą się do sposobu realizacji Strategii.
- **Zasoby i możliwości**, które trzeba wykorzystać, aby zrealizować dany cel/kierunek działania. Każdorazowo katalog zasobów został doprecyzowany w zależności od danego kierunku działania.
- **Interesariusze**, w tym podmioty/instytucje odpowiedzialne za realizację działań. Katalog instytucji/podmiotów odpowiedzialnych za realizację Strategii. Ta część wskazuje na system jej realizacji/wdrażania.
- **Wskaźniki realizacji Strategii** przypisane do danego kierunku działania. Wskaźniki zamieszczone są w zbiorczej tabeli w dalszej części Strategii.

Rysunek 2 Szablon opisu kierunku działania

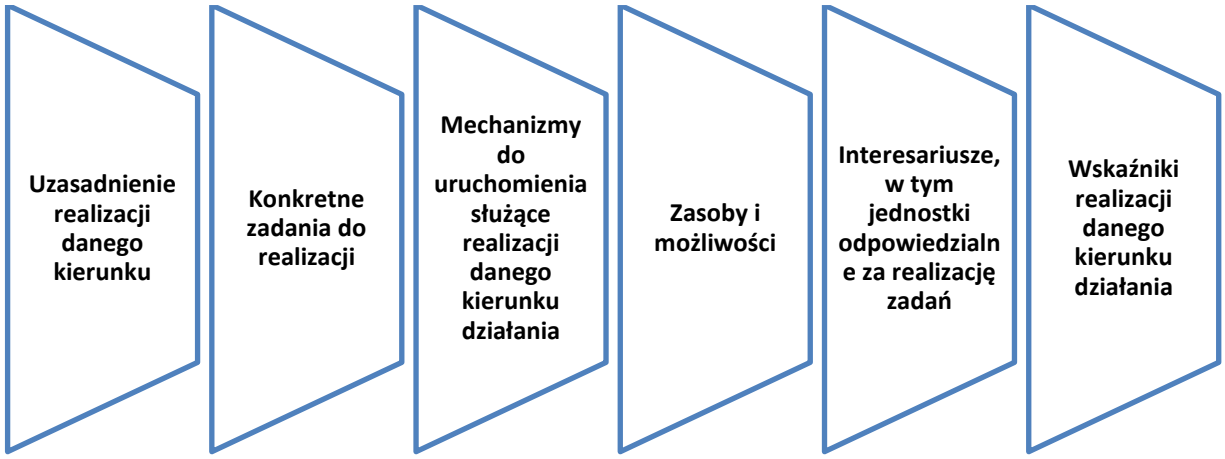

Źródło: Opracowanie własne.

Strategia uwzględnia wnioski i rekomendacje uzyskane w ramach monitoringu obowiązujących do 2020 Programów Wojewódzkich oraz Planów dotyczących województwa łódzkiego, takich jak:

- Wojewódzki Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej na lata 2014-2020;

- Wojewódzki Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na lata 2017-2020;
- Wojewódzki Program Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2017-2020;
- Wojewódzki Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie na lata 2017-2020;
- Wojewódzki Program Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Zatrudnianiu Osób Niepełnosprawnych na lata 2014-2020;
- Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Łódzkim do roku 2020;
- Regionalny Program Ochrony Zdrowia Psychicznego dla województwa łódzkiego na lata 2017-2022.
- Plan przeciwdziałania depopulacji w województwie łódzkim 2020.

Kluczowe zasady, którymi kierowano się w trakcie prac nad Wojewódzką Strategią w zakresie Polityki Społecznej 2030, to:

zasady tworzenia WSPS2030:
1. **równość, poszanowanie praw i solidarność**
2. **spójność i włączenie**
3. **partycypacja i partnerstwo**
4. **ochrona przed dyskryminacją i stygmatyzacją**
5. **transparentność działań i procesów**
6. **poszanowanie środowiska**

- **Równość, Poszanowanie Praw i Solidarność:** Strategia wspiera tworzenie poszanowania Praw Człowieka i równych warunków do realizacji praw socjalnych, w tym osiągania wysokiej jakości życia, dla wszystkich grup mieszkańców odwołując się do solidarności w stosunku do grup osób wykluczonych społecznie lub na to wykluczenie narażonych.
- **Spójność i Włączenie**: Strategia wspiera realizowanie działań nastawionych na włączanie różnych grup ludności do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, gospodarczym czy kulturalnym regionu, prowadząc do osiągania spójności społecznej na obszarze województwa.
- **Partycypacja i Partnerstwo**: Strategia wspiera udział wszystkich interesariuszy, a w szczególności mieszkańców i organizacji społecznych, zarówno w realizacji zapisów Strategii, jak i szerzej, w realizacji działań władz publicznych szczebla regionalnego i lokalnego na zasadach partnerskich.
- **Ochrona przed dyskryminacją i stygmatyzacją**: Strategia wspiera przeciwdziałanie dyskryminacji i stygmatyzacji różnych grup mieszkańców z różnych powodów, w tym m.in. płci, wieku, rasy, pochodzenia etnicznego, narodowości, religii, wyznania, statusu materialnego, niepełnosprawności, światopoglądu, orientacji seksualnej. Zadaniem

Strategii jest także przeciwdziałanie dyskryminacji krzyżowej (wielokrotnej, np. starszych osób z niepełnosprawnością, w tym kobiet i dziewcząt z niepełnosprawnościami, itd.) we wszystkich obszarach życia.

- **Transparentność działań i procesów**: Strategia wspiera a przejrzystość w realizacji działań przez władze szczebla regionalnego i lokalnego, która sprzyja budowaniu zaufania mieszkańców do władz publicznych, co ułatwia realizację zapisów Strategii.
- **Poszanowanie środowiska**: Strategia wspiera realizację działań z poszanowaniem środowiska naturalnego.

Wskazane zasady powinny być respektowane w ramach realizacji działań Strategii. Stanowią one dopełnienie zasad uniwersalnych oraz dotyczących planowania rozwoju i wdrażania, które wyznaczono w ramach systemu realizacji Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030.

2. Kontekst strategiczny i programowy

Kontekst przygotowywania i wdrażania Strategii w zakresie polityki społecznej województwa łódzkiego do 2030 roku jest tworzony przez wiele dokumentów strategicznych i operacyjnych. Wyznaczają go dokumenty z różnych poziomów: **międzynarodowego, europejskiego, krajowego czy regionalnego**.

W trakcie opracowywania Strategii w zakresie polityki społecznej województwa łódzkiego do 2030 roku na poziomie UE trwały prace nad nowym dokumentem strategicznym wyznaczającym cele UE w perspektywie do 2030 roku będące odpowiedzią na cele zrównoważonego rozwoju wskazane przez Organizację Narodów Zjednoczonych w 2015 roku Równocześnie toczą się prace nad nową perspektywą finansową UE 2021-2027.

Kluczowym dokumentem na szczeblu UE stanowiącym odpowiedź na wyzwania społeczne a wyznaczającym horyzont działań Strategii jest **Europejski Filar Praw Socjalnych**. Wdrażanie go stanowi jeden z 5 celów polityki spójności. Cel ten dotyczy tworzenia „Europy o silnym wymiarze społecznym" a wspierany przez EFRR, EFS+ i FS w perspektywie 2021-2027 wskazany został przez Komisję Europejską w projekcie rozporządzenia ogólnego z dn. 29 maja 2018 r. Europejski Filar Praw Socjalnych przewiduje nowe prawa dla obywateli, jak i zmierza do ułatwienia im skuteczniejszego egzekwowania praw, które już im przysługują. Europejski filar praw socjalnych opiera się na 20 podstawowych zasadach uporządkowanych w trzech kategoriach: równe szanse i dostęp do zatrudnienia, uczciwe warunki pracy oraz ochrona socjalna i integracja społeczna.[3]

Pośród tych dokumentów szczebla krajowego, które mają znaczenie dla tworzenia niniejszej Strategii, należy wymienić przede wszystkim następujące:

1. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju 2020 (z perspektywą do 2030 roku)
2. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030
3. Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego 2030
4. Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030,

[3] Dostępne pod adresem: https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_pl.pdf

5. Strategia Rozwoju Usług Społecznych – polityka publiczna na lata 2021 – 2030 (z perspektywą do 2035 r.) – projekt z dn. 30 listopada 2021 roku
6. Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej
7. Strategia na rzecz osób z niepełnosprawnościami 2021-2030 ,
8. Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Bezpieczeństwo-Uczestnictwo-Solidarność,
9. Program Rządowy Dostępność Plus 2018-2025

oraz wynikające z nich programy, w tym Program wieloletni „Senior+" na lata 2021–2025 (wg projektu Uchwały Rady Ministrów z 30 września 2020) czy Program „Opieka 75+",

Natomiast pośród dokumentów regionalnych należy wskazać na:

1. Strategię Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030
2. Regionalną Strategię Innowacji dla Województwa Łódzkiego LORIS 2030

oraz programy i plany:

3. Program Wspierania Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej Województwa Łódzkiego 2030
4. Program Polityki Senioralnej Województwa Łódzkiego na lata 2020-2027 (projekt)
5. Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej dla województwa łódzkiego na lata 2021-2024 (projekt),
6. Wojewódzki Program Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych i Przeciwdziałania Ich Wykluczeniu Społecznemu oraz Pomocy w Zatrudnianiu Osób Niepełnosprawnych 2030,
7. Terytorialny Plan Sprawiedliwej Transformacji Województwa Łódzkiego.

W kontekście finansowania celów związanych ze wsparciem działań w zakresie polityki społecznej warto także wspomnieć o podstawowych funduszach rozwojowych: Europejskim Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR), Europejskim Funduszu Społecznym+ (EFS+) oraz Funduszu Sprawiedliwej Transformacji (FST), które w okresie obowiązywania Strategii będą realizowane w ramach Umowy Partnerstwa na lata 2021-2027.

Wymienione dokumenty strategiczne, konkretyzowane w ramach kilkudziesięciu planów i programów, stanowią kontekst zapisów oraz układu realizacyjnego Strategii, dlatego też ich

zapisy w zakresie zapewnienia spójności społecznej, przeciwdziałania wykluczeniu, wsparcia grup defaworyzowanych, przeciwdziałania konsekwencjom zmian demograficznych oraz budowy kapitału ludzkiego i społecznego stanowiły silną inspirację dla wielu zapisów Strategii. Relacje między podstawowymi dokumentami można prześledzić na poniższym schemacie.

Rysunek 3 Strategia a podstawowe dokumenty

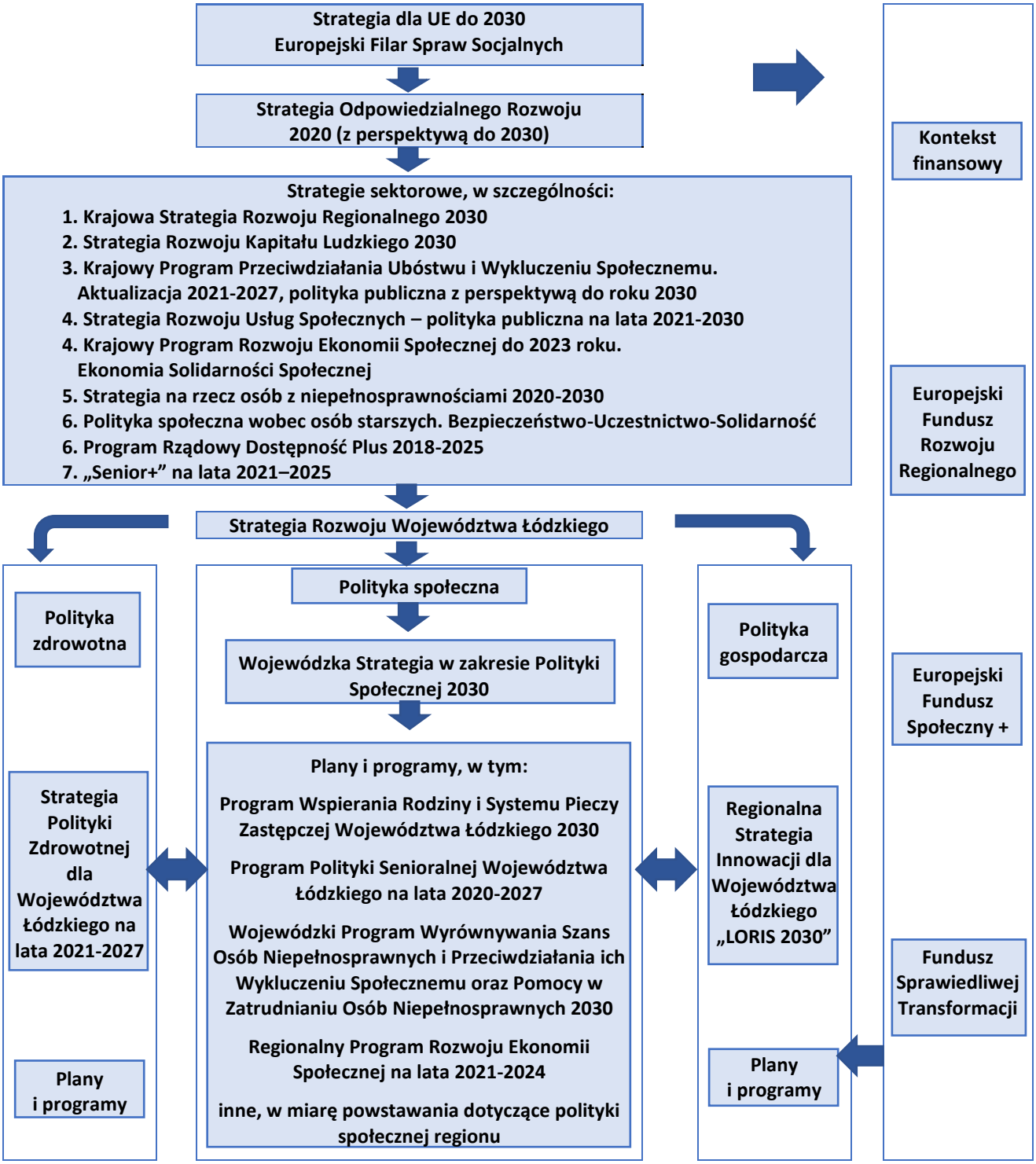

źródło: opracowanie własne.

3. Wizja i misja Strategii

Na podstawie procesu konsultacji prowadzonego w ramach opracowywania Strategii określono wizję pożądanej sytuacji społecznej w województwie łódzkim, a na jej podstawie misję Strategii.

Wizja:

Województwo łódzkie jest miejscem, gdzie mieszkańcy cieszą się wysoką jakością życia, charakteryzującą się możliwością aktywnego uczestnictwa w życiu gospodarczym, społecznym, edukacyjnym oraz kulturalnym regionu. Mieszkańcy województwa żyją w przyjaznych im społecznościach lokalnych opartych na zasadach solidarności społecznej (w tym międzypokoleniowej), tolerancji międzykulturowej oraz chronieni przed dyskryminacją. Sprzyja to zachowaniu dobrostanu fizycznego, psychicznego, społecznego oraz ekonomicznego i wykorzystywaniu dostępnych szans na własny rozwój, a także ułatwia sprostanie wyzwaniom życiowym. Województwo jest przyjazne mieszkańcom w każdym wieku.

Misja:

Misją Strategii w zakresie polityki społecznej dla województwa łódzkiego jest zatem dążenie do wysokiego poziomu jakości życia jego mieszkańców poprzez skuteczne działania odpowiedzialnych za to instytucji polityki społecznej oraz wspieranie własnej aktywności życiowej mieszkańców w sferach: rodzinnej, zawodowej, społecznej, zdrowotnej, edukacyjnej oraz kulturalnej. Wsparcie to pozwoli na zachowanie równego dostępu mieszkańców do szans rozwojowych, co pozwoli im osiągnąć satysfakcjonujący poziom zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych. Kluczowym elementem przyczyniającym się do realizacji misji jest koordynacja działań sektora publicznego, społecznego i prywatnego na rzecz różnych grup społecznych mieszkańców, profesjonalizacja tych działań oraz dążenie do wykorzystania potencjału podmiotów zaangażowanych w realizację działań z zakresu polityki społecznej w województwie.

Cel główny:

Poprawa jakości życia w regionie i równy dostęp mieszkańców do szans na rozwój w różnych sferach życia.

4. Czynniki realizacji Strategii

Do czynników realizacji Strategii zaliczają się trzy elementy.

czynniki realizacji Strategii:
1. **Mechanizmy, których uruchomienie doprowadzi do osiągniecia zaplanowanych rezultatów**
2. **Zasoby i możliwości regionu**
3. **Zasady horyzontalne**

1. **Mechanizmy, których uruchomienie doprowadzi do osiągniecia zaplanowanych rezultatów**. W wielu wypadkach konieczne może stać się równoczesne uruchomienie kilku mechanizmów. Ważne jest, aby każdorazowo przy realizacji określonych działań czy programu działań precyzyjnie określać tzw. teorię zmiany[4], która łączyć powinna w sposób przyczynowo-skutkowy podjęte działania i pożądany efekt. Im precyzyjniej odtworzona jest teoria zmiany, tym precyzyjniej można określić niezbędny mechanizm zmiany. Poprzez mechanizmy rozumiemy czynniki, których działania na odpowiednim poziomie umożliwią realizację celów. Dla każdego kierunku działania właściwe są mechanizmy horyzontalne (wspólne dla wszystkich kierunków) oraz mechanizmy specyficzne, charakterystyczne dla danego kierunku działania. Do mechanizmów horyzontalnych zaliczamy:

- **Współpracę instytucjonalną** pomiędzy różnymi instytucjami/organizacjami realizującymi zadania w zakresie polityki społecznej. Chodzi tu o różne wymiary współpracy, w tym w szczególności o współpracę jednostek pomocy społecznej z organizacjami pozarządowymi, czy podmiotami ekonomii społecznej czy sektorem nauki, jak i współpracę pomiędzy jednostkami publicznymi realizującymi zadania z zakresu pomocy społecznej. Współpraca obejmuje także współpracę międzysektorową, która wiąże się z zadaniami realizowanymi w ramach polityki społecznej, np. z systemem ochrony zdrowia, sądowym, policją, itp. Kluczowe będzie precyzyjne wskazanie rodzaju koniecznej współpracy, która w zależności od zadania przybierać może różne formy i zakres: od wymiany informacji, po koordynację działań, prace nad konkretnymi przypadkami, konsultowanie i współtworzenie dokumentów strategicznych, programów, narzędzi czy wspólną realizację projektów.
- **Profesjonalizację i przygotowanie kadr.** W obliczu zmieniających się potrzeb klientów i nowych wyzwań stojących przed polityką społeczną, a w szczególności przed systemem pomocy społecznej konieczne staje się rozwijanie kompetencji kadr zawodowych

[4] Pawson, R. (2006). Evidence-based policy, University of Leeds, UK.

jednostek organizacyjnych pomocy społecznej, innych podmiotów prowadzących działania na rzecz osób i rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji bytowej, społecznej. Potrzebne są metody i narzędzia do pracy z nowym rodzajem klienta, a także nowe podejście i narzędzia dla osób głęboko wykluczonych wprowadzane poprzez regularne, częste szkolenia i superwizje. Kompetencje i poziom zaangażowania kadr mają w wielu przypadkach kluczowe znaczenie we wspieraniu osób znajdujących się w trudniejszej sytuacji życiowej.

- **Indywidualizację podejścia.** Ze względu na zróżnicowanie potrzeb klientów, związane z odmienną sytuacją życiową, zróżnicowanym stanem zdrowia, czy różnego typu ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu konieczne jest wypracowanie mechanizmów elastycznego reagowania na potrzeby osób wspieranych, a także regularnego monitorowania tych potrzeb.
- **Wsparcie środowiskowe i deinstytucjonalizację.** Ogólnoeuropejskie wytyczne dotyczące przejścia od opieki instytucjonalnej do opieki świadczonej na poziomie lokalnych społeczności wyraźnie wskazują na konieczność i głęboką potrzebę wsparcia osób, szczególnie starszych, chorych i z niepełnosprawnościami, czy wychowanków pieczy zastępczej w środowiskach, w których żyją. Takie wsparcie zapewni im lepsze i dłuższe pozostawanie w miejscu zamieszkania, w swoich wspólnotach czy społecznościach, co pozwoli na zachowanie samodzielności i lepszej jakości życia. Deinstytucjonalizacja wymaga zmian w sposobie dostarczania i organizacji usług, a także bardziej ścisłej pracy z środowiskami lokalnymi.
- **Komunikację z otoczeniem i system konsultowania działań.** Pomoc społeczna boryka się z wizerunkiem instytucji wspierającej jedynie osoby głęboko wykluczone, niepracujące i żyjące w ubóstwie. W chwili obecnej zwiększa się skala potrzeb w zakresie wsparcia niezwiązanego z dochodem (np. wsparcie dla osób starszych, z niepełnosprawnościami, w kryzysie bezdomności). Taki wizerunek pomocy społecznej skutecznie zniechęca wiele osób do kontaktu z systemem pomocy społecznej. Nie zawsze osoby takie pozostają świadome możliwości jakie stwarza system pomocy społecznej. Z tego powodu kluczowa jest odpowiednia wielopoziomowa komunikacja systemu z otoczeniem. Ważnym elementem tych działań jest wypracowanie systemu konsultowania dokumentów

strategicznych, programów i działań, który uwzględnia udział różnych interesariuszy na wszystkich etapach planowania i realizacji interwencji publicznej.

- **Innowacje społeczne.** W warunkach dynamicznych zmian społeczno-gospodarczych, które wiążą się między innymi ze zmianą profilu klienta pomocy społecznej, konieczne jest wdrażanie nowych rozwiązań i sposobów pracy z klientami. Co kluczowe, nie zawsze chodzi o opracowywanie nowych narzędzi, ale często o wdrażanie w nowych kontekstach już opracowanych narzędzi i ich bezpieczne testowanie. Chodzi zatem o stworzenie przestrzeni do eksperymentowania, testowania i pilotowania nowych rozwiązań.
- **Nowoczesne technologie**. Ważnym elementem polityki społecznej jest wykorzystanie nowoczesnych technologii w realizacji zadań pomocy społecznej. Obecna sytuacja związana z pandemią wyraźnie pokazała konieczność stosowania nowoczesnych technologii na różnych etapach pracy z klientem – od kontaktu poprzez świadczenie usług.

2. Zasoby i możliwości regionu, które mogą zostać zmobilizowane do realizacji Strategii. Zasoby wyznaczają skalę możliwych do podjęcia działań. Istotne pozostają zasoby, które są do dyspozycji regionu. Są to:

- **uregulowania prawne i przepisy na poziomie lokalnym i regionalnym** w zakresie kompetencji samorządów lokalnych i regionalnych, które mogą zarówno sprzyjać realizacji danego kierunku, lub wręcz przeciwnie, utrudniać jego realizację.
- **instrumenty finansowe** (w tym dostępność różnego typu programów) dostępne dla regionu – zróżnicowane źródła finansowania typu środki krajowe, europejskie lub międzynarodowe, które mogą zostać wykorzystane na poziomie regionalnym.
- **potencjał instytucjonalny.** Sieć kooperacji i wsparcia pomiędzy jednostkami/placówkami szczebla gminnego, powiatowego i regionalnego, realizującymi zadania czy świadczącymi usługi z zakresu polityki społecznej.
- **infrastruktura fizyczna do realizacji zadań z zakresu polityki społecznej.** Materialny zasób związany z infrastrukturą fizyczną, która może zostać wykorzystana do realizacji zadań z zakresu pomocy społecznej.

3. Zasady horyzontalne, które będą przekrojowo uwzględniane przy realizacji zadań Strategii. Zasady te zostały opisane w rozdziale dotyczącym ogólnej logiki Strategii.

5. Cele strategiczne

5.1 Aktywne i silne społeczności lokalne

OBSZAR: Kapitał społeczny

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Miarą kapitału społecznego jest stan sieci wzajemnego zaufania (np. stopień zaufania do obcych, sąsiadów). Mieszkańców województwa łódzkiego cechuje niski poziom zaufania społecznego i zdolności do współpracy – zaufanie do innych deklarowane jest na poziomie 78% (12. miejsce w kraju). Wskaźnik poziomu zaufania do sąsiadów wynosi 69%, co sytuuje województwo na ostatnim 16. miejscu w kraju. Wskaźnik zaufania do nieznajomych kształtuje się na poziomie 30% (14. miejsce)[5].

[5] Jakość życia i kapitał społeczny w Polsce. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, data publikacji 30.07.2020.

2. Mieszkańcy województwa łódzkiego są najmniej zadowoleni ze swojego miejsca zamieszkania (71%) oraz najmniej ogólnie zadowoleni z życia (77%) na tle innych województw[6].
3. Do wskaźników aktywności obywatelskiej należą frekwencja w wyborach oraz liczba organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców. Frekwencja w wyborach samorządowych w 2018 roku wynosiła w województwie łódzkim 57% i była wyższa o 2,1 pkt. proc. od średniej dla Polski (54,9%)[7]. Odnotowano wówczas najwyższą frekwencję w ciągu ostatnich lat, a województwo zajęło pod tym względem 2. miejsce w kraju (dla porównania w 2010 roku wynosiła ona 46,5%, co dało województwu łódzkiemu 10. miejsce w skali kraju)[8]. W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców w województwie łódzkim działają 32 organizacje pozarządowe (4 miejsce w kraju)[9].
4. W subiektywnej ocenie sytuacji materialnej gospodarstw domowych, na tle innych województw, mieszkańcy najczęściej (55,3%) określają ją jako przeciętną[10].
5. W województwie rozwijane są mechanizmy partycypacji społecznej, w Łódzkiem działają m.in. Wojewódzka Rada Dialogu Społecznego Województwa Łódzkiego, Wojewódzka Rada Działalności Pożytku Publicznego, Wojewódzka Społeczna Rada ds. Osób Niepełnosprawnych.

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Aktywizacja mieszkańców na rzecz lokalnego środowiska**, w szczególności poprzez: ▪ wyszukanie i docieranie do lokalnych liderów opinii, ▪ poznawanie specyficznych potrzeb lokalnych społeczności we współpracy z liderami sektora pozarządowego, ▪ zachęcanie do działania w grupach formalnych i nieformalnych na rzecz wspólnej okolicy i spraw. Rozwijanie partycypacji społecznej i poczucia sprawczości, ▪ wspieranie lokalnych inicjatyw sąsiedzkich poprzez uruchamianie instrumentów partycypacji społecznej angażujących mieszkańców np. mikrograntów, inicjatywy lokalnej, funduszu sołeckiego i dotacji na wsparcie oddolnej aktywności,	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa np. poprzez wparcie i współpracę z podmiotami w tworzeniu miejsc aktywności lokalnej, które będą mogły realizować potrzeby mieszkańców województwa, wzmacniać ich identyfikację lokalną i poczucie wspólnoty. 2. Zasięganie opinii i konsultowanie spraw z szerokim gronem interesariuszy (np. różnego typu radami wojewódzkimi),

[6] Ibidem.
[7] Za https://wybory2018.pkw.gov.pl/pl/frekwencja/2110#f1000000, dostęp 23.08.2020.
[8] Za: Za https://wybory2018.pkw.gov.pl/pl/frekwencja/2110#f1000000, dostęp 23.08.2020
[9] Stowarzyszenie Klon/Jawor (2018). Kondycja organizacji pozarządowych (2018), Warszawa.
[10] Budżety gospodarstw domowych w 2019 r., Warszawa 2020, GUS.

2. **Umacnianie transparentności działań instytucji publicznych** poprzez otwartość i stałą komunikację z mieszkańcami. Dostosowanie przekazu do typu odbiorcy (np. wiek, kompetencje).
3. Działania służące **zwiększeniu identyfikacji z lokalną społecznością**, zwiększanie poczucia bezpieczeństwa i wpływu na otoczenie.
4. **Wsparcie działań aktywizacyjnych i kulturalnych** (np. wystaw, imprez, konkursów promujących region).
5. **Budowanie tożsamości regionalnej i lokalnej** jako istotnego elementu wsparcia rozwoju społecznego i pośrednio gospodarczego regionu. Polityka społeczna ma w tej kwestii do wypełnienia podstawową rolę, ponieważ oferuje zestaw instrumentów na rzecz budowy zaufania między różnymi grupami społecznymi oraz między sektorem publicznym a grupami społecznymi najbardziej wrażliwymi – osobami zagrożonymi wykluczeniem. Działania służące umacnianiu tożsamości lokalnej to przede wszystkim: „kształtowanie świadomości regionalnej i lokalnej opartej na historycznej i kulturowej różnorodności, wspieranie tradycyjnych produktów regionalnych oraz rozwoju twórczości ludowej, kreowanie marki Łódzkie, upowszechnianie wiedzy o historii i tradycji regionu na wszystkich poziomach edukacji szkolnej oraz pozaszkolnej”[11].

3. Wspieranie lokalnych organizacji grup nieformalnych w finansowaniu działań wspierających aktywność lokalną, partycypację i wzmacnianie społeczności poprzez (m.in. crowdfunding, sponsoring, 1%, darowizny, program PROO[12], Fundusz Inicjatyw Obywatelskich)
4. Wsparcie środowiskowe i deinstytucjonalizacja działań: wzmocnienie liderów, którzy mają autorytet w lokalnej społeczności i działają lub mogą działać na jej rzecz.
5. Rozwój lokalnych instrumentów partycypacji społecznej zwiększających zaangażowanie mieszkańców w sprawy lokalne np. mikrogranty, inicjatywa lokalna, dotacje na rozwój aktywności lokalnej.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
5. Inne środki publiczne
6. Środki prywatne

[11] Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030, maj 2021, Łódź, str. 77.
[12] https://niw.gov.pl/nasze-programy/proo-2/?fbclid=IwAR0Ve3IhVO1sO1KMWA32IdPJ9mkFJ6pnxd_pP2xmU-T2slsYy3qMZLcQ968

Fundusze, programy:	
1.	Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2.	Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3.	Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich na lata 2018-2030 PROO[13]
4.	Fundusz Inicjatyw Obywatelskich
5.	Program Aktywni Obywatele Fundacji Stefana Batorego
6.	Programy dotacyjne darczyńców prywatnych np. Fundacji PZU, Fundacji Kronenberga
Podmioty:	
1.	Podmioty Sektora NGO

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:

1.	Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
2.	Rady wojewódzkie m.in. Wojewódzka Rada Dialogu Społecznego Województwa Łódzkiego, Wojewódzka Rada Działalności Pożytku Publicznego, Wojewódzka Społeczna Rada ds. Osób Niepełnosprawnych, Społeczna Rada Seniorów Województwa Łódzkiego
3.	Instytucje oświaty, sportu, kultury i inne działające w środowisku lokalnym
4.	Uczelnie wyższe, Uniwersytety Trzeciego Wieku
5.	Podmioty sektora NGO mające w swoich działaniach statutowych działalność na rzecz społeczeństwa obywatelskiego, partycypację społeczną, konsultacje społeczne
6.	Podmioty ekonomii społecznej
7.	Media

[13] https://niw.gov.pl/nasze-programy/proo-2/?fbclid=IwAR0Ve3IhVO1sO1KMWA32IdPJ9mkFJ6pnxd_pP2xmU-T2slsYy3qMZLcQ968

OBSZAR: Wsparcie rodzin i dzieci

źródło: pixabay.com

KIERUNEK I	Prowadzenie działań o charakterze profilaktycznym i wspierającym na rzecz dzieci i rodzin
KIERUNEK II	Poprawa jakości i dostępności systemu pieczy zastępczej i adopcji
KIERUNEK III	Kompleksowe wsparcie dla usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej i placówek całodobowego pobytu

KIERUNEK I

Prowadzenie działań o charakterze profilaktycznym i wspierającym na rzecz dzieci i rodzin

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Wsparcie instytucjonalne, w tym działania profilaktyczne skierowane do rodziny w województwie łódzkim są niewystarczające, nie tworzą spójnego systemu wsparcia.
2. Dominującą formą wsparcia są świadczenia pieniężne. Pobiera je 63,6% osób korzystających z pomocy społecznej, podczas gdy ze świadczeń niepieniężnych w 2019 roku korzystało niespełna 44% wszystkich osób otrzymujących pomoc w formie świadczeń[14].
3. Istnieje potrzeba rozwoju działań profilaktycznych dotyczących wzmacniania rodzin biologicznych w kryzysie, w celu sprawowania przez nie prawidłowej opieki i wychowania dzieci oraz zapobiegania umieszczania dzieci w pieczy zastępczej.
4. Wsparcie w formie poradnictwa specjalistycznego otrzymało 4,8% rodzin[15] korzystających ze wsparcia w formie świadczeń pomocy społecznej. Liczba tych rodzin zmalała od 2014 roku z 6,5 tys. do 2,7 tys. w 2019 roku.
5. Niewystarczającą jest liczba placówek wsparcia dziennego (na terenie 26 powiatów funkcjonują 94 placówki). Oznacza to, że aż 151 gmin nie organizuje tego rodzaju wsparcia (koszt utrzymania jednego miejsca w takiej placówce to wydatek około 250 zł miesięcznie)[16].
6. Ważną rolę we wspieraniu rodzin pełnią asystenci rodzin. W latach 2016-2019 liczba asystentów ulegała wahaniom. W 2019 roku 88% gmin zatrudniało łącznie 248 asystentów, którzy objęli swoim wsparciem 2,1 tys. rodzin – o 600 mniej niż w roku poprzednim. Nie wszędzie zatem ta forma wsparcia jest dostępna. Zdarza się, że asystenci zatrudniani są na umowy zlecenia, co powoduje brak ciągłości wsparcia.
7. Ważną kwestią jest skuteczność wsparcia asystentów rodziny, rozumiana jako utrzymanie dzieci w rodzinie biologicznej poprzez przywracanie zdolności do właściwego wypełniania funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Dane sprawozdawcze wskazują na spadek odsetka rodzin kończących pracę z asystentem z powodu osiągnięcia celów (spadek w 2019 roku o 5% w stosunku do 2018 r.). Odnotowano jednocześnie wzrost odsetka rodzin niewspółpracujących z asystentem rodziny (o 8 p. proc.).

14OZSP (2020). Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. Łódź. s. 65.
15 OZSP (2020). Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019, , Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. Łódź. s. 62.
16 OZSP (2020). Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019, , Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. Łódź. s. 85.

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:
1. **Przeprowadzenie analizy potrzeb rodzin** i dostosowanie poziomu usług w miejscach, gdzie występują problemy i potrzeby (analiza przestrzenna). 2. **Prowadzenie działań profilaktycznych z rodzinami** w celu budowania zasobów, wzmacniania kompetencji rodzicielskich, więzi rodzinnych, integracji rodziny, w tym w rodzinach imigranckich, przeciwdziałania przemocy i postawom bezradności, zapobieganie problemom wynikającym z migracji ludności. 3. **Wdrożenie działań w zakresie wczesnego rozpoznania potrzeb rozwojowych i monitorowanie wczesnych zaburzeń rozwojowych**. Wspomaganie indywidualnego rozwoju każdego dziecka, w tym szczególnie dzieci z niepełnosprawnością oraz włączenie wczesnych interwencji terapeutycznych i wczesnego wspomagania rozwoju. 4. **Rozwinięcie katalogu usług wspierających rodziców dzieci ze specjalnymi potrzebami** w celu profilaktyki wypalenia w związku z obciążeniami wynikającymi ze sprawowania opieki. 5. **Wszechstronne wspieranie młodych dorosłych** w przechodzeniu do dorosłości. 6. **Kreowanie i promowanie pozytywnego wizerunku rodziny**. Tworzenie otoczenia przyjaznego szczególnie rodzinom wielodzietnym oraz wspieranie tego typu rodzin. 7. **Zapewnienie dostępu do usług i różnych form wsparcia dla dzieci i rodzin** m.in. warsztatów, mediacji, konsultacji i poradnictwa specjalistycznego, w tym psychologicznego, psychiatrycznego, interwencji kryzysowej, pedagogicznego, prawnego, ekonomicznego, zarówno w formie stacjonarnej, jak i zdalnej (e-porady, telefon zaufania).	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa ▪ rozwijana między jednostkami organizacyjnymi wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz wszelkimi organizacjami i instytucjami, dla których podmiotem działań jest dziecko lub rodzina, ▪ zaangażowanie podmiotów z sektora NGO w realizację zadań z rodziną i na jej rzecz, ▪ prowadzenie działań z zakresu współpracy multiprofesjonalnej. 2. Profesjonalizacja i przygotowanie kadr: m.in. poprzez specjalistyczne szkolenia, superwizje, mentoring. Wdrażanie i rozwój metod i standardów pracy, m. in. pracowników socjalnych i asystentów rodziny. 3. Indywidualizacja podejścia do wsparcia dziecka i rodziny. 4. Wzmocnienie partycypacji dziecka i rodziny w systemie profilaktyki i wsparcia. 5. Rozwój innowacji społecznych i nowoczesnych technologii w systemie profilaktyki i wparcia dziecka i rodziny.

8. **Rozwój asystentury rodzinnej i innych form wsparcia rodziny** np. rodzin wspierających.
9. **Wsparcie społeczne rodziny** w formie działań samopomocowych, wolontaryjnych, sąsiedzkich.
10. **Działania na rzecz reintegracji osób i rodzin m.in. poprzez** prowadzenie terapii uzależnień, programów oddziaływań korekcyjno-edukacyjnych dla sprawców przemocy oraz programów ochrony ofiar, w tym dla rodzin z osobą z niepełnosprawnością.
11. **Tworzenie i rozwój placówek wsparcia dziennego**, w tym dostosowywanie placówek pod kątem potrzeb dzieci z niepełnosprawnością i innych grup dzieci i młodzieży wymagających wsparcia.
12. **Poprawa dostępności oraz jakości pracy służb i profesjonalistów** na rzecz wsparcia rodziny, w tym rodziny problemowej.
13. **Wzmocnienie współpracy** pomiędzy przedstawicielami instytucji działających na rzecz dzieci i rodziny oraz wsparcie tworzenia i rozwoju zespołów/sieci specjalistów z zapewnieniem partycypacji rodziny.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne
5. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
Podmioty:
1. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne

2.	Jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej
3.	Sieć poradni psychologiczno-pedagogicznych
4.	Instytucje oświatowe
5.	Podmioty lecznicze
6.	Podmioty sektora NGO
7.	Sądy i ich organy pomocnicze
8.	Policja
9.	Media

KIERUNEK II

Poprawa jakości i dostępności systemu pieczy zastępczej i adopcji

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. W 2019 roku w województwie łódzkim liczba dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej, zarówno rodzinnej jak i instytucjonalnej, w stosunku do liczby osób do 18. r. ż. znacząco przekraczała średnią krajową. Udział dzieci umieszczonych w rodzinnych formach pieczy zastępczej w ogólnej liczbie dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej był natomiast wyższy niż średnia krajowa.
2. Problemem jest znaczna liczba placówek opiekuńczo-wychowawczych i powolny proces deinstytucjonalizacji. Na koniec 2019 roku funkcjonowało 67 placówek opiekuńczo-wychowawczych, w których zapewniono 1207 miejsc. Liczby te pozostają na podobnym poziomie od 2015 roku. Ponadto na poziomie województwa funkcjonuje interwencyjny ośrodek preadopcyjny dysponujący dwudziestoma miejscami organizacyjnymi.
3. Województwo łódzkie charakteryzuje się najwyższym odsetkiem małych dzieci przebywających w placówkach opiekuńczo-wychowawczych wśród pozostałych województw w kraju.
4. W województwie łódzkim na koniec 2019 roku funkcjonowało 2 839 rodzin zastępczych, z czego ponad 66% rodzin to rodziny zastępcze spokrewnione[17], 2,54% to rodziny zastępcze zawodowe, a poniżej 1% – zawodowe specjalistyczne. Ogółem przebywało w nich 3886 dzieci, przy czym 2467 w rodzinach zastępczych spokrewnionych, 251 w ro-

[17]RCPS (2020). Informacja nt. stanu pieczy zastępczej w województwie łódzkim za rok 2019, Łódź.

dzinach zastępczych zawodowych, a jedynie 47 w rodzinach zawodowych specjalistycznych. W świetle założeń deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej brakuje rodzin zastępczych zawodowych, co wynika z braku kandydatów do prowadzenia takich rodzin. Istnieje potrzeba promocji rodzicielstwa zastępczego, systemu zachęt dla kandydatów na rodziców zastępczych i ułatwień w sprawowaniu opieki i wychowania dzieci.

5. Na koniec 2019 roku liczba podmiotów świadczących rodzinne formy pieczy zastępczej wynosiła 2883. W tej puli znalazły się 44 rodzinne domy dziecka, które stanowią 1,55% wszystkich rodzinnych form pieczy zastępczej.
6. W województwie łódzkim funkcjonują 3 ośrodki adopcyjne – 1 publiczny i 2 niepubliczne. Działania prowadzone przez ośrodki adopcyjne kierowane były do rodzin i osób zgłaszających gotowość do przysposobienia dziecka, osób, które przysposobiły dziecko oraz dzieci z uregulowaną sytuacją prawną oczekujących na przysposobienie. W 2019 roku przysposobiono 113 dzieci. Dane statystyczne wskazują na zmniejszającą się liczbę przysposobionych dzieci oraz liczbę dzieci z uregulowaną sytuacją prawną zgłaszanych do przysposobienia.
7. Brakuje dostępu do specjalistów m.in. psychiatrów, neurologów, terapeutów wyspecjalizowanych w pracy z dziećmi (np. z zespołem FASD[18], RAD[19], z traumą) i ich rodzinami, wsparcia wytchnieniowego dla osób prowadzących rodzinne formy pieczy zastępczej (rodziny pomocowe).

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Diagnozowanie stanu, problemów i potrzeb systemu pieczy zastępczej**, w tym w zakresie procesu deinstytucjonalizacji. 2. **Promowanie rodzicielstwa zastępczego oraz pozyskiwanie kandydatów** do sprawowania pieczy w formach rodzinnych. 3. **Promowanie idei adopcji**, w tym poszukiwanie kandydatów do przysposobienia dziecka. 4. **Zwiększenie liczby zawodowych rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka** przy jednoczesnym zmniejszeniu liczby dzieci umieszczanych (również przebywających) w instytucjonalnych formach pieczy zastępczej.	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa ▪ rozwijana między jednostkami organizacyjnymi wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz wszelkimi organizacjami i instytucjami, dla których podmiotem działań jest dziecko lub rodzina, ▪ zaangażowanie podmiotów z sektora NGO w realizację zadań z rodziną i na jej rzecz,

[18] Ang. Fetal Alcohol Spectrum Disorder – zespół poalkoholowych zaburzeń rozwojowych.
[19] Ang. Reactive Attachment Disorder – zespół zaburzenia więzi.

5. **Rozwijanie usług środowiskowych dla dzieci i rodzin** w tym poprzez przekształcanie instytucji opieki całodobowej w środowiskowe formy wsparcia – rodzinne formy pieczy zastępczej, poradnie specjalistyczne, placówki wsparcia dziennego, miejsca pobytu całodobowego wyłącznie o charakterze krótkookresowym realizowanym w trybie turnusowym.
6. **Promowanie działań ukierunkowanych na wzmacnianie podmiotowości dziecka** a także jego stabilizacji życiowej po separacji od rodziny. Wdrożenie rozwiązań zwiększających partycypację dziecka zagrożonego rozdzieleniem z rodziną lub rozdzielonego z nią w podejmowaniu decyzji, które go dotyczą, uwzględniając jego stopień dojrzałości.
7. **Rozwój systemu ułatwień i infrastruktury wsparcia informacyjnego, instrumentalnego, finansowego i wytchnieniowego** dla osób prowadzących rodzinne formy pieczy zastępczej i rodzin adopcyjnych (np. poradnictwo, szkolenia, superwizja, dostęp do specjalistów, rodziny pomocowe, rozwój grup wsparcia i samopomocowych).
8. **Rozwój usług wsparcia dla dzieci i młodzieży** przebywającej w pieczy zastępczej oraz dla dzieci przysposobionych.
9. **Optymalizacja instytucjonalnych form pieczy zastępczej** umożliwiająca efektywną integrację ze środowiskiem lokalnym, sprzyjająca indywidualizacji pracy z dzieckiem.
10. **Rozwój systemu mieszkalnictwa** uwzgledniającego wsparcie dostosowane do potrzeb rodzin zastępczych i rodzinnych domów dziecka.
11. **Rozwój profilaktyki, diagnozy oraz terapii FASD**.
12. **Wzmocnienie współpracy instytucji** statutowo zajmujących się problematyką rodziny i dziecka.

- prowadzenie działań z zakresu współpracy multiprofesjonalnej.

2. Rozwój i profesjonalizacja kadr: umożliwienie systematycznego udziału w szkoleniach, doradztwie, superwizjach, w szczególności koordynatorom rodzinnej pieczy zastępczej, rodzinom zastępczym, pracownikom innych podmiotów realizujących zadania z obszaru wsparcia rodziny i pieczy zastępczej.
3. Wsparcie środowiskowe zgodnie z ideą deinstytucjonalizacji i indywidualizacją podejścia przy uwzględnieniu potrzeb dzieci i rodzin.
4. Wzmocnienie partycypacji rodzin zastępczych i adopcyjnych w systemie konsultowania działań.
5. Rozwój innowacji społecznych i nowoczesnych technologii w zakresie poprawy jakości i dostępności systemu pieczy zastępczej i adopcji.

Główne zasoby i możliwości	
	Budżety:
	1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
	2. Budżet UE
	3. Budżet państwa
	4. Inne środki publiczne
	5. Środki prywatne
	Fundusze, programy:
	1 Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
	2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
	Podmioty:
	1. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
	2. Jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej, w tym placówki instytucjonalnej pieczy zastępczej, a także przekształcone w inne formy wsparcia – rodzinne formy pieczy zastępczej, poradnie specjalistyczne, placówki wsparcia dziennego, miejsca odbywania turnusów rodzinnych
	3. Sieć poradni psychologiczno-pedagogicznych
	4. Instytucje oświatowe
	5. Podmioty lecznicze
	6. Podmioty sektora NGO świadczące usługi na rzecz rodzin, dzieci i młodzieży oraz nieformalne grupy wsparcia rodzin zastępczych i adopcyjnych
	7. Sądy i ich organy pomocnicze
	8. Media

KIERUNEK III

Kompleksowe wsparcie dla usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej i placówek całodobowego pobytu

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. W 2019 r. placówki opiekuńczo-wychowawcze opuściło 134 pełnoletnich wychowanków, spośród których 38 wróciło do rodziny naturalnej a 76 założyło własne gospodarstwo domowe (20 – brak danych). Z rodzin zastępczych odeszło łącznie 301 osób – do

rodziny naturalnej powróciło 6 wychowanków, a własne gospodarstwo założyło 235 osób (60 – brak danych).

2. Formy pomocy dla osób usamodzielnianych: pomoc na kontynuowanie nauki, pomoc na usamodzielnienie, pomoc na zagospodarowanie. Ponad to osobom tym udziela się pomocy w uzyskaniu: odpowiednich warunków mieszkaniowych oraz zatrudnienia.
3. W ramach pomocy dla osób usamodzielnianych w 2019 roku pełnoletnim osobom opuszczającym rodzinne formy pieczy zastępczej w województwie łódzkim udzielono łącznie blisko 8,2 tys. świadczeń na kwotę ponad 5,4 mln zł. Osobom usamodzielnianym, które opuściły instytucjonalną pieczę zastępczą w województwie łódzkim udzielono w 2019 roku łącznie blisko 3,2 tys. świadczeń na kwotę niespełna 2,4 mln zł.
4. W 2019 roku pomoc pieniężną na usamodzielnienie przyznano 80 pełnoletnim osobom opuszczającym instytucje wymienione w art. 88 ust. 1 ustawy o pomocy społecznej, a łączna kwota świadczeń wyniosła 278,0 tys. zł.
5. Niewystarczającą pozostaje efektywność systemowych form wsparcia, w tym liczba mieszkań dla osób opuszczających pieczę zastępczą i placówki całodobowego pobytu.

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:

1. **Wzmocnienie roli procesu usamodzielniania się**, m.in. poprzez prowadzenie edukacji, diagnozy kompetencji i opieki nad procesem rozwijania samodzielności (indywidualne programy usamodzielniania), wsparcie mentorskie i psychologiczne, w tym diagnoza potencjału i doradztwa zawodowego dla usamodzielniających się wychowanków oraz przygotowanie ich do pełnienia ról rodzicielskich.
2. **Tworzenie koszyka usług społecznych** dla osób w procesie usamodzielniania.
3. **Rozwój i poszerzenie wsparcia** świadczonego przez opiekuna usamodzielnienia.

Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:

1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa
   - rozwijana między jednostkami organizacyjnymi wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej oraz wszelkimi organizacjami i instytucjami kształtującymi lokalny system wsparcia usamodzielniających się wychowanków,
   - zaangażowanie podmiotów z sektora NGO w realizację zadań z usamodzielnianymi wychowankami, ich środowiska i na ich rzecz,
   - prowadzenie działań z zakresu współpracy multiprofesjonalnej.
2. Rozwój i profesjonalizacja kadr: umożliwienie systematycznego udziału w szkoleniach, doradztwie, superwizjach, w szczególności opiekunom usamodzielnienia, koordynatorom rodzinnej pieczy za-

4. **Rozwój mechanizmów i narzędzi** umożliwiających samodzielny start w dorosłe życie w tym poprzez zapewnienie dostępu do mieszkań chronionych (wspieranych i treningowych)[20]
5. **Monitorowanie losów** osób usamodzielnianych.

stępczej, rodzinom zastępczym, pracownikom innych podmiotów realizujących zadania z obszaru usamodzielnienia wychowanków pieczy zastępczej i placówek całodobowego pobytu.

3. Wsparcie środowiskowe zgodnie z ideą deinstytucjonalizacji i indywidualizacją podejścia przy uwzględnieniu potrzeb usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej i placówek całodobowego pobytu.
4. Wzmocnienie partycypacji usamodzielniających się wychowanków pieczy zastępczej i placówek całodobowego pobytu w procesie usamodzielnienia.
5. Rozwój innowacji społecznych i nowoczesnych technologii w procesie usamodzielniania się wychowanków pieczy zastępczej i placówek całodobowego pobytu.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne
5. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
Podmioty:
1. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
2. Jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej

[20] Planowana jest zmiana ustawowa polegająca na zmianie nazewnictwa dotyczącego mieszkań chronionych (treningowych i wpieranych) na mieszkania wspomagane z odpowiednim koszykiem usług. Ilekroć w dalszej części Strategii mowa o mieszkalnictwie chronionym rozumie się przez to również mieszkania określane jako wspomagane z odpowiednim koszykiem usług zgodnie z nową, planowaną przez ustawodawcę nomenklaturą.

3.	Sieć poradni psychologiczno-pedagogicznych
4.	Instytucje oświatowe
5.	Podmioty lecznicze
6.	Podmioty sektora NGO świadczące usługi na rzecz usamodzielniania się wychowanków
7.	Zasoby mieszkaniowe pozostające w dyspozycji JST.
8.	Podmioty reintegracji zawodowej i społecznej.

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:

1.	Samorząd Województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
2.	Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
3.	Jednostki organizacyjne wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej
4.	Podmioty lecznicze
5.	Podmioty sektora NGO
6.	Podmioty sektora edukacji, np. szkoły, poradnie psychologiczno-pedagogiczne
7.	Uczelnie wyższe
8.	Podmioty ekonomii społecznej

OBSZAR: Edukacja, opieka i wychowanie

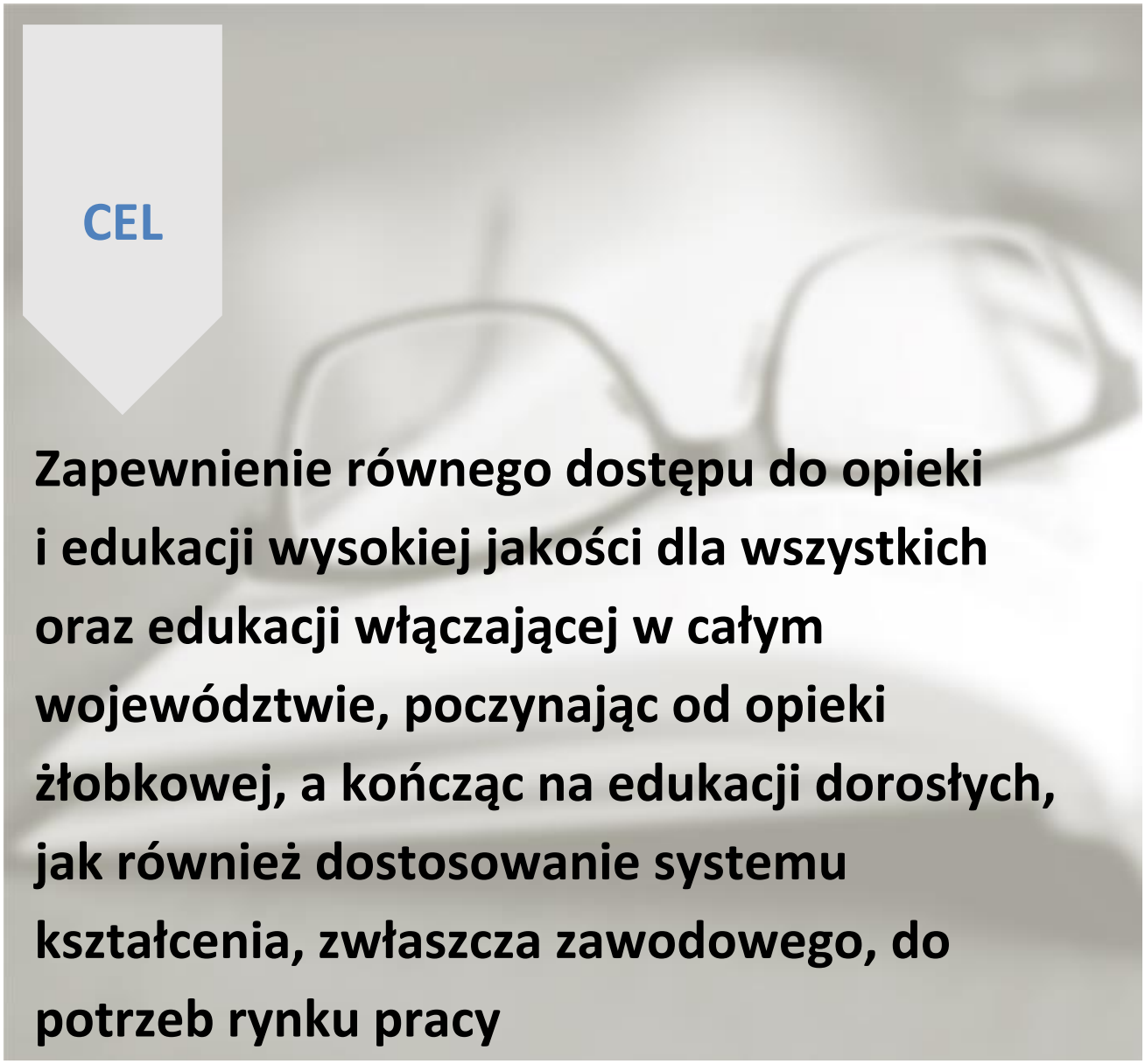

CEL

Zapewnienie równego dostępu do opieki i edukacji wysokiej jakości dla wszystkich oraz edukacji włączającej w całym województwie, poczynając od opieki żłobkowej, a kończąc na edukacji dorosłych, jak również dostosowanie systemu kształcenia, zwłaszcza zawodowego, do potrzeb rynku pracy

źródło: pixabay.com

Uzasadnienie realizacji danego kierunku:

1. Istotnym problemem w województwie jest niska dostępność żłobków i innych placówek opieki nad dziećmi do lat 3. Jak wskazują dane Banku Danych Lokalnych GUS z 2019 r., placówki takie dostępne były jedynie w 61 spośród 177 gmin, a odsetek dzieci poniżej trzeciego roku życia objętych opieką w żłobkach był niższy niż średnia krajowa. Poważne deficyty infrastruktury żłobkowej występują przede wszystkim na terenach wiejskich.

2. W województwie występuje deficyt pracowników o prostych klasyfikacjach zawodowych. Jednocześnie cały czas spada zainteresowanie szkolnictwem zawodowym, a poziom współpracy pracodawców ze szkołami zawodowymi jest niewystarczający (SRWŁ 2030). Konieczne jest więc budowanie silnego i przystosowanego do potrzeb rynku pracy kształcenia zawodowego, przy czym na brak wystarczającego potencjału wskazuje np. niskie zainteresowanie podmiotów realizacją zadań CKZiU w ramach RPO WŁ (Sprawozdanie z RPO WŁ 2014-2020 za rok 2019).
3. Niskim pozostaje uczestnictwo mieszkańców województwa w kształceniu ustawicznym (3,0% osób dorosłych w 2019 roku wobec 4,8% na poziomie kraju), co, jak wskazują autorzy diagnozy w SRWŁ 2030, wynika m.in. z niskiej świadomości korzyści i niewystarczającej oferty. Proponowanym w SRWŁ 2030 kierunkiem działań jest m.in. rozwój otwartej edukacji, w tym otwartych kursów online.
4. Zmiany w edukacji są ściśle sprzężone z jednym z centralnych problemów województwa, jakim jest depopulacja. Jak wskazuje raport GUS, „w roku szkolnym 2018/19, w szkołach podstawowych, szkołach ponadpodstawowych i policealnych w województwie łódzkim uczyło się łącznie 286,4 tys. osób, tj. o 5,7% mniej niż przed rokiem”[21].
5. Niewystarczająca jest dostępność usług edukacji wysokiej jakości (edukacji włączającej w placówkach ogólnodostępnych) dla osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, zwłaszcza z niepełnosprawnościami, przy zachowaniu prawa wyboru rodzaju ścieżki kształcenia przez podtrzymanie wysokiej jakości placówek specjalnych. W województwie łódzkim w 2018 roku mieszkało 10,7 tys. uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SIO, 2018). Mniej niż połowa (44%) uczęszczała do szkół i przedszkoli specjalnych, reszta do placówek o profilu integracyjnym lub ogólnodostępnym.
6. Systematycznie maleje w województwie łódzkim odsetek NEET, tj. liczby osób w wieku 15-24 kata, które jednocześnie nie uczą się nie uczestniczą w szkoleniach i nie pracują w liczbie ludności w wieku 15-24 lata. W 2019 odsetek NEET wynosił 7,6%, co oznacza spadek w ciągu 5 lat o 2,2 pp.
7. Prognozowane jest pogłębienie się rozwarstwienia regionu, w którym coraz wyraźniej odróżnią się centra (zwłaszcza w miastach) i tzw. „pustynie” edukacyjne (na terenach wiejskich).
8. Województwo łódzkie jest regionem o najstarszej strukturze wieku w Polsce. Starzenie się społeczeństwa jest jednym z największych problemów województwa. Mediana wieku w województwie łódzkim jest najwyższa w Polsce i w 2019 roku wyniosła 43 lata[22] (Polska ogółem – 41 lat); w województwie obserwuje się również najwyższy

[21] Urząd Statystyczny w Łodzi, Edukacja w województwie łódzkim w roku szkolnym 2018/2019, 31.07.2019.
[22] GUS (2020). Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2019 roku. Stan w dniu 31 XII, Warszawa, s 10.

udział osób w wieku powyżej 60 lat[23]. W konsekwencji, konieczne jest zwiększenie dostępności usług, w tym edukacyjnych, dla osób starszych.

9. Jak wskazują dane ze SRWŁ 2030, seniorzy są grupą społeczną najbardziej narażoną na wykluczenie cyfrowe. Zakres samodzielności cyfrowej osób 65+ jest niewielki. W roku 2019 korzystało z Internetu jedynie 26% seniorów[24].

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Kompleksowa diagnoza szkolnictwa** w świetle nowych wyzwań cywilizacyjnych, ekonomicznych, technologicznych i zdrowotnych i budowanie nowoczesnej oferty kształcenia włączającego grupy o zróżnicowanych potrzebach oraz stworzenie planu rozwoju kształcenia zawodowego i ustawicznego w województwie. Zwiększenie integracji i spójności społecznej placówek w celu optymalnego wykorzystania istniejącego potencjału przy realizacji wspólnych inicjatyw i w celu eliminowania barier utrudniających kształcenie, integrację społeczną oraz przechodzenie na wyższe etapy edukacji. 2. **Wzmocnienie działań profilaktycznych**, zapobiegających trudnościom w uczeniu się i zachowaniu oraz wczesnej interwencji, a także działań podejmowanych na rzecz młodzieży zagrożonej marginalizacją społeczną. 3. **Zapewnienie dostępnej (w zakresie przestrzennym oraz czasowym) i charakteryzującej się dobrą jakością opieki** nad dziećmi i młodzieżą. 4. **Dostosowanie do potrzeb lokalnego rynku pracy oferty szkolnictwa branżowego i zawodowego** włączającego grupy o zróżnicowanych potrzebach oraz skuteczne zainteresowanie młodzieży szkolnictwem branżowym i szkołami średnimi prowadzącymi kształcenie zawodowe. 5. **Dostosowanie oferty kształcenia ustawicznego**, w tym kształcenia online i kształcenia nieformalnego do potrzeb lokalnego	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa: w zakresie opieki, edukacji i wychowania. 2. Wspieranie mechanizmu partycypacji w edukacji. 3. Innowacje społeczne np. poprzez wykorzystanie nowoczesnych technologii oraz wiedzy z obszaru neuroedukacji.

[23] GUS (2019),Sytuacja osób starszych w Polsce 2018, Warszawa.
[24] Korzystanie z Internetu nr CEBOS 95/2019.

rynku pracy i włączającego grupy o zróżnicowanych potrzebach oraz skuteczne zainteresowanie nią osób dorosłych.

6. **Wspieranie edukacji ekologicznej i prozdrowotnej** jako elementu procesu kształcenia formalnego i nieformalnego.
7. **Wsparcie organizacyjne i finansowe spójnych, partycypacyjnych projektów społecznych** (działania okołoszkolne, opiekuńcze, uliczno-podwórkowe, dzielnicowe) mających na celu poprawę efektów w nauce, frekwencji oraz kompetencji emocjonalno-społecznych uczniów, a co za tym idzie wyrównywanie szans rozwojowych i równy dostęp do oferty edukacyjnej.
8. **Wzmocnienie elementów edukacji włączającej na każdym poziomie kształcenia**. Szczególnie wsparcie osób z niepełnosprawnościami poprzez tworzenie warunków do pełnego uczestniczenia w procesie edukacyjnym na każdym poziomie, także wyższym z uwzględnieniem zapewnienia dostępności komunikacyjnej, dostosowania o charakterze organizacyjnym (regulaminy, plany zajęć), infrastrukturalnym oraz kompetencji kadr.
9. **Uwzględnienie w działaniach zróżnicowania potrzeb rozwojowych i edukacyjnych** a oraz ewentualnych barier w dostępie do informacji np. poprzez rozpowszechnienie technologii informacyjno-komunikacyjnych.
10. **Wzmocnienie edukacji w zakresie profilaktyki zdrowotnej, kompetencji cyfrowych integracji i aktywizacji seniorów** z uwzględnieniem ich zróżnicowanego potencjału kompetencyjnego, grup wieku i miejsca zamieszkania.
11. **Zapewnienie oferty edukacyjnej osobom 60+** poprzez wspieranie uniwersytetów trzeciego wieku.
12. **Wsparcie edukacyjne w ramach integracji** m.in. poprzez podnoszenie ich kompetencji językowych i świadomości prawnej.
13. **Rozwój kompetencji kadry systemu edukacyjnego**, w tym kompetencji wychowawczych i w zakresie edukacji włączającej –

wsparcie dla nauczycieli w tym zakresie (w tym superwizje) przy zapewnieniu optymalnych warunków pracy.

Główne zasoby i możliwości	
	Budżety:
	1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
	2. Budżet UE
	3. Budżet państwa
	4. Inne środki publiczne
	5. Środki prywatne
	Fundusze, programy:
	1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
	2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
	Podmioty:
	1. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
	2. Instytucje oświatowe
	3. Podmioty lecznicze
	4. Podmioty sektora NGO

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:	
	1. Jednostki samorządu terytorialnego
	2. Żłobki, przedszkola, szkoły i placówki, w tym w szczególności realizujące edukację włączającą i podmioty wspierające
	3. Uniwersytety Trzeciego Wieku
	4. Szkoły i inne placówki kształcenia zawodowego i branżowego
	5. Placówki kształcenia ustawicznego
	6. Podmioty Sektora NGO i grupy nieformalne
	7. Instytucje rynku pracy
	8. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej

OBSZAR: Kultura

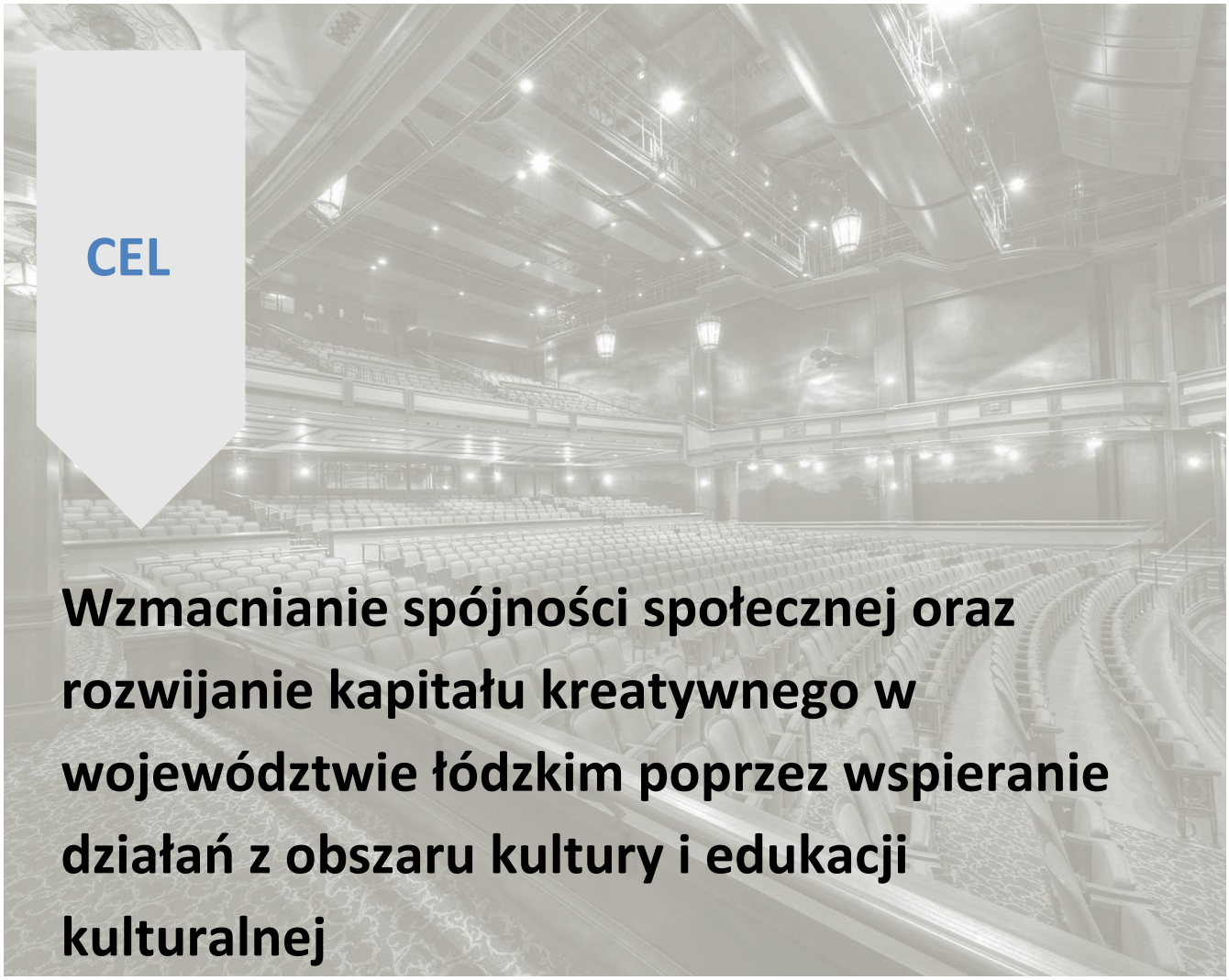

CEL

Wzmacnianie spójności społecznej oraz rozwijanie kapitału kreatywnego w województwie łódzkim poprzez wspieranie działań z obszaru kultury i edukacji kulturalnej

źródło: pixabay.com

Uzasadnienie realizacji danego kierunku:

1. Kultura w perspektywie polityki społecznej może pełnić następujące funkcje[25]: rozwijać kompetencje, w tym kapitał ludzki i kapitał kreatywny, tworzyć lokalne więzi, budować podmiotową tożsamość oraz umacniać spójność społeczną. Tak rozumiana obejmuje zarówno dbałość o lokalne dziedzictwo materialne i duchowe, tworzenie warunków do rozwoju przemysłów kreatywnych, jak i projekty na styku działań społecznych i kulturalnych czy edukację kulturalną.

[25] Kłosowski, W. (2020). Kultura jako czynnik rozwoju społecznego a polityki kulturalne polskich metropolii, https://www.miasta.pl/uploads/attachment/file/367/e78bfd0fc1699e325b7ef158e805623a198d76d3.pdf

2. Województwo łódzkie jest regionem posiadającym zróżnicowany potencjał kulturowy. Z jednej strony - regionalne tradycje, z drugiej - industrialna przeszłość czy działalność artystycznych ruchów awangardowych. Chociaż wydaje się, że wielość możliwości, a także historyczne i geograficzne zróżnicowanie utrudniają proces budowania zunifikowanej tożsamości regionu, to jednocześnie stanowią one o wysokim potencjale kreatywnym województwa.
3. W obliczu zmian technologicznych i wynikającego z nich przejścia do gospodarki opartej na wiedzy potencjał kreatywny regionu może zwiększać przewagę konkurencyjną województwa. Świadome i konsekwentne budowanie kapitału społecznego i kapitału kreatywnego może przyczynić się także do ograniczenia depopulacji przez podniesienie standardu życia oraz pozytywne zmiany w wizerunku regionu.
4. Dane GUS wskazują, że w województwie łódzkim liczba uczestników imprez organizowanych przez centra, domy, ośrodki kultury, kluby i świetlice w przeliczeniu na 1000 mieszkańców wynosi 657 (Polska – 977). Według danych GUS w 2019 roku województwo łódzkie zajmowało 10. miejsce w Polsce pod względem liczby widzów teatrów muzycznych oraz 11. miejsce pod względem liczby osób odwiedzających muzea na 1000 mieszkańców.

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Prowadzenie regularnych badań uczestnictwa w kulturze** oraz jego wpływu na zwiększanie poziomu spójności społecznej, rozwój kapitału ludzkiego (w tym kapitału kreatywnego) oraz zwiększenie kompetencji społecznych, komunikacyjnych i technologicznych mieszkańców województwa łódzkiego. 2. **Bieżące monitorowanie poziomu dostępności instytucji kultury** dla grup zagrożonych wykluczeniem społecznym (takich jak w szczególności osoby z niepełnosprawnościami, osoby starsze, osoby mieszkające poza głównymi miastami, osoby biedne i zagrożone ubóstwem oraz wykluczeniem społecznym, rodzice z małymi dziećmi, migranci). 3. **Rozwój kapitału ludzkiego i kreatywnego**, a także zwiększenie partycypacji społecznej w projektowaniu oferty kulturalnej oraz podnoszeniu świadomości społecznej w temacie estetyki	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa, w tym w szczególności w zakresie: ▪ stworzenia grupy roboczej ds. cyfryzacji i udostępniania kultury, ▪ stworzenia katalogu dobrych praktyk w zakresie: włączania publiczności, projektowania oferty kulturalnej z uwzględnieniem potrzeb grup zagrożonych wykluczeniem, komunikowania projektów, edukacji kulturalnej oraz współpracy międzysektorowej.

przestrzeni publicznej, edukacji kulturalnej i sztuki zaangażowanej społecznie.

4. **Włączenie działań z zakresu rozwoju publiczności (*audience development)* do regionalnych dokumentów strategicznych** oraz planów działania poszczególnych wojewódzkich instytucji kultury.
5. **Wspieranie działań z obszaru edukacji kulturalnej** – zarówno tej adresowanej do dzieci i młodzieży, jak i projektów dedykowanych dorosłym oraz projektów o charakterze pokoleniowym, transkulturowym i integracyjnym.
6. **Wsparcie organizacji pozarządowych**, w tym:
   - organizacja szkoleń z zakresu *community art* (pracy artystycznej ze społecznością), wykorzystywania narzędzi partycypacyjnych oraz integrowania społeczności wokół lokalnej kultury oraz działań multi- i transkulturowych,
   - wprowadzenie długoterminowych dotacji (2-3 letnich) na prowadzenie działań społeczno-kulturalnych,
7. **Rozwój wolontariatu**, a także systemu staży w instytucjach kultury i organizacjach pozarządowych.
8. **Włączenie podmiotów ekonomii społecznej jako realizatorów usług** oraz operatorów lokalnych instytucji kultury.
9. **Wsparcie procesu tworzenia porozumień, koalicji oraz klastrów kulturalnych** z udziałem partnerów lokalnych, w tym podmiotów ekonomii społecznej.
10. **Rozwój lokalnych produktów kulturalnych** jako zaplecza rozwoju społeczno-gospodarczego z udziałem partnerów lokalnych, w tym podmiotów ekonomii społecznej.
11. **Tworzenie lokalnych inkubatorów** wspierających rozwój lokalnych twórców kultury.

2. Innowacje społeczne mające na celu połączenie tradycji, nowoczesnych tendencji i nowych trendów poprzez m.in. rozwój technologii internetowych

Główne zasoby i możliwości	
	Budżety:
	1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
	2. Budżet UE
	3. Budżet państwa, w tym w szczególności Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz innych operatorów centralnych programów.
	4. Inne środki publiczne
	5. Środki prywatne
	Fundusze, programy:
	1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
	2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
	3. Środki norweskie na kulturę, edukację oraz działania społeczne
	4. Programy dotacyjne realizowane przez Polską Agencję Rozwoju Przedsiębiorczości (m.in. rozwój przedsiębiorczości, badania i rozwój, zakup innowacyjnych rozwiązań, tworzenie start-upów)
	5. Mecenat (regularne konkursy grantowe prowadzą m.in. Lotto, PGNiG, PGE)
	6. Crowdfunding
	Podmioty:
	1. Podmioty sektora NGO

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:	
	1. Samorząd Województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
	2. Sektor kultury i sektor kreatywny
	3. Artyści, kuratorzy, twórcy, freelancerzy
	4. Podmioty Sektora NGO i grupy nieformalne

OBSZAR: Ubóstwo oraz ubóstwo energetyczne

Uzasadnienie realizacji danego kierunku:

1. Sytuacja materialna mieszkańców województwa jest zróżnicowana: przeciętne wynagrodzenie jest niższe niż średnia dla Polski (90%), podobnie jak przeciętne emerytury i renty, natomiast dochód rozporządzalny jest na poziomie przeciętnym dla Polski[26].
2. Mieszkańcy województwa w większości oceniają swoją sytuację jako przeciętną (55,3%), zaś jako dobrą i raczej dobrą ocenia ją łącznie 35,9% mieszkańców województwa[27].
3. Odsetek osób żyjących poniżej granicy skrajnego ubóstwa jest w województwie łódzkim niższy (3,3%) niż w kraju (4,2%).[28]

[26] Urząd Statystyczny w Łodzi (2019).
[27] Budżety gospodarstw domowych w 2019 r., Warszawa 2020, GUS.
[28] Urząd Statystyczny w Łodzi (2019).

4. Skala ubóstwa w województwie łódzkim jest przeciętna na tle kraju. W 2019 roku 3,3%, mieszkańców żyło poniżej granicy skrajnego ubóstwa (Polska 4,2%), a 10% poniżej granicy ubóstwa relatywnego (Polska – 13,0%)[29].
5. Istotnym problemem jest międzypokoleniowe dziedziczenie ubóstwa oraz utrzymywanie się enklaw biedy w Łodzi [30].
6. Od kilku lat maleje w województwie łódzkim odsetek osób otrzymujących wsparcie z pomocy społecznej z powodu ubóstwa. Problemem jest jednak wysoki i nie zmniejszający się udział osób długotrwale korzystających z pomocy społecznej (w 2019 - 56,6%)[31].
7. Negatywną tendencją, jaką można zaobserwować w ostatnich latach w województwie łódzkim, jest systematyczny spadek liczby mieszkań komunalnych – a zatem mieszkań dostępnych dla osób i rodzin o niższych dochodach w zasobach gmin (od 2016 roku ubyło 6,1 tys. tego typu mieszkań).
8. Problemem jest też niski standard mieszkań – w Łodzi blisko 11,0% mieszkań nie ma łazienki, a 19,0% nie ma centralnego ogrzewania[32].
9. Według badania „Ubóstwo energetyczne w województwie łódzkim", od 10,0% do 26,0% gospodarstw domowych jest ubogich energetycznie (w zależności od aspektu zjawiska, które pokazują różne wskaźniki), a największa część doświadcza z problemów z wysokimi wydatkami na energię (ok. 250 tys. gospodarstw domowych). Aż 133 tys. gospodarstw ma trudność z terminowym uiszczaniem opłat rachunków za energię, ponad 115 tys. gospodarstw skarży się na zły stan techniczny budynku, 99 tys. na niewystarczający komfort cieplny zimą, a ponad 102 tys. gospodarstw ma jednocześnie niskie dochody i wysokie wydatki energetyczne[33].
10. Największe nasilenie ubóstwa energetycznego dotyczy gospodarstw domowych wykorzystujących indywidualne systemy grzewcze; zamieszkujących w budynkach wybudowanych przed 1961 r. (zwłaszcza jednorodzinnych); utrzymujących się z renty, emerytury lub świadczeń socjalnych, jednoosobowych, zamieszkujących na obszarach wiejskich.

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Diagnoza sytuacji w środowiskach biedy utrwalonej i zagrożonych wykluczeniem społecznym** poprzez regularne bada-	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa.

[29] Urząd Statystyczny w Łodzi (2019).
[30] Urząd Statystyczny w Łodzi (2019).
[31] OZPS (2020, 2019, 2018). Ocena Zasobów Pomocy społecznej za rok 2017, 2018, 2019 dla województwa łódzkiego. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. Łódź.
[32] SRWŁ 2030 - projekt.
[33] RCPS (2020). Ubóstwo energetyczne w województwie łódzkim. Raport z badania. Łódź.

nia naukowe oraz monitoring i ewaluację wdrażanych narzędzi, programów i projektów służących rozwiązywaniu problemów ubóstwa i ubóstwa energetycznego.

2. **Wyrównywanie szans życiowych**, w tym szans edukacyjnych dzieci i młodzieży, szczególnie z rodzin zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym.
3. **Wielokierunkowe wsparcie młodych dorosłych** (osoby w wieku 18-29 lat) ze środowisk zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym oraz działania na rzecz ich integracji społecznej.
4. **Niwelowanie barier psychologicznych i społecznych uniemożliwiających wyjście z ubóstwa** (brak motywacji, celów) poprzez indywidualne programy wsparcia: kontrakty socjalne i indywidualne programy pracy z klientem.
5. **Rozwój różnych form pomocy w tym pomocy rzeczowej**, w szczególności żywnościowej dla osób najbardziej potrzebujących.
6. **Włączenie osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w procesy** planowania i ewaluacji usług społecznych.
7. **Zwiększenie dostępu osób zagrożonych ubóstwem i ubogich do przestrzeni społecznej,** w tym do dóbr i usług, kultury oraz wydarzeń kulturalnych, sportu, rekreacji.
8. **Przeciwdziałanie procesowi gettyzacji biedy**.
9. **Ograniczenie ubóstwa energetycznego**, m.in. poprzez wsparcie finansowe, poprawę infrastruktury mieszkaniowej.
10. **Wspieranie powstawania lokalnych podmiotów ekonomii społecznej** tworzących miejsca pracy dla osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym.
11. **Działania na rzecz integracji społecznej** osób ubogich i zagrożonych ubóstwem.

2. Profesjonalizacja i przygotowanie kadr pomocy i integracji społecznej.
3. Indywidualizacja podejścia do wsparcia osób ubogich i zagrożonych ubóstwem m.in. poprzez realizację indywidualnych programów wychodzenia z ubóstwa.
4. Włączenie kwestii ubóstwa energetycznego w lokalne programy rewitalizacji: termomodernizacja budynków, głównie znajdujących się w samorządowym zasobie mieszkaniowym.
5. Zintensyfikowanie działań informacyjnych o możliwości otrzymania obecnie istniejących form wsparcia (np. dodatku mieszkaniowego, dodatku energetycznego, udziału w programach termomodernizacji).
6. Innowacje społeczne i nowe technologie, np. termomodernizacja budynków.

12. **Rozwój kompetencji kadr instytucji pomocy i wsparcia** – zapewnienie dostępu do profesjonalnych szkoleń i regularnej superwizji.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne
5. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3. Program „Fundusze Europejskie Pomoc Żywnościowa 2021-2027”
4. Program „Posiłek w szkole i w domu”
5. Program „Rodzina 500+”
6. Gminne programy rewitalizacji
7. Ogólnokrajowe programy termomodernizacji: Program Czyste Powietrze, Stop Smog, mechanizm premii termomodernizacyjnej
Podmioty:
1. Podmioty Ekonomii Społecznej
2. Podmioty sektora NGO

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:

1. Samorząd Województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
2. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
3. Ośrodki wsparcia
4. Placówki opiekuńcze i oświatowe – żłobki, przedszkola, szkoły i inne
5. Podmioty sektora NGO
6. Grupy nieformalne i grupy wsparcia
7. Podmioty ekonomii społecznej
8. Placówki kultury, sportu i rekreacji

OBSZAR: Aktywność zawodowa

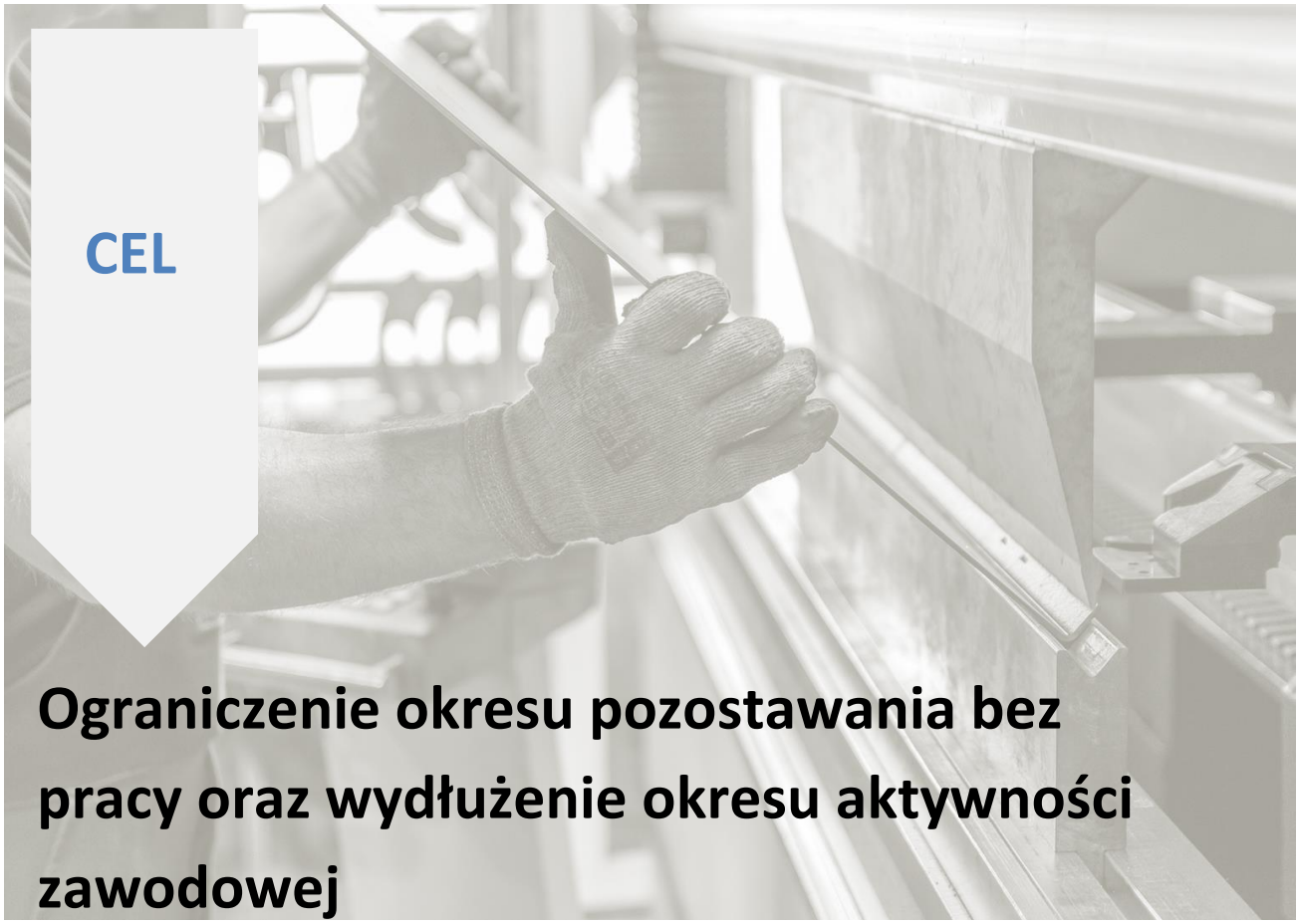

CEL

Ograniczenie okresu pozostawania bez pracy oraz wydłużenie okresu aktywności zawodowej

źródło: pixabay.com

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. W województwie łódzkim odsetek osób w wieku produkcyjnym jest najniższy spośród województw w całej Polsce (w 2019 wyniósł 58,8%, w całej Polsce – 60,0%), co oznacza niższą podaż pracy. Wyższy jest też udział osób w wieku poprodukcyjnym i niższy w wieku przedprodukcyjnym[34]. Trend zmniejszania się liczby aktywnych zawodowo potęguje jeszcze ujemne saldo migracji i ujemny przyrost naturalny.
2. Charakterystyka rynku pracy pod względem podstawowych wskaźników w województwie nie odbiega od charakterystyki ogólnopolskiej: wskaźnik zatrudnienia na poziomie 54%, stopa bezrobocia 3,6% (wg BAEL).

[34] BDL, Główny Urząd Statystyczny 2020.

3. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie w 2019 roku było o 7,6% niższe od wartości ogólnopolskiej (BDL).
4. Niekorzystna sytuacja w województwie pod względem bezrobocia długotrwałego – w 2019 roku 17,1% bezrobotnych w województwie to osoby pozostające bez pracy dłużej niż 12 miesięcy, podczas gdy w całej Polsce wskaźnik ten wynosi 14,9%.
5. Istnieje silne zróżnicowanie bezrobocia między powiatami w województwie.
6. W 2019 roku do ewidencji powiatowych urzędów pracy na terenie województwa łódzkiego wpisano 145,9 tys. oświadczeń o powierzeniu pracy cudzoziemcom. Pracodawcy złożyli także 17,1 tys. wniosków o wydanie zezwolenia na pracę sezonową dla cudzoziemców.

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:

1. **Wspieranie nabywania umiejętności** potrzebnych do poszukiwania pracy oraz motywacji do jej podjęcia, a także usuwania barier psychologicznych (nastawienia) osób pozostających długotrwale bez pracy/wchodzących na rynek pracy po długiej przerwie (w szczególności kobiet, osób z niepełnosprawnościami, migrantów) przez poradnictwo zawodowe, pracę socjalną, rozwijanie umiejętności zawodowych i kompetencji społecznych.
2. **Wspieranie ubogich pracujących** (osoby zarabiające poniżej 50% przeciętnego wynagrodzenia w województwie) m.in. poprzez programy indywidualne, doradztwo zawodowe.
3. **Wspieranie wydłużenia aktywności zawodowej osób w wieku 50 lat i więcej** przez wskazywanie możliwości przekwalifikowania oraz wsparcie motywacji pozostawania na rynku pracy, także przez działania kierowane do pracodawców.
4. **Tworzenie miejsc pracy i programów aktywizacji osób z trudnościami w wejściu na rynek pracy**, w tym osób z niepełnosprawnościami oraz kobiet.
5. **Popularyzowanie, upowszechnianie i wspieranie aktywności zawodowej** wśród osób pełniących opiekę nad osobą potrzebującą wsparcia w codziennym funkcjonowaniu.
6. **Wspieranie powstawania lokalnych podmiotów ekonomii społecznej** wspierających aktywność społeczną i zawodową, a także

Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:

1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa w zakresie wsparcia kształcenia umiejętności zawodowych i społecznych potrzebnych na rynku pracy.

tworzących miejsca pracy dla różnych grup społecznych, w tym osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym.

Główne zasoby i możliwości	
	Budżety:
	1. Budżet JST: województwa, powiatów i gmin
	2. Budżet UE
	3. Budżet państwa
	4. Inne środki publiczne
	5. Środki prywatne
	Fundusze, programy:
	1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
	2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
	3. Fundusz Pracy
	4. Regionalny Plan Działania na rzecz Zatrudnienia
	5. PFRON
	Podmioty:
	1. Podmioty sektora NGO
	2. Podmioty reintegracji zawodowej i społecznej

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:	
	1. Samorząd Województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
	2. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
	3. Instytucje rynku pracy, w tym w szczególności WUP i PUP-y
	4. Szkoły i inne placówki kształcenia zawodowego i branżowego
	5. Placówki kształcenia ustawicznego
	6. Uczelnie wyższe
	7. CIS, KIS, WTZ, ZAZ w zakresie kształcenia umiejętności zawodowych, wydłużania aktywności zawodowej
	8. Organizacje pracodawców
	9. Podmioty Sektora NGO i grupy nieformalne

OBSZAR: Mieszkalnictwo

CEL

Zapewnienie dobrego standardu mieszkań dla słabiej uposażonych oraz młodych mieszkańców województwa łódzkiego

źródło: pixabay.com

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Liczba mieszkań ogółem przypadająca na 1000 mieszkańców w 2019 roku wyniosła 420,5, co daje łódzkiemu drugie miejsce po mazowieckim (432,3) wśród województw z najwyższą wartością tego wskaźnika.
2. Województwo łódzkie znajduje się na 4. miejscu wśród wszystkich województw pod względem liczby mieszkań komunalnych. Choć zasoby komunalne są znaczne, jednocześnie łódzkie jest liderem jeśli chodzi o mieszkania niezamieszkane w zasobach gminy (2 miejsce w kraju).
3. Od kilku lat województwo łódzkie posiada jeden z najniższych wskaźników dotyczących odsetka wyposażenia mieszkań w instalacje wodociągowe, łazienki oraz centralne ogrzewanie. W sieci wodociągowej łódzkie jest na ostatnim, 16. miejscu, z 97,2% ogółu

mieszkań wyposażonych w instalacje wodociągową w miastach (na wsiach jest na miejscu 12. z 89,4%)[35]. Podobnie w przypadku łazienek: na terenach miejskich łódzkie jest na ostatnim, 16. miejscu, z 90,5% mieszkań wyposażonych w łazienkę (i przedostatnim na terenach wiejskich z 75,2%). Centralne ogrzewanie – łódzkie znalazło się w 2019 roku na 15. miejscu z 83,0% mieszkań z dostępnym centralnym ogrzewaniem ma terenach miejskich (na wsiach 14. miejsce i 65,6%).

4. Łódzkie jest również wśród liderów w zakresie zadłużenia mieszkańców (5. miejsce w udziale procentowym liczby mieszkań zadłużonych ze wskaźnikiem 50,6%[36]), jak również liczby orzeczonych eksmisji (ze wskaźnikiem na rok 2018 wynoszącym 2,22[37]), przy jednoczesnym stosunkowo dużym zasobie mieszkaniowym.

5. Remonty mieszkań komunalnych w roku 2018 wynosiły 4357[38] (2. miejsce wśród województw o największej liczbie robót remontowych), co stanowiło 1,2% zasobów komunalnych (10. pozycja wśród województw).

6. W związku ze starzeniem się społeczeństwa i odpływem ludzi (w tym, w wieku produkcyjnym) z województwa łódzkiego, niezbędne jest zatrzymanie i zachęcenie młodych do pozostania i powrotu do województwa. Do tego konieczne jest zapewnienie warunków mieszkaniowych dostępnych dla młodych, niezamożnych ludzi. W województwie łódzkim funkcjonuje 58 mieszkań chronionych z czego 26 dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Łącznie w mieszkaniach chronionych dostępnych jest 244 miejsc.

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:

1. **Zwiększenie liczby realizowanych remontów mieszkań komunalnych oraz poprawa stanu lokali socjalnych**. Przy tak znacznym zasobie, w porównaniu z liczbą pustostanów, niezbędne jest lepsze nimi gospodarowanie w skali województwa. Zniszczone i niezagospodarowane przestrzenie, jakimi są wolne mieszkania, działają odstraszająco na potencjalnych sąsiadów/nabywców.

2. **Wsparcie budownictwa społecznego** spełniającego warunki: 1) dostępu do lokali mieszkalnych na zasadach nierynkowych na podstawie kryteriów określonych przez organy władzy publicznej;

Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:

1. Współpraca międzyinstytucjonalna: stworzenie polityki mieszkaniowej zorientowanej na młodych, seniorów oraz OzN przy współpracy z:
   - organizacjami pozarządowymi zajmującymi się wspieraniem osób wykluczonych i seniorów,
   - deweloperami,

[35] Dane BDL za rok 2019.
[36] GUS, (2019). Działania eksmisyjne w 2018 roku w stosunku do użytkowników lokali mieszkalnych stanowiących własność gmin, Warszawa.
[37] Wskaźnik mówi o liczbie eksmisji na 10 000 mieszkańców. W 2018 wynosił on w łódzkim 548 orzeczonych eksmisji. Najmniej eksmisji było w świętokrzyskim (wskaźnik 0,57), najwięcej w śląskim (wskaźnik 3,98).
[38] GUS (2019). Roboty remontowe i remonty mieszkań w budynkach gmin w 2018 roku związane z podwyższeniem standardu mieszkania, Warszawa.

2) na etapie budowy, przebudowy lub użytkowania budynków podmioty realizujące inwestycje korzystają ze wsparcia środków Krajowego Zasobu Nieruchomości lub publicznych; 3) jest realizowane przez podmioty, których głównym celem działania nie jest osiągniecie zysku (art.5. ust.1 pkt 5. Ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. o Krajowym Zasobie Nieruchomości)[39]. Takie warunki spełni budownictwo Towarzystwa Budownictwa Społecznego. Obok budowy i eksploatacji mieszkań na zasadach najmu TBS może również nabywać lokale mieszkalne i budynki w celu rozbudowy, nadbudowy i przebudowy, w wyniku której powstaną lokale mieszkalne. Dysponuje szeregiem innych możliwości, które mogą zaspokoić potrzeby mieszkaniowe przed którymi stoi łódzkie (jak modernizacje, zarządzanie nieruchomościami itp.)[40].

3. **Opracowanie spójnej polityki mieszkaniowej** obejmującej mieszkania wspierane i treningowe (w nowej nomenklaturze wspomagane), przeznaczone pod najem socjalny i inne uwzględniające specjalne potrzeby mieszkańców (w tym OzN) oraz podejmowanie działań w celu wdrożenia instrumentów regulacyjnych umożliwiających gminom racjonalne gospodarowanie posiadanym zasobem mieszkaniowym w celu zaspokajania potrzeb mieszkaniowych osób najbardziej potrzebujących.

4. **Działania informacyjne i doradcze przy udziale ROPS**, skierowane do jednostek samorządu terytorialnego, w zakresie sposobów gospodarowania posiadanym zasobem mieszkaniowym (w tym z udziałem społecznych agencji najmu).

5. **Wprowadzane rozwiązania muszą być dostosowane do lokalnych uwarunkowań, czyli odpływu młodych ludzi, znacznego zadłużenia i niskiej siły nabywczej**. Powszechne są także obawy podejmowania długoterminowych zobowiązań np. kredytów hipo-

- eksperckimi instytucjami zajmującymi się urbanistyką, takich jak Instytut Rozwoju Miast i Regionów z Krakowa[43],
- istniejącymi wspólnotami mieszkaniowymi działającymi na terenie województwa.

2. Rozwój projektów takich jak Społeczne Agencje Najmu[44].

3. Wykorzystanie i uspójnienie z działaniami zaplanowanymi w ramach Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030.

4. Innowacje społeczne: wykorzystanie stosowanych w innych województwach i miastach narzędzi w zakresie mieszkalnictwa, w tym alternatywnych rozwiązań.

[39] Musioł-Węcłowicz, A., Nowa K., (2018), Raport o stanie polskich miast. Mieszkalnictwo społeczne. Obserwatorium Polityki Miejskiej IRMiR 2018, s. 179.
[40] Ibid.
[43] http://irmir.pl/, dostęp 23.08.2020.
[44] http://obserwatorium.miasta.pl/spoleczne-agencje-najmu/, dostęp 23.08.2020.

tecznych na zakup mieszkań. Dlatego niezbędne jest wprowadzenie alternatywnych rozwiązań, śladem innych miast polskich np. Sopotu, który ze znaczącą depopulacją i starzeniem się społeczeństwa wprowadził innowacyjne rozwiązania[41]. Polityka mieszkaniowa kierowana jest do osób w wieku produkcyjnym. Oferowane są alternatywne formy dostosowania oferty do potrzeb i możliwości potencjalnych najemców:

- „Samoremont" – oferta dla młodych mieszkańców (w tym z dziećmi), których nie stać na zakup mieszkania. Miasto oferuje wolne lokale w złym stanie technicznym w zamian za wykonanie przez nowych najemców remontu na własny koszt. Miasto zobowiązuje się wykonać dokumentację projektową i uzyskać wszystkie konieczne pozwolenia.
- Zmiany ukierunkowane terytorialnie oznaczające planową zamianę mieszkań w tych rejonach miasta czy regionu, w których docelowo jednostka samorządu chciałaby zwiększyć liczbę mieszkańców, a oddawać tam, gdzie jest mniejsza potrzeba dbania o dostępność lokali.
- Zmiany uwzględniające potrzeby osób starszych oraz OzN – prowadzenie zamian i wymian lokali, tak by osoby starsze mieszkały na najniższych kondygnacjach, w miejscach położonych w pobliżu ośrodków służby zdrowia oraz pomocy społecznej.
- Niepopularne w Polsce, choć bardzo popularne zagranicą, jest wspólne zamieszkiwanie osób niespokrewnionych. Rozwiązania stosowane w okresie studenckim przestają być popularne na kolejnych etapach życia. Współdzielenie lokalu jest ofertą dla jednoosobowych gospodarstw domowych oraz osób starszych, które mają możliwość dodatkowego wsparcia zewnętrznego, np. ze strony MOPS-u – mieszkań wspomaganych.
- Poznań wskazał na rozwiązania służące przeciwdziałaniu gentryfikacji i gettoizacji mieszkańców mieszkań komunalnych i

[41] Musioł-Węcłowicz, A., Nowa K., (2018), Raport o stanie polskich miast. Mieszkalnictwo społeczne. Obserwatorium Polityki Miejskiej IRMiR 2018, s.157 – na podstawie Uchwały nr VII/60/2015 Rady Miasta Sopotu.

socjalnych. W Polityce Mieszkaniowej Miasta Poznania[42] zarekomendowano podjęcie działań służących dywersyfikacji struktury społecznej poprzez zachowanie zasobu lokalowego miasta w budynkach wspólnotowych. Wskazano też potrzebę lokalizacji mieszkań komunalnych i socjalnych razem z innymi typami zabudowy (ang. *social mix*). Szansę na taką dywersyfikację daje też współpraca z deweloperami i rozważenie włączenia pojedynczych mieszkań komunalnych do budynków deweloperskich. W zamian miasto oferuje inwestorom ułatwienia, np. zmianę wymogu dotyczącego stałej liczby miejsc parkingowych.

6. **Opracowanie i wdrożenie modelu działań zapobiegającym zadłużeniom, eksmisjom i bezdomności** oraz wypracowanie działań profilaktycznych i interwencyjnych w zakresie mieszkalnictwa pozwalających kontrolować zadłużenie. Działania w tym zakresie to przede wszystkim:
   - skoordynowanie różnych elementów systemu, w tym usprawnienie komunikacji oraz uporządkowanie działań na gruncie pomocy społecznej (i całej polityki społecznej) w celu zintegrowania usług w obszarze prewencji przed eksmisją i bezdomnością oraz wsparcia w mieszkaniu w zakresie integracji
   - wsparcie i doradztwo w budowaniu strategii oraz sieciowanie instytucji i organizacji, a także uspójnianie działań samorządów lokalnych, przy udziale ROPS, mające na celu m.in. wsparcie osób zagrożonych bezdomnością i wykluczeniem mieszkaniowym, przeciwdziałanie zadłużeniom, wypracowanie dobrych praktyk i schematów działania stosowanych wobec osób zagrożonych zadłużeniem, bezdomnością i wykluczenie mieszkaniowym
   - opracowywanie wojewódzkich programów rozwiązywania kryzysu bezdomności i mieszkalnictwa społecznego jako bazy

[42] Przyjęta Uchwałą Rady Miasta Poznania nr LVIII/1095/VII/2017.

do tworzenia gminnych programów zapobiegania bezdomności, wsparcia osób w kryzysie bezdomności, mieszkalnictwa społecznego,

- wdrożenie intensywnych programów reintegracji społecznej i zawodowej skierowanych do osób wobec których zasądzono eksmisję, oczekujących na eksmisję, eksmitowanych i przebywających w lokalach socjalnych i pomieszczeniach tymczasowych; uruchomienie programów integracyjnych "ostatniej szansy" dla osób wobec których zasądzono eksmisję.

Główne zasoby i możliwości	
	Budżety:
	1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
	2. Budżet UE
	3. Budżet państwa
	4. Inne środki publiczne
	5. Środki prywatne
	Fundusze, programy:
	1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
	2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
	3. Narodowy Program Mieszkaniowy
	4. Gminne programy rewitalizacji
	Podmioty:
	1. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
	2. Podmioty Ekonomii Społecznej
	3. Podmioty sektora NGO

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:	
	1. Samorząd Województwa i samorządy gminne oraz powiatowe odpowiedzialne za politykę mieszkaniową.
	2. Towarzystwo Budownictwa Społecznego
	3. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
	4. Podmioty sektora NGO

OBSZAR: Zdrowy styl życia

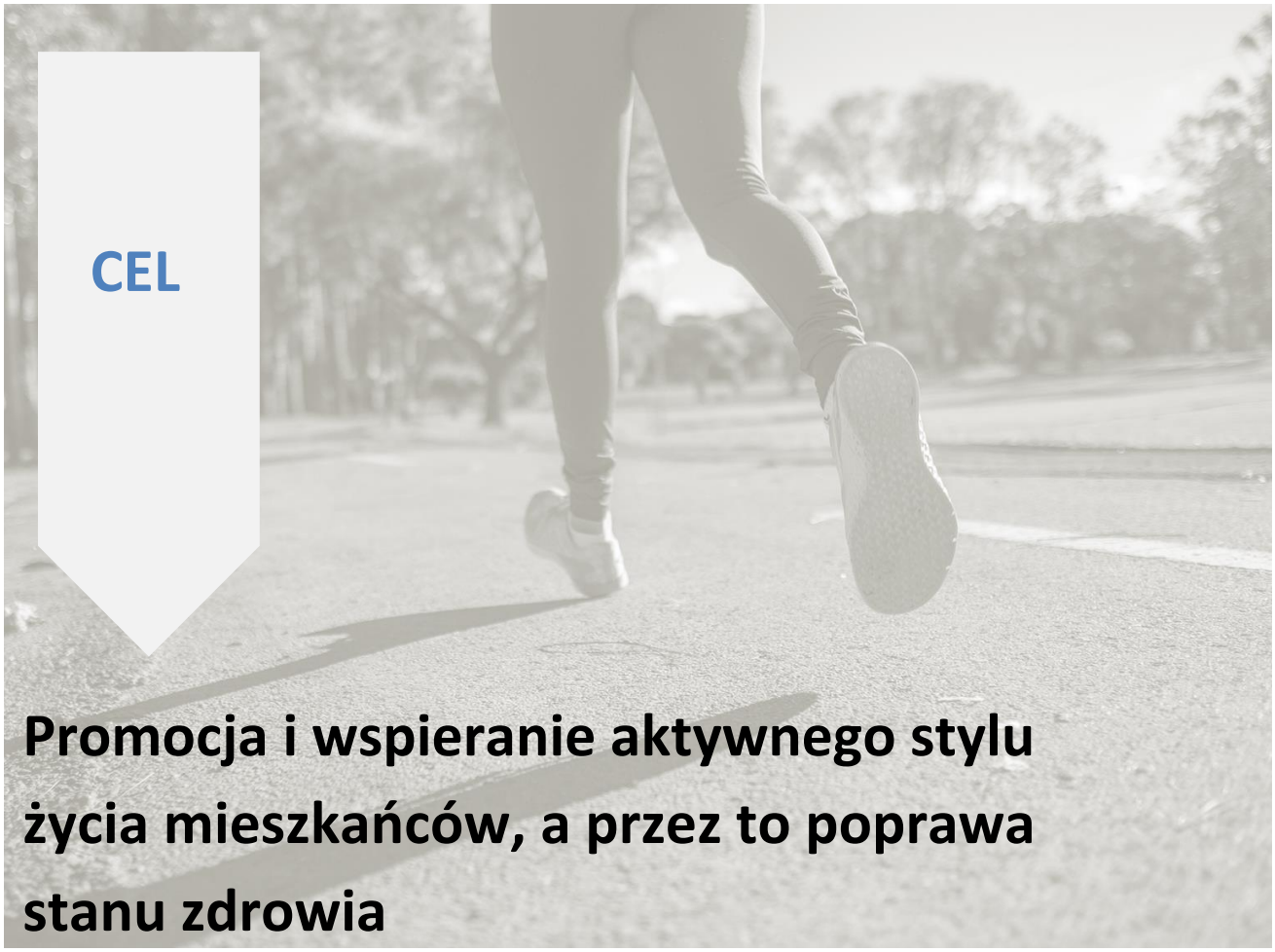

źródło: pixabay.com

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Jak wykazano w syntezie sytuacji społecznej, sytuacja zdrowotna mieszkańców województwa jest gorsza niż w innych częściach kraju: oczekiwane dalsze trwanie życia jest najniższe wśród wszystkich województw, a wskaźnik umieralności – najwyższy.
2. W województwie występuje szczególnie wysoka zachorowalność na nowotwory złośliwe, WZW, krztusiec, a także choroby psychiczne.
3. Mieszkańcy województwa gorzej oceniają swoje zdrowie – 61,9% jako dobre lub bardzo dobre (w całej Polsce – 67,4%), a złe i bardzo złe – 13,5% (w całej Polsce 10,3%).
4. Badanie dotyczące czynników ryzyka (GUS, Stan zdrowia ludności Polski 2019) wykazało, że w województwie odsetek osób z nadwagą i otyłością jest wysoki na tle pozosta-

łych województw (nadwaga – 38,4%, otyłość – 20,8%, dla Polski: nadwaga – 38,1%, otyłość – 18,5%); w przypadku palenia tytoniu oraz picia alkoholu, mieszkańcy województwa nie odbiegają od innych regionów kraju.

5. Przeciętny mieszkaniec województwa poświęca na sport i rekreację 21 minut (w przeliczeniu na wszystkich mieszkańców), a osoby uczestniczące w sporcie poświęcają na tę czynność 1 godz. i 27 minut. Jednocześnie uczestnictwo w sporcie deklaruje 24,0% mieszkańców województwa. Są to wielkości niższe niż dla Polski ogółem (GUS, Budżet czasu ludności w 2013 roku, 2016).

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Profilaktyka zachowań ryzykownych**, szczególnie uzależnień od środków psychoaktywnych, uzależnień behawioralnych poprzez poradnictwo psychospołeczne oraz działania terapeutyczne we współpracy z NGO. 2. **Propagowanie zdrowego stylu życia** wśród ogółu mieszkańców województwa, w tym w szczególności dzieci, młodzieży i osób starszych przez praktyczne zajęcia dotyczące zdrowej diety oraz rozszerzenie oferty dostępnych (przestrzennie i finansowo) dodatkowych zajęć aktywności fizycznej. 3. **Działania zmierzające do podniesienia świadomości dotyczącej zdrowego odżywiania, aktywności fizycznej, używek** przez organizację warsztatów, szkoleń i innych podobnych działań wśród mieszkańców województwa. 4. **Profilaktyka zdrowia psychicznego** oraz wsparcie osób dotkniętych tymi trudnościami i ich rodzin.	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa: rozwijana pomiędzy jednostkami samorządu terytorialnego a organizacjami pozarządowymi i placówkami oświatowymi oraz radami seniorów.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne

5. Środki prywatne
Fundusze, programy
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
Podmioty:
1. Instytucje oświatowe
2. Podmioty lecznicze
3. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
4. Podmioty sektora NGO

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:	1. Samorząd Województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
	2. Kluby i obiekty sportowe
	3. Wyższe uczelnie
	4. Przedszkola, szkoły i placówki oświatowe
	5. Media i media lokalne

OBSZAR: Wsparcie osób z niepełnosprawnościami, w tym z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu

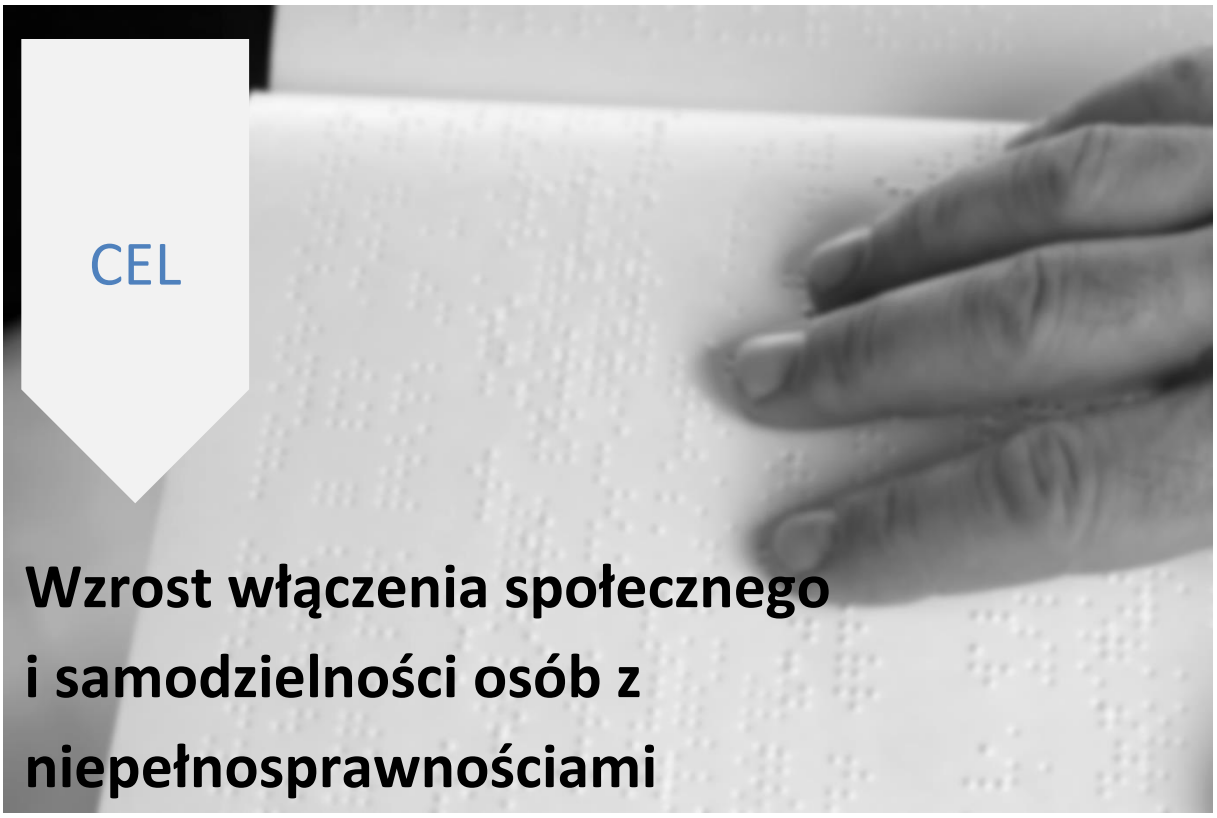

źródło: pixabay.com

KIERUNEK I	Rozwój działań profilaktycznych oraz wsparcia zdrowotnego dla osób z niepełnosprawnościami
KIERUNEK II	Integracja społeczna i zawodowa osób z niepełnosprawnością
KIERUNEK III	Wsparcie dla osób z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu
KIERUNEK IV	Spójna polityka społeczna na rzecz osób z niepełnosprawnościami

KIERUNEK I

Rozwój działań profilaktycznych oraz wsparcia społecznego i zdrowotnego dla osób z niepełnosprawnościami

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. W województwie łódzkim w 2019 roku mieszkało około 279,8 tys. osób z niepełnosprawnością, co stanowi 11,4% ogółu mieszkańców województwa. Jest to jeden z najniższych wskaźników niepełnosprawności w Polsce, niższy ma tylko województwo mazowieckie[45].
2. Około 149,7 tys., czyli 6,1% ogółu mieszkańców regionu deklaruje poważne ograniczenia w funkcjonowaniu[46], co jest utożsamiane z niesamodzielnością (potrzebą wsparcia w wykonywaniu czynności dnia codziennego)[47]. Jest to jeden z najniższych wskaźników wśród wszystkich województw. Niższe wskaźniki mają województwa Wielkopolskie, Zachodniopomorskie i Mazowieckie. Szczególnie wysoki odsetek osób z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu występuje wśród osób w rocznikach 30-49 lat, z czego wynika przewidywany znaczny wzrost osób zależnych w grupie wiekowej 64-75 lat[48].
3. Odpowiednie działania profilaktyczne oraz wsparcie w postaci usług medycznych i rehabilitacyjnych jest kluczowe dla ograniczania zjawiska niepełnosprawności, zarówno biorąc pod uwagę liczbę osób z niepełnosprawnością, jak i zakres doświadczanych przez nie ograniczeń w funkcjonowaniu. Działania profilaktyczne szczególnie ważne są w przypadku dzieci na wczesnym etapie życia oraz osób w wieku 50+. W przypadku pierwszej grupy pozwalają na podjęcie wczesnej interwencji, w odniesieniu do drugiej polegają na wydłużaniu okresu zdrowia i przede wszystkim sprawności funkcjonalnej. Z analiz demograficznych i badań lokalnych zleconych przez ROIS wynika, że grupa osób wieku 50+ powinna być adresatem działań umożliwiających kompresję niesamodzielności.
4. Silną stroną województwa łódzkiego jest rozwijająca się sieć placówek wczesnego wspomagania rozwoju, w tym specjalistycznych (np. dla dzieci niewidomych, głuchych, z FAS). Nie jest ona jednak równomiernie rozłożona na terenie województwa oraz brakuje wglądu w jakość usług wczesnego wspomagania rozwoju.
5. Na terenie województwa realizowane są programy profilaktyczne, zwłaszcza o charakterze przesiewowo-diagnostycznym. Realizowany jest również program diagnostyczno-

[45] GUS (2021).Stan zdrowia ludności Polski w 2019 roku, Warszawa. Dane pochodzą z odbywającego się w cyklu pięcioletnim Europejskiego Ankietowego Badania Zdrowia
[46] GUS (2021).Stan zdrowia ludności Polski w 2019 roku, Warszawa.
[47] KE (2018). The 2018 Ageing Report Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2016-2060). European Union.
[48] Kusideł E., Podgórska-Jachnik D., Potoczna M. (2018). Osoby niesamodzielne w województwie łódzkim, ROIS, Łódź.

rehabilitacyjny kierowany do grupy pracujących 50+. Konieczna jest kontynuacja tych działań, powiązana z promocją zdrowego stylu życia.

6. Dostęp do usług rehabilitacyjnych i zdrowotnych dla osób z niepełnosprawnością jest utrudniony, zwłaszcza poza obszarem dużych miast.
7. Wsparcie psychologiczne, w tym w sytuacji kryzysu, jest trudno dostępne dla osób z niepełnosprawnościami, w szczególności dla osób z niepełnosprawnością intelektualną i osób niesłyszących.

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. Prowadzenie diagnozy stanu usług wczesnego wspomagania rozwoju w województwie - ocena ich jakości i efektywności. **2. Podnoszenie świadomości zdrowotnej**, kształtowanie postaw i aktywności prozdrowotnej wśród różnych grup społecznych, zwłaszcza zaś w grupie osób w wieku 50+ oraz OzN. **3. Intensyfikacja działań wspomagających rozwój**, prowadzonych jak najbliżej środowiska życia dziecka: w domach, w żłobkach i przedszkolach (np. wprowadzenie mobilnych terapeutów, wyspecjalizowanych asystentów rodziny). **4. Rozwój sieci ośrodków wczesnej interwencji i zespołów wczesnego wspomagania rozwoju** (w szczególności na terenach miejsko-wiejskich i wiejskich). **5. Szkolenia kadr** medycznych, pracowników żłobków, przedszkoli, szkół w zakresie wczesnego wykrywania zagrożeń rozwojowych i wspomagania rozwoju.	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa: a. rozwijana pomiędzy ośrodkami wczesnej interwencji i zespołami wczesnego wspomagania rozwoju a żłobkami i przedszkolami oraz placówkami medycznymi, jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej w zakresie wczesnego wspomagania rozwoju i wczesnej interwencji. b. JST, placówek edukacyjnych (także specjalnych), ośrodków wsparcia, organizacji pozarządowych, mediów oraz innych podmiotów w zakresie podnoszenia świadomości i kształtowania postaw i aktywności prozdrowotnej c. samorządu lokalnego (gmin, powiatów, województwa) z wojewódzkim oddziałem NFZ oraz podmiotami leczniczymi działającymi na terenie województwa w zakresie uruchamiania programów diagnostyczno-przesiewowych. d. Współpraca instytucjonalna: JST, podmiotów leczniczych, organizacji pozarządowych (działających np. w obszarze rehabilitacji OzN) w zakresie poprawy dostępu do usług zdrowotnych i rehabilitacji dla OzN.

6. **Rozwijanie programów profilaktycznych** o charakterze diagnostycznym, w tym kierowanych do grupy osób w wieku 50+ oraz 65+, i 80+.
7. **Poprawa dostępu do usług medycznych, specjalistycznych i rehabilitacji** w środowisku lokalnym.
8. **Zwiększenie dostępności do pierwszej pomocy psychologicznej** w sytuacjach kryzysu dla osób z niepełnosprawnościami.
9. **Zintegrowanie działań rehabilitacyjnych, medycznych, zawodowych i społecznych** (np. poprzez rozwijanie współpracy pomiędzy pracownikami socjalnymi, rehabilitantami, psychologami, wolontariuszami NGO i doradcami zawodowymi).

2. Profesjonalizacja i przygotowanie kadr: systemu edukacji, ochrony zdrowia, pomocy społecznej oraz systemu wspierania rodziny i pieczy zastępczej w zakresie wczesnego wykrywania wad rozwoju.
3. Zapewnienie systematyczności i ciągłości w zakresie spersonalizowanych usług wczesnego wspomagania rozwoju.
4. Zwiększenie dostępu do usług świadczonych w środowisku lokalnym.
5. Zróżnicowanie form wykorzystywanych do edukacji społecznej oraz rozwój nowych technologii w zakresie usług zdrowotnych np. e-usługi zdrowotne, e-poradnictwo.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. NFZ
5. Inne środki publiczne
6. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3. Program „Za życiem”
4. Program „Maluch+”
5. PFRON
Podmioty:
6. Podmioty Ekonomii Społecznej
7. Podmioty sektora NGO
8. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne

9. Sieć poradni psychologiczno-pedagogicznych
10. Instytucje oświatowe
11. Podmioty lecznicze
12. Sieć zespołów wczesnej interwencji i wczesnego wspomagania rozwoju
13. Media

KIERUNEK II

Integracja społeczna i zawodowa osób z niepełnosprawnością

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Jednym z istotnych warunków integracji społecznej osób z niepełnosprawnościami jest dostęp do wysokiej jakości edukacji włączającej, pozwalającej m.in. na pełne uczestniczenie w życiu społeczeństwa oraz skuteczne radzenie sobie ze zmianami na rynku pracy.
2. Mocną stroną województwa łódzkiego jest fakt, że już stosunkowo duża liczba dzieci z niepełnosprawnością uczestniczy w edukacji włączającej, choć proces przekształcania systemu edukacji w tym kierunku należy kontynuować. Jednak tutaj istotnym deficytem, odnotowanym w całej Polsce, jest nieprzygotowanie kadr szkół ogólnodostępnych do wyzwań związanych z kształceniem uczniów z niepełnosprawnościami.
3. Kształcenie osób z niepełnosprawnością jest niedostosowane do potrzeb rynku pracy. Brakuje również rozwiązań systemowych na rzecz wejścia na rynek pracy absolwentów z niepełnosprawnością kończących szkoły zawodowe, średnie i uczelnie wyższe.
4. Aktywność OzN na rynku pracy uległa w ostatnich latach pewnej poprawie, niemniej jednak ciągle pozostaje ona dużym wyzwaniem. W 2019 roku, w województwie łódzkim, współczynnik aktywności zawodowej OzN (w wieku 16 lat i więcej) wyniósł 21,6%, a zatrudnienia 19,5%.[49]
5. W tym kontekście, na poziomie regionu, szczególnie pożądane jest rozwijanie podmiotów ekonomii społecznej, w tym wspomaganie ich efektywności zatrudnieniowej, która zwłaszcza w odniesieniu do osób z niepełnosprawnościami jest niezadowalająca.
6. W województwie łódzkim funkcjonuje 8 ZAZ (w tym 4 w Łodzi), a liczba ZPCH wynosi 112 (z czego 47 w Łodzi). Bardzo istotnym problemem jest ograniczony transfer pomiędzy kolejnymi etapami integracji: uczestnicy WTZ w niewielkim stopniu przechodzą do

[49] Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych.

ZAZ lub ZPCH i dalej na otwarty rynek pracy. W województwie łódzkim działają tylko 2 CIS i w małym stopniu rozwija się przedsiębiorczość społeczna. Z obu form aktywizacji w niewielkim stopniu korzystały osoby z niepełnosprawnościami (jedynie 10% uczestników CIS to OzN).

7. Ważnymi czynnikami decydującymi o zakresie uczestnictwa osób z niepełnosprawnościami w życiu społecznym są również otwartość społeczeństwa na osoby z niepełnosprawnością, a także aktywność samych OzN i znajomość przez nie swoich praw. W ostatnich latach obserwujemy, że wzrasta świadomość społeczna w obszarze zdrowia, chorób i niepełnosprawności, co sprzyja zmianie postaw społecznych wobec OzN. W województwie funkcjonują także prężne organizacje działające na rzecz OzN, rozwija się samorzecznictwo i zaangażowanie obywatelskie OzN i ich rodzin. W dalszym ciągu konieczne są jednak działania wspierające aktywność oddolną OzN oraz przemiany świadomościowe zarówno wśród społeczeństwa jak i OzN.

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Prowadzenie badań i analiz** z zakresu usług na rzecz OzN i ich otoczenia - ocena jakości i efektywności. 2. **Rozwijanie działań edukacyjnych** nt. niepełnosprawności, potencjału osób z niepełnosprawnościami skierowanych do społeczeństwa. 3. **Budowanie świadomości prawnej osób z niepełnosprawnościami oraz ich aktywności społecznej i obywatelskiej,** np. poprzez rozwijanie self-adwokatury oraz alternatyw dla ubezwłasnowolnienia – asystenci prawni wspierający niezależne decyzje osób z niepełnosprawnością zwłaszcza intelektualną. 4. **Przygotowanie i upowszechnienie informacji dla migrantów** na temat życia z niepełnosprawnością i możliwości wsparcia w Polsce. 5. **Wzmacnianie oferty programowej**, dostosowanej do zróżnicowanych potrzeb uczniów, w szkołach edukacji włączającej (np. poprzez wsparcie merytoryczne dla nauczycieli czy wy-	1. Współpraca instytucjonalna i międzysektorowa: a. samorządu lokalnego (gmin, powiatów, województwa) z organizacjami pozarządowymi, szkołami, uczelniami wyższymi, organizacjami pracodawców, PFRON. b. pomiędzy szkołami specjalnymi a placówkami edukacji włączającej. c. integracja i tworzenie sieci współpracy pomiędzy różnego typu podmiotami reintegracyjnymi np. PES. 2. Profesjonalizacja i przygotowanie kadr: a. przygotowanie nauczycieli do pracy z uczniami z niepełnosprawnością i ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (edukacja włączająca).

korzystanie doświadczenia pedagogów specjalnych pracujących w szkołach specjalnych, tworzenie centrów wspierających edukację włączającą – SCWEW-ów)[50].

6. **Działania na rzecz przygotowania dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością do pracy** (np. poprzez: propagowanie wzorców osobowych dorosłych osób funkcjonujących samodzielnie, w tym absolwentów wyższych uczelni, zatrudnianie nauczycieli z niepełnosprawnością, rozwijanie usług doradztwa zawodowego i życiowego).
7. **Rozwijanie doradztwa zawodowego i pośrednictwa pracy** uwzględniającego potrzeby osób z niepełnosprawnością (w tym zwłaszcza absolwentów szkół średnich i uczelni wyższych) i obejmującego wsparcie specjalistyczne (np. ze strony lekarzy medycyny pracy). Postuluje się opracowanie rozwiązań w zakresie włączenia lekarzy medycyny pracy w proces doradztwa w zakresie wyboru kierunku dalszego kształcenia i zawodu dla uczniów szkół podstawowych w sytuacji gdy występują u ucznia ograniczenia w tym wyborze uwarunkowane stanem zdrowia lub niepełnosprawnością.
8. **Większa aktywizacja OzN** oraz zapewnienie im transferu w kierunku otwartego rynku pracy w szczególności z wykorzystaniem ścieżki reintegracji społeczno-zawodowej OzN.
9. **Zapewnienie koszyków usług społecznych dla OzN**, rozwijanie usług asystenckich, w tym zwiększenie liczby asystentów osobistych osób z niepełnosprawnością (AOOzN), oraz trenerów pracy.
10. **Podnoszenie kwalifikacji pracowników** różnych instytucji, np. służb społecznych, medycznych, urzędników oraz pracowników innych podmiotów (np. sądów, policji) świadczących usługi publiczne w zakresie wsparcia i komunikowania się z osobami z niepełnosprawnością.
    b. przygotowanie doradców zawodowych do pracy z osobami z niepełnosprawnością i ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi).
    c. przygotowanie kadr podmiotów reintegracyjnych, w tym przedsiębiorstw społecznych do pracy i zatrudniania osób z niepełnosprawnościami.
3. Spersonalizowanie usług w zakresie rehabilitacji zawodowej społecznej osób z niepełnosprawnościami świadczonych w środowisku lokalnym.
4. Zwiększenie partycypacji społecznej i rzecznictwa osób niepełnosprawnych.
5. Innowacje społeczne:
    a. wsparcie dla innowacji w zakresie kształcenia uczniów z niepełnosprawnością oraz ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.
    b. nowe rozwiązania na rzecz zatrudnienia OzN.
    c. wykorzystanie nowych technologii we wsparciu OzN np. w usługach czy komunikacji.

[50] Pilotażowe wdrożenie modelu Specjalistycznych Centrów Wspierających Edukację Włączającą (SCWEW)". Projekt Ośrodka Rozwoju Edukacji nr: POWR.02.10.00-IP.02-00-002/19., https://www.ore.edu.pl/2020/01/pilotazowe-wdrozenie-modelu-specjalistycznych-centrow-wspierajacych-edukacje-wlaczajaca-scwew/.

11. **Tworzenie środowiska sprzyjającego aktywizacji społecznej i zawodowej** (współpraca z lokalnym środowiskiem biznesu, tworzenie sieci kooperacji PES-biznes, aktywny udział samorządu we włączeniu OzN w życie społeczne i zawodowe).

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. NFZ
5. Inne środki publiczne
6. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3. PFRON
Podmioty:
1. Instytucje oświatowe
2. Kadra placówek specjalnych
3. Sieć doradców i pośredników zawodowych (biura karier, biura karier ochotniczych huf-
4. Wsparcie na łódzkich uczelniach dla OzN oraz prowadzone badania naukowe w obszarze
5. Podmioty Ekonomii Społecznej
6. Podmioty sektora NGO
7. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
8. Sieć poradni psychologiczno-pedagogicznych
9. Podmioty lecznicze
10. Media

KIERUNEK III

Wsparcie dla osób z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. W województwie łódzkim żyje około 149,7 tys. osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu[51]. Są to osoby wymagające pomocy w zakresie wykonywania tzw. czynności życia codziennego, czyli czynności zarówno w obszarze samoobsługi, jak i prowadzenia gospodarstwa domowego.
2. Z szacunków Komisji Europejskiej wynika, że tylko około 8% osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu w Polsce korzysta z usług publicznych w ramach tzw. opieki długoterminowej (mowa zarówno o usługach w ramach systemu pomocy społecznej, jak i ochrony zdrowia).[52]
3. Większość osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, polega na pomocy opiekunów faktycznych w tym przede wszystkim swoich bliskich. Wraz ze starzeniem się społeczeństwa wzrośnie liczba osób zależnych, a spadnie potencjał opiekuńczy rodzin i wzrośnie zapotrzebowanie na usługi społeczne.
4. W województwie łódzkim, w ramach systemu pomocy społecznej, z usług w formule środowiskowej (usługi opiekuńcze, specjalistyczne usługi opiekuńcze[53], dzienne domy pomocy, środowiskowe domy samopomocy) korzystało około 11,9 tys. osób, a z usług w formie całodobowej (domy pomocy społecznej) około 7,2 tys. osób.[54]
5. Istotną słabością systemu wsparcia dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu jest fakt, że w zbyt małym stopniu uwzględnia on potrzeby opiekunów faktycznych. Usługi wytchnieniowe, wsparcie szkoleniowe i psychologiczne dla rodzin i opiekunów faktycznych są jeszcze słabo rozwinięte.
6. Ważnym wyzwaniem jest opracowanie standardów i katalogu usług słonecznych dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu (np. nowy standard opieki). Wskazują one mi.in. ma konieczność stopniowego odejścia od dużych zakładów

[51]GUS (2021).Stan zdrowia ludności Polski w 2019 roku, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa. Szacunek ten odnosi się do liczby respondentów, którzy deklarowali, że przez okres ostatnich 6 miesięcy, z przyczyn zdrowotnych, odczuwali poważne ograniczenia w zakresie „czynności, jakie ludzie zwykle wykonują". Jest to metodologia stosowana przez instytucje międzynarodowe, tj. KE, Eurostat, OECD.

[52] KE (2018). The 2018 Ageing Report Economic and Budgetary Projec-tions for the EU Member States (2016-2060), European Union.

[53] W tym specjalistyczne usługi opiekuńcze dla osób z zaburzeniami psychicznymi

[54] OZPS (2020). Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. Łódź.

opieki długoterminowej (np. domów pomocy społecznej czy zakładów opiekuńczo-leczniczych) na rzecz rozwijania usług środowiskowych, które pozwoliłyby na jak najdłuższe pozostanie osoby zależnej we własnym domu lub w warunkach zbliżonych do domowych.

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:
1. **Rozwój różnych form pomocy**, w tym usług społecznych i zdrowotnych świadczonych w środowisku lokalnym kierowanych do osób wymagających wsparcia w codziennym funkcjonowaniu. 2. **Integracja i koordynacja usług** sektora pomocy społecznej i ochrony zdrowia. 3. **Tworzenie alternatywy dla stacjonarnych instytucji opieki długoterminowej** (np. DPS i ZOL) m.in. poprzez rozwój rodzinnych domów pomocy, mieszkań chronionych (wspomaganych), centrów opiekuńczo-mieszkalnych, hospicjów domowych, dziennych domów opieki medycznej, gospodarstw opiekuńczych, pomocy sąsiedzkiej. 4. **Rozwój mieszkalnictwa chronionego** (wspomaganego z koszykiem usług) dostosowanego do potrzeb osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, z niepełnosprawnościami, w tym z zaburzeniami psychicznymi, w celu zapobiegania umieszczaniu osób z niepełnosprawnościami w instytucjach całodobowych. 5. **Rozwijanie wsparcia dla opiekunów faktycznych**, w szczególności o charakterze wytchnieniowym, jak i pomocy psychologicznej oraz wsparcia szkoleniowego, specjalistycznego, transportowego, technologicznego w zakresie pełnienia opieki. Koordynacja działań przez JST i dostęp do usług świadczonych przez CUS i OPS dla członków rodzin - opiekunów i opiekunów faktycznych i osób potrzebujących wsparcia w zakresie: poradnictwa prawnego, wsparcia psychologicznego i psychospołecznego oraz działań edukacyjnych, szkoleń, wymiany doświadczeń itp.	1. Współpraca instytucjonalna: Koordynacja usług opieki długoterminowej pomiędzy sektorami pomocy społecznej i ochrony zdrowia. 2. Profesjonalizacja i przygotowanie kadr świadczących usługi opieki w szczególności środowiskowej. 3. Rozwój wsparcia środowiskowego i deinstytucjonalizacja opieki nad osobami z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu. 4. Rozwój opieki długoterminowej środowiskowej. 5. Innowacje społeczne: nowe usługi i formuły świadczenia usług w środowisku lokalnym. 6. Nowe technologie: np. rozwój teleopieki, nowoczesne technologie wspomagające.

6. **Popularyzowanie i upowszechnianie aktywności zawodowej** wśród osób pełniących opiekę nad osobą potrzebującą wsparcia w codziennym funkcjonowaniu i OzN np. elastyczne formy pracy, praca zdalna, teleopieka.
7. **Rozwój potencjału opiekuńczego** społeczności lokalnych na rzecz osób z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu (wolontariat opiekuńczy, usługi sąsiedzkie, grupy wsparcia dla opiekunów rodzinnych, pozyskanie i szkolenie opiekunów z zagranicy), w tym wsparcie i rozwój kadr świadczących usługi społeczne (szkolenia, w tym specjalistyczne).
8. **Rozwój nowoczesnych technologii** wspomagających opiekę nad osobami potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu (m.in. teleopieka, telemedycyna).
9. **Promowanie udziału podmiotów ekonomii społecznej w świadczeniu usług** na poziomie środowiska lokalnego dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu oraz OzN, tworzenie partnerstw zarówno społecznych jak i partnerstw z przedsiębiorcami.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. NFZ
5. Inne środki publiczne
6. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3. PFRON
Podmioty:
1. Istniejąca sieć podmiotów zapewniających usługi opiekuńcze oraz opiekę długoterminowej.

2.	Podmioty Ekonomii Społecznej
3.	Podmioty sektora NGO
4.	Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
5.	Podmioty lecznicze

KIERUNEK IV

Spójna polityka społeczna na rzecz osób z niepełnosprawnościami

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Integracja społeczna OzN i poszerzanie możliwości decydowania o sobie i o swoim życiu przez OzN, wymaga działań obejmujących wszystkie dziedziny życia (zdrowie, zabezpieczenie społeczne, zatrudnienie, mieszkalnictwo, edukację, transport, kulturę itd.).
2. Problematyka niepełnosprawności powinna być uwzględniana we wszystkich programach i interwencjach publicznych realizowanych na każdym szczeblu samorządu terytorialnego. Podejście takie jest zgodne z Konwencją o Prawach Osób Niepełnosprawnych, która jest najważniejszym dokumentem odnoszącym się całościowo do wszystkich praw i potrzeb OzN.
3. Ważnym elementem niniejszej Strategii jest oparcie działań na uznaniu praw osób z niepełnosprawnością, z czego wynika nakaz wdrażania i monitorowania realizacji KPON na szczeblu regionalnym. W tym celu konieczny jest dostęp do danych uwzględniających problematykę niepełnosprawności w ramach różnych dziedzin życia. Obecnie takich spójnych danych brakuje (mimo kilku projektów realizowanych w województwie łódzkim przez organizacje pozarządowe[55]), co nie tylko uniemożliwia monitorowanie wdrażania KPON, ale także prowadzenie skutecznych i spójnych działań na rzecz OzN.

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:
1. **Prowadzenie badań i gromadzenie danych** z uwzględnieniem problematyki niepełnosprawności we wszystkich kluczowych dziedzinach życia społecznego.	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa na rzecz uwzględniania pro-

[55] https://efs.mrpips.gov.pl/__data/assets/pdf_file/0018/5184/lista-po-formalnej-2.6-monitoring.pdf, dostęp 23.08.2020.

2. **Zapobieganie dyskryminacji OzN**, wspieranie partycypacji i realizacji ich praw, w tym monitorowanie wdrażania Konwencji o Prawach Osób Niepełnosprawnych na szczeblu samorządu lokalnego.
3. **Włączanie kwestii niepełnosprawności** do wszystkich dokumentów strategicznych i programowych na każdym szczeblu samorządu lokalnego.
4. **Wprowadzenie w projektach zasady dostępności** dla osób ze szczególnymi potrzebami w tym z niepełnosprawnością.

blematyki niepełnosprawności (dostępności dla OzN) w ramach prowadzonych działań.

2. Współpraca z urzędem statystycznym oraz instytucjami naukowo-badawczymi w celu prowadzenia badań i zbierania danych dostosowanych do potrzeb monitorowania sytuacji OzN (w kontekście wdrażania KPON).
3. Promowanie i wdrażanie zasad projektowania uniwersalnego.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. NFZ
5. Inne środki publiczne
6. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3. Podmioty Ekonomii Społecznej
4. PFRON
Podmioty:
1. Podmioty sektora NGO zrzeszające OzN oraz działające na rzecz OzN
2. Instytucje naukowo-badawcze oraz środowiska akademickie
3. Urzędy statystyczne
4. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
5. Regionalne Obserwatorium Integracji Społecznej (ROIS), Regionalne Obserwatorium Terytorialne (ROT) , Regionalne Obserwatorium Rynku Pracy w województwie łódzkim.

6. Ciała kolegialne działające przy JST (w tym m.in. Wojewódzka Społeczna Rada ds. Osób Niepełnosprawnych, Wojewódzka Rada Pożytku Publicznego, Wojewódzka Rada Dialogu Społecznego, etc.).

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:

1. Samorząd Województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
2. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
3. Podmioty lecznicze, w tym świadczące usługi opieki długoterminowej
4. Zakłady opiekuńczo -wychowawcze
5. Ośrodki oraz zespoły wczesnej interwencji i wczesnego wspomagania
6. Podmioty sektora edukacji, np. placówki edukacji włączającej oraz specjalnej (szkoły), poradnie psychologiczno-pedagogiczne,
7. Ośrodki wsparcia
8. Uczelnie wyższe i instytucje naukowo-badawcze
9. Ośrodki wsparcia ekonomii społecznej
10. Podmioty ekonomii społecznej
11. Podmioty sektora NGO i grupy nieformalne
12. PFRON
13. Kręgi wsparcia I grupy samopomocowe
14. Łódzki Urząd Wojewódzki
15. ZUS, KRUS
16. Wojewódzki Urząd Pracy, Powiatowe Urzędy Pracy, Biura karier
17. Polska Organizacja Pracodawców Osób Niepełnosprawnych
18. Urzędy statystyczne
19. Regionalne Obserwatoria: Integracji Społecznej (ROIS), Terytorialne (ROT), Rynku Pracy (RORP) w województwie łódzkim.

OBSZAR: Osoby starsze

CEL

Zwiększenie aktywności i poprawa stanu zdrowia osób starszych

źródło: pixabay.com

KIERUNEK I	Włączenie społeczne i aktywność osób starszych
KIERUNEK II	Wsparcie zdrowotne dla osób starszych

KIERUNEK I

Włączenie społeczne i aktywność osób starszych

Uzasadnienie realizacji kierunku:

W dniu 26 października 2018 roku został przyjęty przez Radę Ministrów dokument: Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. Zapisy w dokumencie rządowym zostały przyjęte jako inspiracja do wytyczenia głównych dróg działania w regionie na rzecz polityki społecznej wobec osób starszych[56].

Realizacja polityki społecznej wobec osób starszych jest monitorowana, co wynika z ustawy z dnia 11 września 2015 roku o osobach starszych.

1. Wraz z wydłużaniem się długości życia ludzkiego, pojęcie starości zmieniło się - odbiega już od stereotypowego jej postrzegania głównie poprzez wymiar następujących z wiekiem deficytów. W związku z tym – zgodnie z zapisami rządowej polityki społecznej wobec osób starszych należy podjąć działania na rzecz kształtowania pozytywnego postrzegania starości w społeczeństwie, konieczności przygotowania się do niej w młodszych fazach życia człowieka.
2. Wiele osób starszych dysponuje czasem i doświadczeniem życiowym, które mogą być wykorzystane na rzecz innych osób w ramach działalności społecznej.
3. Osamotnienie jest jednym z najbardziej dotkliwe odczuwanych problemów przez osoby starsze. Podtrzymywanie więzi społecznych, w tym poprzez działania podejmowanie wspólnie z innymi i/lub na rzecz innych ludzi, mają kluczowe znaczenie dla zachowania dobrostanu osób starszych. Szczególnie pożądane są tu formuły umożliwiające kontakt i współdziałanie przedstawicieli różnych pokoleń.
4. W celu poprawy funkcjonowania osób starszych konieczna jest promocja zdrowego stylu życia, umożliwienie korzystania z zajęć sportowych i infrastruktury sportowej na zasadach ulgowych.
5. Konieczne jest rozwijanie oferty włączania społecznego osób starszych i umożliwienie im uczestniczenia im w życiu kulturalnym. Ważne jest rozwijanie kompetencji cyfrowych osób starszych, bez których uczestniczenie w wielu obszarach życia społecznego jest utrudnione.
6. Osoby starsze, które chciałyby pozostać aktywne zawodowo potrzebują wsparcia pomagających im w ponownym odnalezieniu się na rynku pracy[57].

[56] Rozważania na temat różnic terminologicznych między polityką społeczną wobec osób starszych a polityką senioralną zawarto w Urbaniak, B., Evseeva, Y., Patyán, L. (2020). Senior policy in Hungary, Poland and Russia, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

[57] Np. w postaci specjalnych agencji zatrudnienia.

7. Zgodnie z koncepcją *ageing in place*, osoby starsze powinny móc pozostać w miejscu swojego zamieszkania, w myśl idei deinstytucjonalizacji. W tym celu konieczne jest odpowiednie wsparcie osób starszych w środowisku lokalnym (np. dostosowanie warunków mieszkaniowych, pomoc asystentów).

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Edukacja społeczna w zakresie praw osób starszych, ich bezpieczeństwa** (w przestrzeni prywatnej i publicznej), ich wizerunku i ich potencjału. 2. **Wspieranie integracji społecznej i zawodowej** osób starszych. 3. **Wspieranie i organizacja wolontariatu** osób starszych i na rzecz osób starszych. 4. **Wsparcie rozwoju srebrnej gospodarki**. 5. **Zwiększenie oferty wszelkiego rodzaju działań edukacyjnych, kulturalnych i obejmujących czas wolny**, adresowanych do seniorów (z uwzględnieniem potrzeb osób starszych w różnych grupach wiekowych i zamieszkujących obszary miejsce i wiejskie). 6. **Wsparcie osób starszych w nabywaniu umiejętności cyfrowych i korzystaniu z nowoczesnych technologii informatycznych** (np. w obszarze e-zdrowie, platformy usług elektronicznych ZUS). 7. **Rozwijanie różnego typu podmiotów reprezentujących seniorów** przy organach samorządu terytorialnego. 8. **Wsparcie samodzielności osób starszych w miejscu zamieszkania** (np. dostosowanie warunków mieszkaniowych, pomoc asystentów). 9. **Promowanie wśród pracodawców umiejętności zarządzania wiekiem pracowników**. 10. **Wspieranie powstawania nowych i działających podmiotów ekonomii społecznej** w obszarze wspierania osób starszych. 11. **Promocja zdrowia fizycznego i psychicznego, zdrowego stylu życia**, umożliwienie korzystania z zajęć sportowych i infrastruktury sportowej na ulgowych zasadach.	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa jednostek działających na rzecz seniorów. 2. Uruchomienie potencjału podmiotów ekonomii społecznej (już działających i nowopowstałych) w obszarze wspierania osób starszych. 3. Publiczne i prywatne podmioty udostępniające swoje zasoby na zasadach ulgowych dla osób starszych. 4. Innowacje społeczne: m.in. wykorzystanie budżetów obywatelskich oraz rozwój systemów mikrograntowych na wspólne działania w formule wielopokoleniowej, tworzenie/wprowadzanie nowych formuł współpracy międzypokoleniowej.

12. **Profesjonalizacja i przygotowanie kadr**: wspieranie i rozwijanie kompetencji lokalnych liderów wywodzących się ze środowiska seniorów, rozwijanie kompetencji kadr instytucji publicznych (z obszaru kultury, sportu i rekreacji, edukacji, organów władz samorządowych) w zakresie współpracy z seniorami, animowania środowiska seniorów.
13. **Rozwijanie działań i różnych form współpracy** sprzyjających integracji międzypokoleniowej.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne
5. Środki prywatne, np. niepublicznej służby zdrowia, niepublicznych ośrodków sportu i rekreacji
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3. Program działań na rzecz wsparcia osób starszych w województwie łódzkim pod nazwą "Karta Seniora Województwa Łódzkiego".
Podmioty:
1. Podmioty Ekonomii Społecznej
2. Podmioty sektora NGO
3. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
4. Istniejąca sieć ośrodków i podmiotów działających na rzecz osób starszych
5. Działające już przy niektórych samorządach ciała przedstawicielskie seniorów (rady seniorów).
6. Istniejąca sieć publicznych instytucji z obszaru kultury, edukacji, sportu, turystyki i rekreacji

KIERUNEK II

Wsparcie zdrowotne dla osób starszych

W 2019 roku Światowa Organizacja Zdrowia ogłosiła lata 2020-2030 dekadą starzenia się w zdrowiu i aktywności[58]. Chodzi o to, aby wspólnymi siłami rządów, społeczeństw, ekspertów, mediów i sektora prywatnego podjąć wspólną akcję stymulująca działania na rzecz poprawy życia osób starszych, ich rodzin i społeczności lokalnych.

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Rosnąca liczba osób starszych, które często borykają się z wieloma problemami zdrowotnymi, ograniczeniami funkcjonalnymi i niepełnosprawnością[59], stanowi duże wyzwanie dla systemu opieki zdrowotnej.
2. Sytuacja zdrowotna osób starszych w województwie łódzkim jest niezadawalająca (jest ona jedną z najtrudniejszych w kraju).
3. W regionie brakuje lekarzy geriatrów. W przeliczeniu na każde 100 tys. mieszkańców województwa łódzkiego w 2018 roku przypadał mniej niż 1 lekarz geriatra. Łóżka geriatryczne w 2019 roku znajdowały się jedynie w 2 oddziałach szpitalnych w Łodzi i Zgierzu.
4. Dostęp do rehabilitacji jest ograniczony.

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:
1. **Przygotowywanie planów rozwoju usług zdrowotnych, rehabilitacyjnych i opiekuńczych** na rzecz osób starszych stosownie do zdiagnozowanych potrzeb. 2. **Wprowadzenie powszechnego „bilansu seniora”**, szczególnie dla osób w wieku 75+ w celu lepszej identyfikacji ich potrzeb zdrowotnych i opiekuńczych.	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa: (m.in. z wojewódzkim oddziałem NFZ, uczelniami medycznymi oraz podmiotami leczniczymi działającymi na terenie województwa).

58 https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing, dostęp 23.08.2020

59 Z badań przeprowadzonych wśród mieszkańców województwa w wieku 60+ pod koniec 2017 roku na temat oceny poziomu funkcjonalności/samodzielności mierzonych skalą ADL i IADL jest dość dobra, lecz 5,1% badanych wskazała na ograniczenia w wykonywaniu podstawowych czynności dnia codziennego, np. niemożność wychodzenia z domu, zaś 16,3% na ograniczenia wykonywania złożonych czynności dnia codziennego – Urbaniak, B., Krzyszkowski, J. , Wiktorowicz, J., Lisek-Michalska, J., Przywojska, J., Mielczarek, P., Doktorska, A. (2018). Potrzeby osób w wieku 60+ z terenu województwa łódzkiego. Raport końcowy, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.

3. **Stworzenie wieloprofilowych poradni ambulatoryjnych** ukierunkowanych na potrzeby zdrowotne osób starszych, zintegrowanie podstawowej opieki zdrowotnej ze specjalistycznymi świadczeniami medycznymi (wzmocnienie przepływu informacji).
4. **Zwiększenie dostępności zespołów geriatrycznych** (lekarz geriatra, pielęgniarka, fizjoterapeuta, psycholog) oraz łóżek geriatrycznych w oddziałach szpitalnych.
5. **Zwiększenie dostępności do długoterminowej opieki pielęgniarskiej oraz usług rehabilitacyjnych** (w tym rehabilitacji domowej), a także wsparcia wytchnieniowego dla opiekunów rodzinnych (faktycznych).
6. **Rozwijanie zachęt wspierających kształcenie lekarzy geriatrów i innych kadr medycznych i opiekuńczych** dla osób starszych .
7. **Rozwijanie badań przesiewowych i programów diagnostycznych** kierowanych do osób w wieku 60+.

2. Innowacje społeczne i nowe technologie, np. e-usługi zdrowotne, e-poradnictwo, nowoczesne technologie wspomagające.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne
5. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
Podmioty:
1. Sieć podmiotów leczniczych
2. Uczelnie Wyższe
3. Ośrodki wsparcia dla osób starszych

	4. Podmioty Ekonomii Społecznej
	5. Grupy nieformalne i sieci wsparcia
	6. Podmioty sektora NGO
Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:	1. Samorząd województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
	2. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
	3. NFZ
	4. Ośrodki wsparcia dla osób starszych i inne podmioty działające na rzecz seniorów (m.in. kluby seniora)
	5. Podmioty zrzeszające i reprezentujące seniorów
	6. Uniwersytety Trzeciego Wieku
	7. Podmioty sektora NGO i grupy nieformalne
	8. Podmioty świadczące usługi lecznicze na terenie województwa łódzkiego
	9. Instytucje publiczne z obszaru kultury, edukacji, sportu i rekreacji

OBSZAR: Wsparcie osób uzależnionych lub zagrożonych uzależnieniami, używaniem problemowym oraz zachowaniami ryzykownymi

źródło: pixabay.com

KIERUNEK I	Podniesienie świadomości społecznej poprzez edukację zdrowotną i profilatykę uzależnień
KIERUNEK II	Wzrost skuteczności w obszarze redukcji szkód, rehabilitacji i reintegracji społecznej osób uzależnionych oraz ich bliskich

KIERUNEK I

Podniesienie świadomości społecznej poprzez edukację zdrowotną i profilaktykę uzależnień

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Główne typy współczesnych zachowań ryzykownych to używanie substancji psychoaktywnych, uzależnienia behawioralne i zachowania agresywne. W województwie łódzkim możemy wskazać na pewne prawidłowości w ramach każdego z obszarów:
   - Używanie substancji psychoaktywnych: Inicjacja alkoholowa młodzieży utrzymuje się od lat na stałym, wysokim poziomie (ma ją za sobą około 95% uczniów II klasy szkoły średniej oraz 31% uczniów VI klasy szkoły podstawowej)[60]. Zmniejsza się udział uczniów po inicjacji narkotykowej, w 2018 roku zadeklarowało ją 28% uczniów II klasy szkoły średniej[61], w 2015 roku ten odsetek sięgał 50%[62]. Zaobserwowano również wyraźny spadek w zakresie używania dopalaczy przez młodzież oraz spadek ogólnego wskaźnika zatruć IMED[63]. Podkreślić jednak należy, że skala rejestrowanych zgłoszeń zatruć nowymi substancjami psychoaktywnymi jest najwyższych w skali kraju. Skala palenia papierosów przez młodzież wskazuje na tendencję wzrostową, gdzie gwałtowny wzrost zaobserwowano w przypadku używania e-papierosów przez młodzież.
   - Zachowania ryzykowne związane z uzależnieniami behawioralnymi: obserwuje się niskie wskaźniki w obszarze nadużywania Internetu oraz gier komputerowych. Za uzależnionych od Internetu można uznać 4% uczniów VI klasy szkoły podstawowej oraz 3% uczniów II klasy szkoły średniej. Podobny jest poziom uzależnienia od gier komputerowych (6% uczniów młodszych i 3% uczniów starszych).[64] Zaobserwowano natomiast tendencję wzrostową w obszarze zaangażowania się w hazard przez młodzież, wyrażoną w zwiększonej skali inwestowania pieniędzy w grę hazardową. Nie dysponujemy danymi w obszarze e-hazardu dla województwa łódzkiego, ale dane ogólnopolskie oraz innych regionów kraju, sugerują jego wyraźne występowanie.

[60] Golczyńska-Grondas, A., Drozd-Garbacewicz i inni, (2018), Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży z województwa łódzkiego; Raport z badania, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.

[61] Golczyńska-Grondas, A., Drozd-Garbacewicz i inni, (2018), Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży z województwa łódzkiego; Raport z badania, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.

[62] Raport z badania Picie alkoholu i używanie narkotyków przez młodzież szkolną na terenie województwa łódzkiego, (2015), Warszawa, https://www.rcpslodz.pl/images/Pobieranie/2016_04_11_picie_alkoholu_i_uzywanie_narkotykwo_ESPAD_2015.pdf, dostęp dnia 23.08.2020.

[63] Wskaźnik IMED jest to wskaźnik zatruć i podejrzeń zatruć nowymi narkotykami wyrażony w liczbie przypadków na 100 tys. mieszkańców.

[64] Golczyńska-Grondas, A., Drozd-Garbacewicz i inni, (2018), Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży z województwa łódzkiego; Raport z badania, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.

- Ryzykowne zachowania seksualne młodzieży: Prawie 1/5 młodzieży w wieku do 15 roku życia jest już po inicjacji seksualnej[65]. Brakuje szczegółowych informacji w zakresie korzystania przez młodzież z województwa łódzkiego z pornografii, również tej internetowej oraz autopornografii cyfrowej, określanej jako seksting. Dane ogólnopolskie sugerują jednak, że są to powszechne zjawiska wśród młodzieży.
- Zachowania ryzykowne związane z agresją: utrzymują się na stałym poziomie, wyraźnie widoczna jest prawidłowość, że wraz z wiekiem wzrasta skala stosowania przemocy rówieśniczej a także poziom narażenia na cyberprzemoc. W województwie łódzkim w 2018 roku do przynajmniej jednokrotnego stosowania przemocy przyznało się 24% uczniów VI klas szkoły podstawowej i 28% uczniów II klasy szkoły średniej. Natomiast cyberprzemocy doświadczyło 29% młodszych i 60% starszych uczniów[66].
- Dodatkowo trzeba podkreślić, że coraz młodsze nastolatki inicjują zachowania ryzykowne, w tym używanie substancji psychoaktywnych oraz ryzykowne zachowania seksualne.[67]
- W świetle diagnozy w zakresie używania alkoholu i substancji psychoaktywnych wśród dorosłych mieszkańców województwa łódzkiego[68], 97% badanych piło kiedykolwiek alkohol. Połowa badanych (51%) pijących alkohol miała w życiu co najmniej jeden przypadek upojenia alkoholowego. Niemal połowa badanych deklaruje bieżące spożywanie alkoholu, tj. w ciągu ostatnich 30 dni (48%). Okazjonalnie, tj. w ciągu ostatnich 12 miesięcy, czyni to 26% respondentów, a eksperymentalnie (rzadziej niż w ciągu ostatnich 12 miesięcy) 23% osób. Codziennie alkohol spożywa 3% respondentów, przy czym odsetek ten dotyczy głównie badanych spożywających piwo. Piwo stanowi też najczęściej spożywany alkohol wśród osób pijących alkohol w ciągu ostatnich 12 miesięcy (75%), około 68% badanych deklarowało spożywanie wina i miodów pitnych. 67% - wódki, a 52% alkoholi wysokogatunkowych, np. whisky.
- Jednocześnie 17% mieszkańców województwa łódzkiego objętych powyższym badaniem zażyło co najmniej raz w życiu substancje psychoaktywne inne niż alkohol. Odsetek ten dotyczy głównie mężczyzn (20%) oraz osób młodych (18-19 lat: 24%, 30-39 lat: 25%). Ponad połowa osób, które kiedykolwiek zażywały substancje psychoaktywne robiła to eksperymentalnie, tj. rzadziej niż w ciągu ostatnich 12 miesięcy (52%), 14% to użytkownicy okazjonalni, którzy zażywali substancje w ciągu ostatniego roku, a 11% respondentów stanowią użytkownicy bieżący, tj. sięgający po substancje psychoaktywne w ciągu

[65] Golczyńska-Grondas, A., Drozd-Garbacewicz i inni, (2018), Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży z województwa łódzkiego; Raport z badania, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.

[66] Golczyńska-Grondas, A., Drozd-Garbacewicz i inni, (2018), Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży z województwa łódzkiego; Raport z badania, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.

[67] Profilaktyka uniwersalna obejmuje działania ogólne, wspierające rozwój całej populacji uczniów, nieodnoszące się przy tym do stopnia ryzyka wystąpienia dysfunkcji. Profilaktyka selektywna kierowana jest do podgrupy młodzieży, wydzielonej ze względu na podwyższone ryzyko wystąpienia uzależnienia. Ostatni poziom profilaktyki wskazującej, to wyspecjalizowane i zindywidualizowane działania kierowane do osób o wysokim ryzyku powstania uzależnienia.

[68] Diagnoza województwa łódzkiego w zakresie używania alkoholi i substancji psychoaktywnych wśród dorosłych oraz dostępność oferty pomocowej w województwie łódzkim, Danae, 2021.

ostatnich 30 dni. Warto zwrócić uwagę na odsetek dotyczący użytkowników problemowych: aż 23% użytkowników środków psychoaktywnych zażywa je codziennie lub prawie codziennie. Najbardziej popularne substancje psychoaktywne to marihuana i haszysz.

2. Rośnie liczba inicjatyw z poziomu profilaktyki uniwersalnej realizowanych w gminach województwa łódzkiego. W 2017 odnotowano programy (inne niż rekomendowane) w 85, a w 2018 roku już w 127 gminach[69]. Specyfika tych inicjatyw polega na:
   - wiele z nich ma charakter akcji, pojedynczych „eventów",
   - poświęcone są pojedynczym zachowaniom ryzykownym, traktując je w sposób osobny nie powiązany ze sobą.
   - nie obejmują wszystkich znaczących środowisk wychowawczych (rodziny, szkół, rówieśników, społeczności lokalnej),
   - skupiają się na czynnikach ryzyka, a nie na wzmacnianiu czynników chroniących,
3. W zbyt małym stopniu w gminach realizowane są tzw. programy rekomendowane[70] (w 2019 roku realizowało je tylko 39 gmin).
4. Większa ekspozycja na nowe zachowania ryzykowne (związane głównie z przestrzenią cyfrową) powinna prowadzić do zwiększenia działań informujących i edukujących skierowanych do rodziców i nauczycieli.
5. W 2019 roku tylko w 22 gminach realizowano warsztaty/szkolenia dla nauczycieli i wychowawców, a w 30 gminach - dla rodziców.[71] Należy to uznać za stan niezadowalający.

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Monitorowanie i badanie problematyki uzależnień** 2. **Prowadzenie działań informacyjno-edukacyjnych** dotyczących uzależnień, ryzyka szkód wynikających z używania substancji psychoaktywnych oraz dostępu do specjalistycznej pomocy i wsparcia	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa z podmiotami prowadzącymi profesjonalne działania profilaktyczne (np. organizacjami pozarządowymi).

[69] PARPA (2018). Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych w Polsce w samorządach gminnych w 2017 roku, Warszawa oraz PARPA (2019). Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych w Polsce w samorządach gminnych w 2018 roku, Warszawa.

[70] Są to programy profilaktyczne zatwierdzone przez: Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Ośrodek Rozwoju Edukacji, Instytut Psychiatrii i Neurologii.

[71] PARPA (2020). Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych w Polsce w samorządach gminnych w 2019 roku, Warszawa.

3. **Upowszechnienie wiedzy dotyczącej problematyki uzależnień behawioralnych**
4. **Poprawa dostępności działań profilaktycznych** o charakterze uniwersalnym, selektywnym i wskazującym (w szczególności dla dzieci i młodzieży w tym z niepełnosprawnościami i innymi specjalnymi potrzebami edukacyjnymi).
5. **Poprawa jakości działań profilaktycznych**:
   - diagnoza zapotrzebowania na działania profilaktyczne w grupach ryzyka, w tym OzN,
   - integrowanie działań profilaktycznych wokół problemów (wszystkie zachowania ryzykowne) oraz wszystkich obszarów zdrowia (m.in. duchowy, emocjonalny, fizyczny i społeczny),
   - uwzględnianie w działaniach profilaktycznych wszystkich ważnych środowisk wychowawczych (m.in. rodzina, szkoła, rówieśnicy, środowisko lokalne),
   - realizowanie programów opartych o standardy profilaktyki, w szczególności programów rekomendowanych opartych na naukowych dowodach,
   - odejście od działań okazjonalnych na rzecz systemowych.
6. **Edukacja kadr działających w obszarze profilaktyki uzależnień.**
7. **Budowanie sieci międzysektorowych i międzyinstytucjonalnych powiązań** na rzecz profesjonalnej profilaktyki uzależnień**.**

2. Profesjonalizacja i przygotowanie kadr działających w obszarze profilaktyki zachowań ryzykownych i uzależnień.
3. Nowe technologie: wykorzystanie w ramach działań profilaktycznych.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa

4. Inne środki publiczne
5. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3. Środki finansowe z Krajowego Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom.
4. Pula programów rekomendowanych z zakresu profilaktyki zatwierdzonych przez Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom, Ośrodek Rozwoju Edukacji oraz Instytut Psychiatrii i Neurologii
Podmioty:
1. Kadra edukatorów i profilaktyków
2. Lokalni koordynatorzy ds. profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych, przeciwdziałania narkomanii i uzależnień behawioralnych

KIERUNEK II

Wzrost skuteczności w obszarze lecznictwa, redukcji szkód, rehabilitacji i reintegracji społecznej osób uzależnionych oraz ich bliskich

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. W obszarze problemów alkoholowych osób dorosłych odnotowano niepokojącą tendencję spadkową w odniesieniu do liczby punktów konsultacyjno-informacyjnych oferujących wsparcie osobom nadużywającym i uzależnionym od alkoholu i ich rodzinom. Na 177 gmin, tylko 69[72] dysponuje takim poradnictwem, co może zmniejszyć możliwości leczenia oraz prowadzenia działań wspierających rodziny na terenie tych gmin. Trzeba tu dodać, że problemy alkoholowe są ważną przyczyną dysfunkcji obserwowanych w rodzinach oraz istotnym powodem, dla którego dzieci z rodzin naturalnych przekazywane są do pieczy zastępczej.

[72] PARPA (2019). Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych w Polsce w samorządach gminnych w 2019 roku, Warszawa.

2. Wraz ze spadkiem liczby punktów konsultacyjno-informacyjnych (77) zmniejsza się liczba osób korzystających z ich usług. W 2019 z usług punktów skorzystało: 3 643 osób z problemem alkoholowym, 1 415 dorosłych członków rodzin osoby z problemem alkoholowym, 576 osób doznających przemocy w rodzinie, 302 osoby stosujące przemoc w rodzinie.
3. Z punktu widzenia skuteczności wsparcia, ważne jest rozwijanie i profesjonalizacja działań stowarzyszeń i klubów prowadzących działania na rzecz osób uzależnionych i współuzależnionych i ich otoczenia, które mogą kompensować zmniejszającą się dostępność punktów pomocy oferujących pomoc osobom nadużywającym i uzależnionym od alkoholu. W województwie funkcjonują 24 stowarzyszenia abstynenckie, 21 klubów abstynenckich, 59 grup AA, 11 grup AL-ANON, 5 grup dla DDA.
4. Działania wspierające i terapeutyczne nie są dostosowane do potrzeb niektórych grup odbiorców np. osób z niepełnosprawnościami, osób bezdomnych. Nie jest też znana skala występowania problemu uzależnień wśród tych grup (zwłaszcza osób z niepełnosprawnościami).
5. Warto pogłębić potencjał Centrów Integracji Społecznych (CIS) i Klubów Integracji Społecznej (KIS).

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Diagnoza skali problemu uzależnień** z uwzględnieniem różnego typu grup (np. OzN, bezdomnych). 2. **Zwiększenie dostępności i podniesienie jakości pomocy,** w tym specjalistycznej dla osób uzależnionych i członków ich rodzin oraz dla osób doznających przemocy w rodzinie z problemem alkoholowym. 3. **Poprawa dostępności punktów konsultacyjno-informacyjnych i poradnictwa specjalistycznego**, w tym psychologicznego dla osób nadużywających i uzależnionych od substancji psychoaktywnych. 4. **Podejmowanie działań w zakresie poszerzenia dostępu** do leczenia osób uzależnionych.	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa samorządu województwa, samorządów gminnych i powiatowych z podmiotami sektora NGO, sektora rządowego, m.in. sądami oraz ich organami pomocniczymi, prokuraturą, policją działającymi w obszarze uzależnień oraz wszystkimi innymi podmiotami realizującymi usługi społeczne. 2. Profesjonalizacja i przygotowanie kadr m.in. poprzez specjalistyczne szkolenia, doradztwo, superwizje, narady ekspertów, konferencje oraz wdrażanie i rozwój metod i standardów pracy.

5. **Wspieranie programów reintegracji społecznej i zawodowej** osób uzależnionych oraz **powstawania i funkcjonowania podmiotów** prowadzących działania w tym obszarze ze szczególnym uwzględnieniem lokalnych podmiotów ekonomii społecznej tworzących miejsca pracy dla osób uzależnionych.
6. **Wykorzystanie doświadczeń i potencjału Regionalnego Punktu Diagnozy i Terapii FASD**, multiplikowanie takiej formy wsparcia.
7. **Włączenie w proces deinstytucjonalizacji ośrodków opieki długoterminowej** np. MOW, MOS.
8. **Podniesienie poziomu wiedzy, umiejętności i kompetencji** kadr zajmujących się problematyką uzależnień oraz przedstawicieli zawodów, narażonych na kontakt z osobami uzależnionymi, w szczególności z dziećmi i młodzieżą.
9. **Wzmacnianie obecności NGO w obszarze uzależnień** i rozwijanie ich współpracy z sektorem publicznym, m.in. poprzez wspieranie działalności środowisk abstynenckich.
10. **Rozwój współpracy międzyinstytucjonalnej i międzysektorowej** w obszarze specjalistycznej pomocy na rzecz osób uzależnionych i ich rodzin.

3. Innowacje społeczne: rozwijanie nowych usług i formuł działania na rzecz osób uzależnionych i ich rodzin.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
6. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
7. Budżet UE
8. Budżet państwa
9. Inne środki publiczne
10. Środki prywatne
Fundusze, programy:

1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3. Środki finansowe z Krajowego Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom.
Podmioty:
1. Rozwinięte struktury pomocy dla osób uzależnionych oraz ich bliskich, w tym m.in. poradnie leczenia uzależnień, grupy wparcia AA, DDA, AL-ANON.
2. Istniejąca sieć punktów konsultacyjno-informacyjnych i poradnictwa specjalistycznego, w tym psychologicznego i terapeutycznego.
3. Istniejąca sieć punktów lecznictwa odwykowego oraz rehabilitacji i readaptacji społecznej i zawodowej osób uzależnionych.

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:

1. Jednostki administracji rządowej
2. Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom
3. Samorząd województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
4. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
5. NFZ
6. Podmioty lecznicze, np. poradnie terapii uzależnienia od alkoholu i współuzależnienia, poradnie i ośrodki leczenia uzależnień, ośrodki terapii uzależnienia od alkoholu, dzienne lub całodobowe oddziały terapii lub leczenia uzależnień, oddziały lub ośrodki leczenia alkoholowych zespołów abstynencyjnych, hostele dla osób uzależnionych,
7. Ośrodki interwencji kryzysowej, punkty interwencji kryzysowej
8. Ośrodki wsparcia, specjalistyczne ośrodki wsparcia
9. Podmioty sektora edukacji, np. szkoły, poradnie psychologiczno-pedagogiczne
10. Uczelnie wyższe
11. Podmioty sektora NGO
12. Placówki wsparcia dziennego.
13. Podmioty ekonomii społecznej
14. Grupy nieformalne i grupy wsparcia

OBSZAR: Bezdomność

CEL

Ograniczenie skali bezdomności, poprawa jakości życia osób bezdomnych (szczególnie w zakresie opieki zdrowotnej)

źródło: pixabay.com

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Według przeprowadzonego w 2019 roku (w nocy z 13 na 14 lutego) liczenia osób w kryzysie bezdomności, na terenie województwa łódzkiego przebywało w dniu badania 1788 takich osób, co stanowi o 275 osób mniej (około 13%) w stosunku do stanu odnotowanego w poprzednim takim badaniu z 2017 roku (tendencja spadkowa).[73]

[73] MRPiPS (2019). Wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – edycja 2019. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019, dostęp 23.08.2020.
ŁUW (2017). Wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych na terenie województwa łódzkiego. Łódzki Urząd Wojewódzki, http://www.pomoc.lodzkie.eu/page/pomoc_spoleczna.php?str=246&id=1748, dostęp 23.08.2020.

2. Najważniejsze przyczyny kryzysu bezdomności to konflikt rodzinny, uzależnienia i eksmisja z ostatniego miejsca zamieszkania; ale warto pamiętać, że w przypadku większości osób bezdomnych jednocześnie występuje splot kilku przyczyn.
3. W 2019 roku na terenie województwa dostępne były 972 miejsca w 23 placówkach (schroniskach i noclegowniach). Skorzystało z usług tych placówek 1991 osób.

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:
1. **Diagnozowanie problemów społecznych prowadzących do bezdomności** (m.in. konflikty rodzinne, uzależnienia, zadłużenie prowadzące do eksmisji), a co za tym idzie przeciwdziałanie wchodzeniu w bezdomność (profilaktyka) np. wychowanków pieczy zastępczej, MOW, MOS, osadzonych w zakładach penitencjarnych. 2. **Diagnoza aktualnych potrzeb osób bezdomnych**, w tym w szczególności potrzeb w zakresie ochrony zdrowia oraz monitorowanie skali zjawiska bezdomności.. 3. **Adaptacja dotychczas funkcjonujących rozwiązań w zakresie przeciwdziałania bezdomności** do zmieniających się potrzeb osób w kryzysie bezdomności wymogów procesu deinstytucjonalizacji. 4. **Zapewnienie puli miejsc dostępnych osobom bezdomnym**, w tym dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, osób starszych potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu, oraz innych grup o specjalnych potrzebach, w schroniskach, noclegowniach i ogrzewalniach oraz tworzenie warunków do rozwijania mieszkalnictwa wspomaganego. 5. **Umożliwienie osobom bezdomnym dostępu do leczenia, rehabilitacji oraz terapii** uzależnień i zaburzeń psychicznych. 6. **Rozwój i podnoszenie jakości usług świadczonych osobom w kryzysie bezdomności** np. poprzez wzmocnienie i usprawnienie systemu interwencji, w szczególności rozwijanie specjalistycznego wsparcia w środowisku, rozwój usług typu "outreach",	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa: w zakresie diagnozowania i rozwiązywania problemów prowadzących do bezdomności. 2. Innowacje społeczne: np. wdrażanie testowego programu wychodzenia z bezdomności przez zapewnienie mieszkania w pierwszym kroku (na przykładzie programu realizowanego przez Fundację Pomocy Wzajemnej Barka z Wielkopolski) w oparciu o model "Najpierw mieszkanie" ("Housing first"). 3. Realizacja działań w ramach: ▪ wczesnego reagowania na problemy zadłużenia z wykorzystaniem programu rządowego „Pokonać bezdomność”; ▪ narzędzi z opracowania „Model Gminnego Standardu Wychodzenia z Bezdomności”.

udostępnienie usług mających na celu włączenie w system wsparcia instytucjonalnego, uzyskanie wsparcia mieszkaniowego oraz korzystania z programów aktywizacyjnych oraz zapewnienie możliwości partycypacji w budowaniu i rozwoju systemu wsparcia oraz usamodzielnieniu.

7. **Zintensyfikowanie współpracy międzyinstytucjonalnej i międzysektorowej** w zakresie kompleksowej pomocy osobom w kryzysie bezdomności w tym prace nad integracją dostępnych usług.
8. **Wprowadzenie testowe modelu wychodzenia z bezdomności** mającego za punkt wyjścia zapewnienie mieszkania, jako programu obudowanego innymi formami niezbędnego do utrzymania mieszkania wsparcia (w tym wsparcia psychospołecznego) w oparciu o model "Najpierw mieszkanie" ("Housing first").
9. **Rozwój kompetencji kadr instytucji pomocy i wsparcia dla osób w kryzysie bezdomności** – zapewnienie dostępu do specjalistycznych szkoleń i regularnej superwizji.
10. **Wspieranie powstawania lokalnych podmiotów ekonomii społecznej** tworzących miejsca pracy dla osób objętych procesami wychodzenia z bezdomności.
11. **Prowadzenie kampanii społecznych na rzecz przeciwdziałania dyskryminacji oraz na rzecz integracji społecznej i zawodowej** osób w kryzysie bezdomności, zmiany w zakresie definiowania bezdomności.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne
5. Środki prywatne

Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
Podmioty:
1. Podmioty sektora NGO

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:

1. Samorząd województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
2. Instytucje ochrony zdrowia
3. Podmioty Sektora NGO i grupy nieformalne
4. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
5. Podmioty ekonomii społecznej
6. Instytucje rynku pracy

OBSZAR: Integracja cudzoziemców

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. W Polsce liczba cudzoziemców zgłoszonych do ubezpieczeń społecznych w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych na koniec sierpnia 2020 roku wynosiła 658 tys. W województwie łódzkim ubezpieczonych cudzoziemców było 44,7 tys. Były to przede wszystkim osoby pochodzące z Ukrainy – 35 319, Białorusi – 1 741 oraz Gruzji – 990.
2. 1 stycznia 2021 roku ważne dokumenty pobytowe w Polsce posiadło ogółem 457 tys. cudzoziemców. Spośród nich największą grupę stanowili obywatele: Ukrainy – 244,2 tys. osób, Białorusi – 28,8 tys., Niemiec – 20,5 tys., Rosji – 12,7 tys., Wietnamu – 10,9 tys., Indii – 9,9 tys., Włoch – 8,5 tys., Gruzji – 7,9 tys., Chin – 7,1 tys. oraz Wielkiej Brytanii – 6,6 tys[74].
3. Województwo łódzkie jest jednym z trzech najchętniej wybieranych miejsc do osiedlenia się przez Gruzinów[75].

[74] Cudzoziemcy w Polsce po 2020 r., Urząd do Spraw Cudzoziemców, https://www.gov.pl/web/udsc/cudzoziemcy-w-polsce-po-2020-r
[75] Obywatele Gruzji w Polsce – raport, https://www.gov.pl/web/udsc/obywatele-gruzji-w-polsce---raport

4. W województwie łódzkim w 2021 roku udzielono 53 202 zezwoleń dla cudzoziemców na pracę[76].
5. W roku akademickim 2020/2021 roku w grupie 70,3 tys. kształcących się w województwie łódzkim studentów, 6,7 tys. stanowili cudzoziemcy[77].
6. W 2020 r. województwo łódzkie odwiedziło 64,2 tys. turystów zagranicznych, co oznacza spadek w porównaniu z rokiem 2019 o 66,7%. Turyści zagraniczni stanowili 10,5% ogółu wszystkich turystów, którym udzielono noclegu na terenie województwa. Zdecydowaną większość zagranicznych turystów stanowili Europejczycy (91,8%)[78].
7. Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi w ramach Funduszu Azylu, Migracji i Integracji (FAMI) realizuje dla cudzoziemców projekty: Administracja dla cudzoziemca – szybciej i sprawniej, Łódzkie bez barier dla cudzoziemców, Łódzkie bliżej cudzoziemca oraz Łódzkie przyjazne cudzoziemcom.

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Prowadzenie oraz upowszechnianie wyników badań i analiz związanych z problematyką integracji cudzoziemców** (m.in. diagnozowanie potrzeb, problemów, testowanie rozwiązań). 2. **Poszukiwanie i inicjowanie innowacyjnych metod działań aktywizacyjnych,** integracyjnych i reintegracyjnych na rzecz cudzoziemców. 3. **Prowadzenie działań wpierających usamodzielnienie** i samowystarczalność w tym przede wszystkim służących integracji cudzoziemców na rynku pracy. 4. **Edukacja, w tym do wielokulturowości, służąca adaptacji społeczno-zawodowej:** nauka języka polskiego i kultury w edukacji formalnej i pozaformalnej, prowadzenie kursów, szkoleń, seminariów m.in. zawodowych, integracyjnych, służących rozwojowi osobistemu, dezaktywacji stereotypów w społeczeństwie, podnoszeniu świadomości społecznej, poznaniu systemu prawnego i administracyjnego.	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa: w zakresie diagnozowania i rozwiązywania problemów związanych z integracją cudzoziemców. 2. Szkolenie kadr pracujących z cudzoziemcami i na rzecz cudzoziemców. 3. Wspieranie mieszkańców regionów w ich inicjatywach oddolnych realizowanych na rzecz cudzoziemców. 4. Indywidualizacja podejścia w świadczeniu usług na rzecz cudzoziemców. 5. Innowacje społeczne i nowe technologie: np. tworzenie i rozwój translato-

76 Zezwolenia na pracę cudzoziemców, Ministerstwo Rodziny i Pracy Społecznej, https://psz.praca.gov.pl/web/urzad-pracy/-/8180075-zezwolenia-na-prace-cudzoziemcow
77 https://lodz.stat.gov.pl/files/gfx/lodz/pl/defaultaktualnosci/1428/17/11/1/202110_i_dzien_eduk_nar.pdf
78 https://lodz.stat.gov.pl/files/gfx/lodz/pl/defaultaktualnosci/745/2/16/1/202105_s_turystyka_2020.pdf

5. **Zapewnienie wsparcia** m.in**.** mieszkaniowego, medycznego, zawodowego, socjalnego, psychologicznego, prawnego dopasowanego do indywidualnych potrzeb cudzoziemców.
6. **Rozwój i podnoszenie jakości usług świadczonych cudzoziemcom,** poprzez m.in. standaryzację usług, lepsze wykorzystanie struktur pomocy społecznej i innych instytucji, szkolenie kadr i rozwój wolontariatu.
7. **Tworzenie centrów integracji cudzoziemców,** zapewniających koordynację działań i usług, a także wpierających rozwój zawodowy kadr pracujących na rzecz cudzoziemców.
8. **Katalogowanie i upowszechnianie informacji** o inicjatywach (edukacyjnych, zawodowych, szkoleniowych, społecznych i badawczych) realizowanych w regionie na rzecz integracji cudzoziemców, a także tworzenie bazy osób wspomagających cudzoziemców będących osobami z doświadczeniem migracji.
9. **Zintensyfikowanie i podnoszenie jakości współpracy międzyinstytucjonalnej i międzysektorowej** w celu optymalizacji świadczonego wsparcia na rzecz cudzoziemców w tym w szczególności z Łódzkim Urzędem Wojewódzkim.
10. **Promocja i wspieranie tworzenia grup samopomocowych** i grup wsparcia psychospołecznego dla cudzoziemców z wykorzystaniem ich kompetencji profesjonalnych.
11. **Pomoc dla ofiar handlu ludźmi** – inicjonowanie nowych metod diagnozowania, przeciwdziałania oraz ograniczania skutków handlu ludźmi, we współpracy z pomiotami sektora NGO oraz podmiotami sfery publicznej.

rów, baz wiedzy, świetlic integracyjnych, obozów językowych, punktów kontaktowych i sieci interesariuszy.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne

5. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Fundusz Azylu, Migracji i Integracji
2. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
3. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
Podmioty:
1. Podmioty Ekonomii Społecznej
2. Podmioty sektora NGO
3. Instytucje naukowo-badawcze oraz środowiska akademickie

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:	1. Administracja rządowa, w szczególności Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi
	2. Samorząd Województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
	3. Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
	4. Instytucje kultury, edukacji, ochrony zdrowia
	5. Podmioty Sektora NGO i grupy nieformalne
	6. Podmioty ekonomii społecznej
	7. Instytucje rynku pracy

OBSZAR: Dostępność

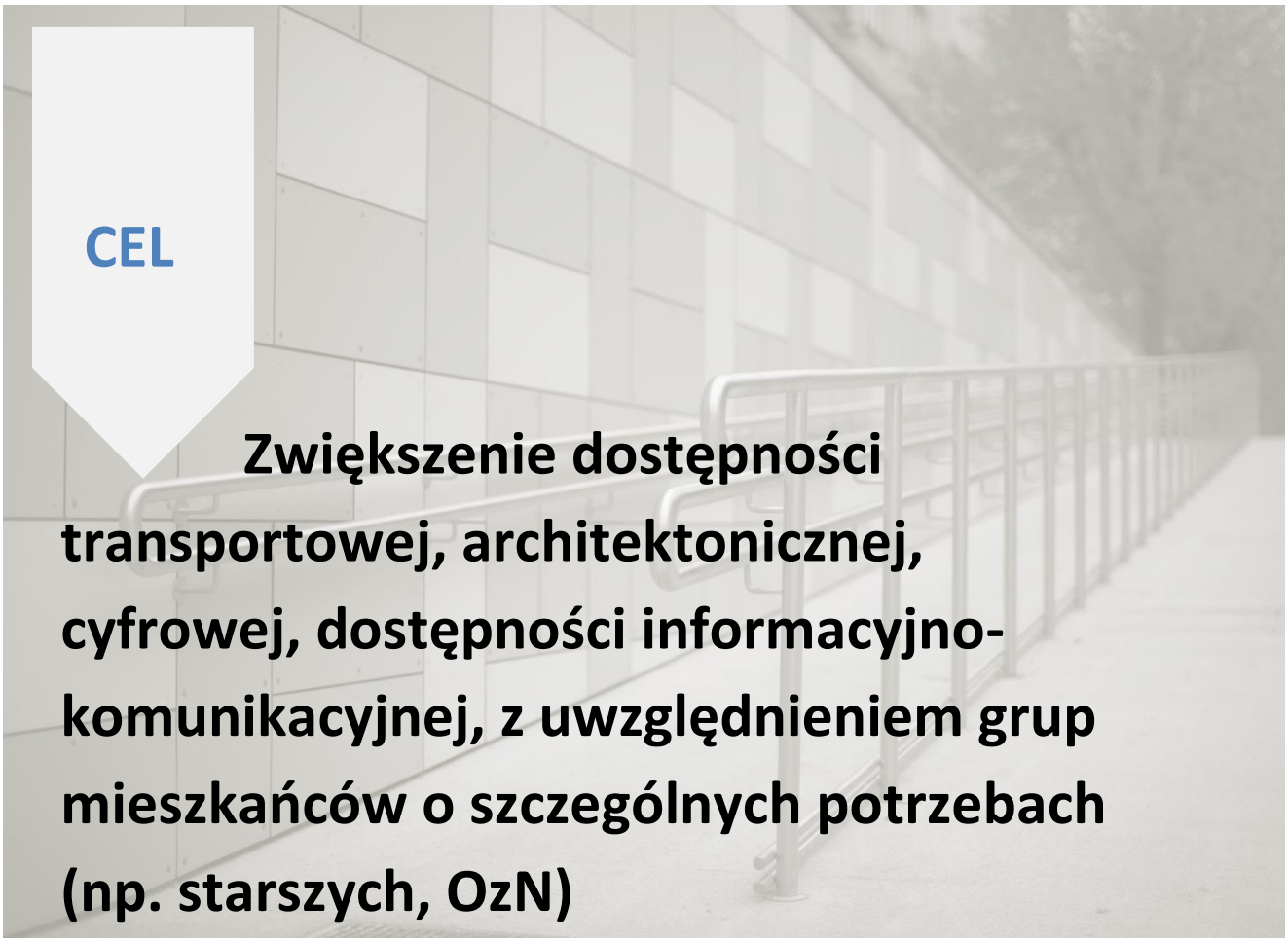

źródło: pixabay.com

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Dostęp do narzędzi elektronicznych umożliwiających pracę, rozrywkę i podłączenie do Internetu, kształtuje się w województwie łódzkim na bardzo dobrym poziomie – oscyluje wokół średniej ogólnej dla kraju. Około 72% mieszkańców ma komputer osobisty (1 p.p. poniżej średniej), urządzenie z dostępem do Internetu posiada 76% (1 p.p. powyżej średniej), 67% posiada smartfona (tyle ile wynosi średnia).
2. Na tle innych regionów długość linii kolejowych województwa łódzkiego plasuje się poniżej średniej. W 2018 roku województwo łódzkie posiadało 5,9 km torów na 100 km^2 oraz 4,4 km na 10 tys. mieszkańców, co stanowi odpowiednio 10 i 13 wynik spośród

wszystkich województw[79]. Co istotne, te liczby nie zmieniły się zasadniczo od początku dekady.

3. Podobnie wyglądają wskaźniki dotyczące komunikacji autobusowej. Województwo łódzkie posiada ogółem 30 tys. km linii regularnej komunikacji autobusowej krajowej, w tym dalekobieżnej, regionalnej, podmiejskiej i miejskiej), czyli około 5 tys. km poniżej średniej. Daje to 10 miejsce wśród województw.
4. Najgorzej województwo łódzkie radzi sobie z zapewnieniem dostępu do komunikacji autobusowej osobom z niepełnosprawnościami. Tylko 72% autobusów jest przystosowanych do przewożenia osób z niepełnosprawnościami – jest to najniższy odsetek ze wszystkich województw.
5. Obraz sytuacja w zakresie infrastruktury drogowej można uznać za pozytywny. Najbardziej wyróżnia się w długości autostrad i dróg szybkiego ruchu, których posiada 25 km na 1000 km^2 powierzchni, co jest drugim wynikiem w kraju. Dobrze prezentuje się również sytuacja w zakresie długości dróg gminnych i powiatowych – odpowiednio 6. i 5. miejsce w kraju. Problemem są za to wciąż drogi krajowe, w przypadku których łódzkie zajmuje daleką 13. pozycję.
6. Łódzkie posiada 769 km ścieżek rowerowych, co daje mu dopiero 11. miejsce w kraju (średnia w kraju wynosi blisko 870 km). Warto zauważyć, że długość ścieżek wzrosła od początku dekady o prawie 500 km.
7. W kwestii dostępu do samochodów województwo łódzkie plasuje się w połowie stawki – samochód osobowy posiada 66% mieszkańców i tyle samo wynosi średnia wśród wszystkich województw. Mieszkańcy posiadają za to trochę więcej samochodów na jednego mieszkańca – 661 aut na 1000 mieszkańców, podczas gdy średnio jest to 601 aut.
8. W zakresie udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami w placówkach takich jak domy i centra kultury czy świetlice, łódzkie zajmuje 5. miejsce od końca pod względem ich liczby (przed lubuskim, świętokrzyskim, podlaskim i opolskim).

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania[80]:	**Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:**
1. **Zwiększanie dostępności obiektów użyteczności publicznej oraz przestrzeni publicznej a także miejsc umożliwiających aktywny wypoczynek, rekreację i sport** dla osób ze szczególnymi	1. Współpraca międzyinstytucjonalna: w tym w zakresie:

[79] Jeśli nie podano inaczej, wszystkie przytaczane w tej części dane ilościowe pochodzą z Bazy Danych Lokalnych GUS za 2018 rok.
[80] Zgodnie z ustawą z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami, a także

potrzebami zgodnie z zasadami **uniwersalnego projektowania i racjonalnych usprawnień**.

2. **Promowanie i wdrażanie standardów dostępności obiektów i przestrzeni publicznej** dla osób ze szczególnymi potrzebami w różnych obszarach życia społecznego.

3. **Dofinansowywanie robót budowlanych** w obiektach służących rehabilitacji w związku z potrzebami osób niepełnosprawnych, z wyjątkiem rozbiórki tych obiektów.

4. **Wsparcie budowy domów wielopokoleniowych i innych obiektów mieszkalnych** zgodnie z koncepcją *ageing in place*, sprzyjającą deinstytucjonalizacji.

5. **Dostosowanie taboru komunikacji publicznej** do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami.

6. **Rozwój komunikacji lokalnej w ramach miast i mniejszych ośrodków w regionie**, pozwalających na pełniejszy powszechny dostęp osób ze szczególnymi potrzebami (w tym w szczególności osób starszych i z niepełnosprawnościami) do podmiotów oferujących różnorodne usługi (np. specjalistyczne usługi zdrowotne).

7. **Utrzymanie rozwoju sieci kolei** (Łódzka Kolej Aglomeracyjna) oraz połączenia komunikacji między miastami województwa a miejskim obszarem funkcjonalnym miasta Łodzi (porozumienie międzygminne).

8. **Poprawa jakości infrastruktury publicznego transportu zbiorowego uwzgledniająca osoby ze szczególnymi potrzebami, w tym osoby z niepełnosprawnościami i seniorów.**

9. **Utrzymanie rozwoju bezpiecznej infrastruktury rowerowej** w całym województwie wraz z rowerami na wynajem.

- stworzenie mechanizmu konsultacji i partycypacji społecznej przy planowaniu transportu w regionie,
- przygotowanie porozumień między gminami w sprawie wspólnych biletów i wspólnej sieci komunikacji.

2. Wcześniejsze przygotowanie projektów budowlanych przed nową perspektywą programowania.

Główne zasoby i możliwości	
	Budżety:
	1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
	2. Budżet UE
	3. Budżet państwa
	4. Inne środki publiczne
	5. Środki prywatne
	Fundusze, programy:
	1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
	2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
	3. Program rządowy Dostępność Plus
	4. Środki PFRON na dostosowanie dostępności przestrzeni, między innymi program Wyrównywanie różnic między regionami.
	Podmioty:
	1. Podmioty sektora NGO

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:	
	1. Samorząd Województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
	2. Podmioty Sektora NGO i grupy nieformalne
	3. Łódzka Kolej Aglomeracyjna Sp. z o.o.
	4. PKP PLK SA
	5. Uczelnie wyższe kształcące specjalistów, których praca obejmuje problematykę dostępności, np. projektantów, architektów, urbanistów, informatyków

5.4 Horyzontalne

OBSZAR: Ekonomia społeczna

źródło: pixabay.com

KIERUNEK I	Rozwój aktywności społecznej i lokalnej
KIERUNEK II	Wzmocnienie podmiotów ekonomii społecznej w regionie
KIERUNEK III	Zwiększenie roli podmiotów ekonomii społecznej jako dostarczyciela usług i produktów odpowiadających lokalnym potrzebom

Uzasadnienie realizacji (dla wszystkich kierunków działania):

1. Niewystarczający potencjał ekonomiczny podmiotów ekonomii społecznej. Budżet jakim dysponują podmioty ekonomii społecznej przeciętnie nie przekracza 10.000 tys. złotych[81].
2. Brak dużych podmiotów ES w regionie – w strukturze PES w regionie wyraźnie widać różnicę pomiędzy potencjałem organizacji pozarządowych w Łodzi, miastach powiatowych i mniejszych miejscowościach. Wpływa to znacząco na możliwość realizacji określonych usług lokalnie[82].
3. Oparcie infrastruktury wsparcia ES na 2-3 letnich projektach realizowanych przez OWES ze środków w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020. Efektem takiego podejścia jest skupienie się na wskaźnikach projektowych i braku możliwości systemowej pracy w zakresie budowania ES w społecznościach lokalnych oraz brak ciągłości pracy PES[83].
4. Brak infrastruktury wsparcia sektora obywatelskiego w regionie – tylko w 4 samorządach działają centra wspierania organizacji pozarządowych. Województwo łódzkie charakteryzuje niższa niż wartość ogólnopolska liczba organizacji pozarządowych i niewielki ich przyrost w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców[84].
5. Niewystarczający udział podmiotów ES w realizacji usług publicznych zlecanych przez samorząd – obecnie wielkość zadań publicznych zlecanych PES przez samorządy to ok. 1% budżetu samorządów[85],
6. Niewielki udział PES w realizacji usług dla osób potrzebujących wsparcia w codziennym funkcjonowaniu – zadania realizowane są głównie w większych samorządach, brak organizacji prowadzących działania w małych gminach i na terenach wiejskich[86].
7. Brak zadań publicznych budujących rozwiązania wieloletnie, systemowe w usługach społecznych[87,88].
8. Brak na poziomie krajowym i regionalnym środków na dotacje inwestycyjne dla podmiotów ES - obecny system oparty jest na dotacjach związanych tylko z tworzeniem miejsc pracy, co znacząco ogranicza możliwości rozwojowe.

[81] Porównując dane z lat 2011 do 2018 nie zaobserwowano znacznego wzrostu odsetka organizacji dużych w porównaniu do całego sektora na postawie danych z : Banku Danych Lokalnych, GUS oraz Stowarzyszenia Klon Jawor (2019). Raport: Kondycja organizacji pozarządowych 2018, Warszawa.
[82] Stowarzyszenie Klon Jawor (2019). Raport Kondycja organizacji pozarządowych 2018, Warszawa.
[83] Dane wynikające z pracy z Ośrodkami Wsparcia Ekonomii Społecznej w województwie łódzkim.
[84] Stowarzyszenie Klon Jawor (2019). Raport Kondycja organizacji pozarządowych 2018, Warszawa.
[85] Dane dostępne w Urzędzie Wojewódzkim w zakresie corocznej sprawozdawczości dot. realizacji ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Analiza lat 2016-2019.
[86] Dane dostępne w Urzędzie Wojewódzkim w zakresie corocznej sprawozdawczości dot. realizacji ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Analiza lat 2016-2019.
[87] Usługi społeczne definiuję zgodnie z zapisami ustawy o centrach usług społecznych.
[88] Porównanie sprawozdań z realizacji Programu Współpracy Samorządu Województwa Łódzkiego z organizacjami pozarządowymi za lata 2015-2019, https://bip.lodzkie.pl/ogloszenia/komunikaty/item/8745-sprawozdanie-z-realizacji-program%C3%B3w-wsp%C3%B3%C5%82pracy-samorz%C4%85du-wojew%C3%B3dztwa-%C5%82%C3%B3dzkiego-z-organizacjami-pozarz%C4%85dowymi-w-2018-roku, dostęp 23.08.2020.

9. Niewielki udział PES w krajowych i regionalnych programach wspierania przedsiębiorczości[89] skierowanych dla małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP). Rozwijane są systemy zwrotnych instrumentów finansowych (pożyczki Towarzystwa Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, oferta Banku Gospodarstwa Krajowego, inicjatywa JEREMIE) oraz analizowane są dalsze możliwości wsparcia przedsiębiorstw społecznych z funduszy wspierających sektor małych i średnich przedsiębiorstw.
10. Niska rozpoznawalność pojęcia ES[90]- skutkuje to niezrozumieniem tematu w społecznościach lokalnych oraz zawężeniem pojęcia do działań na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
11. Podmioty ES nie są brane pod uwagę jako część sektora MŚP. Analiza strategii i programów gminnych przygotowywanych na lata 2014-2020 nie uwzględnia ES jako części rozwoju gospodarczego, ewentualnie jako instrument polityki społecznej[91].
12. Problemy kadrowe PES – problem dotyczy kwestii liderstwa, w tym wypalenia liderów i braku nowych oraz niewystarczającej kadry zawodowej w PES (większość podmiotów opiera się na pracy społecznej lub okazjonalnych umowach cywilno-prawnych często powiązanych z dotacjami)[92].
13. Niewystarczające zainteresowanie wśród jednostek samorządu terytorialnego/ ośrodków pomocy społecznej/ organizacji pozarządowych (JST/OPS/NGO) tworzeniem podmiotów reintegracyjnych mimo wzmożonych działań animacyjnych oraz środków zabezpieczonych w ramach Regionalnym Programie Operacyjnym (RPO) na lata 2014-2020 (2 centra integracji społecznej (CIS) i 8 klubów integracji społecznej (KIS)[93].
14. Niewielka ilość zakładów aktywności zawodowej (ZAZ) w regionie spowodowana brakiem środków na ich tworzenie. Obecnie w regionie działa 8 ZAZ[94].
15. Niski poziom współpracy w zakresie aktywizacji zawodowej pomiędzy warsztatami terapii zajęciowej (WTZ) w regionie a zakładami aktywności zawodowej (ZAZ). Na 41 WTZ systemowa współpraca z ZAZ podejmowana jest przez 5[95].
16. Niewystarczające wykorzystanie klauzul społecznych w procedurach zlecania usług publicznych[96,97].

[89] Dane z konkursów realizowanych przez Centrum Obsługi Przedsiębiorcy w Łodzi oraz dane Państwowej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości z lat 2016 -2018, https://www.parp.gov.pl/component/grants/grantss ; https://www.cop.lodzkie.pl/, dostęp 23.08.2020.
[90]RCPS (2020). Raport Stan ekonomii społecznej w regionie łódzkim w roku 2019, Łódź oraz raporty wcześniejsze od 2015 roku.
[91] Dane własne z analizy dokumentów samorządów objętych wsparciem OWES przy Centrum OPUS.
[92] Dane własne z analizy dokumentów samorządów objętych wsparciem OWES przy Centrum OPUS .
[93] OZPS (2020). Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019, , Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. Łódź.
[94] RCPS (2020). Raport Stan ekonomii społecznej w regionie łódzkim w 2019 roku, Łódź, http://www.pomoc.lodzkie.eu/page/index.php?str=623, dostęp 23.08.2020.
[95]RCPS (2020). Raport Stan ekonomii społecznej w regionie łódzkim w 2019 roku, Łódź.
[96]https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-stosowaniu-klauzul-spolecznych-w-nbsp-zamowieniach-publicznych.html, dostęp 23.08.2020.
[97] Łódzki Urząd Wojewódzki (2019). Sprawozdanie o stanie realizacji Programu współpracy samorządu województwa łódzkiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na rok 2018 oraz Programu współpracy samorządu województwa łódzkiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na lata 2016-2020 za rok 2018, Łódź.

KIERUNEK I

Rozwój aktywności społecznej i lokalnej

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:

1. **Rozwój edukacji obywatelskiej i przedsiębiorczości społecznej** w szkołach i na wyższych uczelniach.
2. **Budowanie tożsamości i współodpowiedzialności lokalnej** jako podstawy rozwoju społeczno-gospodarczego.
3. **Wspieranie powstawania różnych grup inicjatywnych** (od grup nieformalnych, stowarzyszeń do partnerstw lokalnych, branżowych, kooperacji, klastrów, grup producenckich).
4. **Kampanie społeczne** na poziomie regionalnym i lokalnym promujące postawy obywatelskie i ekonomię społeczną.

Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:

1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa:
   - współpraca z lokalnym samorządami w zakresie wspierania aktywności obywatelskiej, uruchamianie różnych narzędzi partycypacji przez samorządy lokalne (od mikrograntów, przez rozwój idei inicjatywy lokalnej, fundusz sołecki i budżet obywatelski), rozwój konkursów dotacyjnych na wsparcie lokalnych wspólnot),
   - współpraca ze wszystkimi aktorami w środowiskach lokalnych i prowadzenie działań animacyjnych, doradczych, edukacyjnych, informacyjnych dla członków społeczności lokalnej, w tym działania w szkołach, instytucjach kultury, z przedstawicielami podmiotów ES, samorządu i biznesu, realizacja projektów finansowanych ze środków zewnętrznych, w tym wspieranie powstawania partnerstw lokalnych projektowych.
2. Profesjonalizacja i przygotowanie kadr: przygotowanie liderów lokalnych.
3. Komunikacja z otoczeniem i konsultowanie działań: promowanie idei angażowania niewykorzystanych zasobów społecznych, tworzenie grup roboczych wypracowujących rozwiązania w zakresie rozwoju aktywności obywatelskiej.
4. Innowacje społeczne: realizacja projektów w obszarach inwestycji w m.in. nowe technologie, odnawialne źródła energii, usług społecznych, wzmacnianie i rozwijanie działań obywatelskich, rozwój systemów mikrograntowych na wspólne działania, wykorzystanie budżetów obywatelskich oraz rozwijanie pracy animacyjnej w środowiskach,

tworzenie grup inicjatywnych skupiających i angażujących lokalne zasoby i instytucje.

Główne zasoby i możliwości	
	Budżety:
	1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
	2. Budżet UE
	3. Budżet państwa
	4. Inne środki publiczne
	5. Środki prywatne
	Fundusze, programy:
	1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
	2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
	3. Środki dostępne w ramach instrumentów zwrotnych na rozwój przedsiębiorstw społecznych.
	Podmioty:
	1. Centra wspierania organizacji pozarządowych.
	2. Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej.
	3. Podmioty Ekonomii Społecznej
	4. Podmioty sektora NGO.

KIERUNEK II

Wzmocnienie podmiotów ekonomii społecznej w regionie

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:	Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:
1. **Budowanie i rozwijanie lokalnego systemu wsparcia** dla organizacji pozarządowych, podmiotów ES,	1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa: nawiązywanie współpracy z samorządami w celu rozwijania systemu usług społecznych, tworzenie warunków do korzystania z mienia komunalnego przez podmioty ES, wykorzystanie klauzul

2. **Włączenie podmiotów ES do systemu wsparcia dla MŚP**,
3. **Tworzenie i wspieranie istnie**jących podmiotów ES w obszarach usług społecznych dla lokalnej społeczności,
4. **Tworzenie i wspieranie istniejących podmiotów ES aktywizujących społecznie i zawodowo** osoby z grup zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym osób z niepełnosprawnościami,
5. **Rozwój wysokiej jakości usług oraz wzmocnienie potencjału instytucjonalnego** regionalnych Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej,
6. **Tworzenie lokalnych inkubatorów przedsiębiorczości społecznej**.

społecznych w zamówieniach publicznych realizowanych przez samorządy zakupów z wolnej ręki od PES, zamówień *in house*.

2. Profesjonalizacja kadr: podnoszenie poziomu przygotowania kadr podmiotów ES i przygotowanie ich do świadczenia wysokiej jakości usług społecznych; podnoszenie poziomu kadr Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej poprzez dofinansowanie do kursów, szkoleń, studiów, stypendiów dla kadry podmiotów ES.
3. Komunikacja z otoczeniem i konsultowanie działań: promowanie idei świadczenia usług społecznych przez podmioty ekonomii społecznej i solidarnej oraz korzyści z reintegracji społecznej i zawodowej.
4. Wykorzystanie możliwości zapisów ustawy o realizowaniu usług społecznych przez centrum usług społecznych.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne
5. Środki prywatne
Fundusze, programy
1 Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3. Środki dostępne w ramach instrumentów zwrotnych na rozwój przedsiębiorstw społecznych
Podmioty:
1. Centra wspierania organizacji pozarządowych
2. Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

3.	Podmioty Ekonomii Społecznej
4.	Podmioty sektora NGO
5.	Instytucje rynku pracy

KIERUNEK III

Zwiększenie roli podmiotów ekonomii społecznej jako dostarczyciela usług i produktów odpowiadających lokalnym potrzebom

Zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:

1. **Wsparcie procesu przekazywania przez samorządy zadań publicznych i usług społecznych do realizacji podmiotom ES** w myśl zasady pomocniczości i efektywności (w tym zadania wieloletnie, rozwój zleceń w oparciu o klauzule społeczne, kontrakty wieloletnie).
2. **Wspieranie tworzenia lokalnych systemów usług społeczny**ch szczególnie w obszarach kluczowych dla sytuacji społecznej regionu.
3. **Tworzenie partnerstw publiczno-prywatnych i publiczno-społecznych** do realizacji usług społecznych.
4. **Tworzenie sieci/kooperacji/partnerstw** pomiędzy podmiotami ES/jednostkami samorządu, sektorem biznesu i nauki., a także działającymi już porozumieniami np.

Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:

1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa:
   - dalsze włączanie ES w strategie i programy lokalnych samorządów, m in poprzez kontynuację działań RCPS służące rozwojowi współpracy między PES a JST,
   - udzielanie wsparcia finansowego dla proponowanych działań w formie dotacji na realizację zadań, dotacji inwestycyjnych, dotacji na tworzenie miejsc pracy,
2. Profesjonalizacja kadr: podnoszenie poziomu przygotowania kadr podmiotów ES i przygotowanie ich do świadczenia wysokiej jakości usług społecznych; podnoszenie poziomu kadr Ośrodków Wsparcia Ekonomii Społecznej poprzez dofinansowanie do kursów, szkoleń, studiów, stypendiów dla kadry podmiotów ES.
3. Komunikacja z otoczeniem i konsultowanie działań: prowadzenie działań informacyjnych, promocyjnych, animacyjnych, edukacyjnych, doradczych komunikacja z otoczeniem samorządowym, biznesowym, naukowym i społecznym; promowanie idei partnerstw publiczno-prywatnych/społecznych, promowanie korzyści ze współpracy (obniżania kosz-

kółkami rolniczymi, LGD, organizacjami turystycznymi, stowarzyszeniami samorządów, grupami producenckimi.

tów (np. outsourcing) lub zmniejszania zobowiązań publicznych np. obniżka składki do Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) przy kooperacji z podmiotem zatrudniającym (OzN), a także poprawy wizerunku (w ramach społecznej odpowiedzialność biznesu – CSR).

4. Innowacje społeczne poprzez między innymi wykorzystanie klauzul społecznych w zamówieniach publicznych realizowanych przez samorządy lokalne, wykorzystanie możliwości zakupów z uzyskaniem efektu społecznego, zakupów z wolnej ręki od PES, zamówień *in house* oraz w celu wspólnej realizacji działań w zakresie rozwoju infrastruktury społecznej.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne
5. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”
3. PFRON
4. Środki dostępne w ramach instrumentów zwrotnych na rozwój przedsiębiorstw społecznych
Podmioty:
1. Centra wspierania organizacji pozarządowych
2. Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej
3. Podmioty Ekonomii Społecznej
4. Podmioty sektora NGO
5. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi
6. Uczelnie wyższe

7.	Sektor biznesu
8.	Sektor edukacji

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań (dla wszystkich kierunków działań), w szczególności:

1.	Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi jako instytucja kreująca i koordynująca działania w obszarze ekonomii społecznej
2.	Samorząd Województwa i samorządy gminne oraz powiatowe, odpowiedzialne za rozwój infrastruktury społecznej i usług społecznych
3.	Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
4.	Podmioty Sektora NGO
5.	Centra Wspierania Organizacji Pozarządowych
6.	Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej
7.	Podmioty Ekonomii Społecznej
8.	Uczelnie wyższe
9.	Sektor biznesu
10.	Sektor edukacji
11.	Instytucje rynku pracy

OBSZAR: Usługi społeczne

źródło: pixabay.com

Uzasadnienie realizacji kierunku:

1. Zwiększenie roli usług społecznych i poprawa ich jakości to cel horyzontalny, który realizowany będzie w ramach poszczególnych celów merytorycznych opisanych powyżej. Poziom rozwoju systemu usług społecznych zależy od obszaru tematycznego, potencjału podmiotów mogących świadczyć te usługi na poziomie lokalnym, a także od zapotrzebowania na nie. Te trzy komponenty należy brać pod uwagę budując spójny system usług lokalnych świadczonych w społecznościach lokalnych.

Konkretne zadania do realizacji w ramach danego kierunku działania:

1. **Prowadzenie badań i analiz** w obszarze ilości, jakości i skuteczności realizowanych usług społecznych.
2. **Wdrożenie i intensyfikacja procesu deinstytucjonalizacji usług społecznych i pokrewnych** (w tym zdrowotnych): kluczowym zadaniem do realizacji w ramach tego obszaru jest przeprowadzenie procesu deinstytucjonalizacji – a więc zmiany polegającej na budowaniu systemu usług świadczonych na poziomie lokalnym – w środowisku lokalnym osób korzystających z usług, tak aby podnieść jakość ich życia we własnych środowiskach. Znaczenie tu będzie miała promocja i upowszechnianie wśród JST funkcji koordynatora usług społecznych. Celem tak rozumianego systemu usług jest zachowanie w jak najdłuższym czasie i jak największym stopniu samodzielności osób w ich własnych środowiskach – oraz zapewnienie możliwości pozostania w macierzystym środowisku poprzez wsparcie dla osób zależnych i ich opiekunów nawet w sytuacji utraty samodzielności przez tych pierwszych – co stanowi między innymi odpowiedź na postępujący proces starzenia się ludności. W ujęciu operacyjnym należy wdrażać i monitorować wszelkie dokumenty o charakterze strategicznym i programowym wskazujące na sposób przeprowadzenia procesu deinstytucjonalizacji. Realizacja działań z zakresu m.in. analizy schematów deinstytucjonalizacji usług, diagnozy potrzeb mieszkańców DPS, wsparcia JST w realizacji deinstytucjonalizacji usług (ramy prawne, ścieżki finansowe, wsparcie merytoryczne), szkolenia personelu, kampanie społeczne pokazujące korzyści z rozwoju usług środowiskowych itp.
3. **Wsparcie i promowanie rozwoju CUS jako podmiotów koordynujących świadczenie usług społecznych z różnych systemów**, na poziomie lokalnym: pomocy społecznej, polityki rodzinnej i

Mechanizmy służące realizacji danego kierunku działania:

1. Współpraca międzyinstytucjonalna i międzysektorowa jednostek samorządu terytorialnego, jednostek pomocy społecznej, organizacji pozarządowych, grup nieformalnych i innych podmiotów ekonomii społecznej, a także instytucji z obszaru zdrowia, integracji społecznej, kultury, edukacji, sportu i rekreacji w celu łączenia zasobów i potencjałów sprzyjających powstawaniu kompleksowej oferty usług.
2. Rozwój i profesjonalizacja kadr: umożliwienie systematycznego udziału w szkoleniach i innych formach rozwoju kompetencji i podnoszenia kwalifikacji zawodowych, doradztwie, superwizjach przez osoby świadczące usługi społeczne.
3. Wsparcie środowiskowe i deinstytucjonalizacja: prowadzenie programów mających na celu rozwój usług społecznych świadczonych na rzecz potrzebujących mieszkańców.
4. Komunikacja z otoczeniem i system konsultowania działań: promowanie i informowanie o rodzajach świadczonych usług, budowanie przyjaznego wizerunku systemu pomocy społecznej.

prorodzinnej, promocji i ochrony zdrowia, kultury, edukacji publicznej, wspierania osób z niepełnosprawnością i osób potrzebujących wsparcie w codziennym funkcjonowaniu.

4. **Zwiększenie skali świadczenia usług społecznych w środowisku lokalnym** i dopasowanie ich do potrzeb mieszkańców (na podstawie badań i analiz). Wykorzystanie dostępnych mechanizmów zlecania świadczenia usług przez samorządy lokalne, między innymi podmiotom ekonomii społecznej i solidarnej: w tym przypadku chodzi w szczególności o większe wykorzystywanie mechanizmów zlecania zadań zawartych w Ustawie z 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, klauzul społecznych w zamówieniach publicznych.
5. **Poprawa jakości usług społecznych** poprzez standaryzację usług oraz zwiększenie atrakcyjności zawodów w obszarze usług społecznych: chodzi tutaj głównie o działania dotyczące wsparcia i rozwoju kadry świadczące usługi społeczne (np. szkolenia, wprowadzanie nowych zawód).
6. **Zapewnienie równego dostępu do usług społecznych i pokrewnych wszystkim mieszkańcom województwa** bez względu na: płeć, wiek, miejsce zamieszkania, rasę, pochodzenie, status materialny, wyznawane poglądy, wiarę, orientację seksualną, stan zdrowia czy niepełnosprawność.

5. Indywidualizm podejścia: w zakresie tworzenia katalogów i zintegrowanych pakietów usług społecznych dostosowanych do potrzeb poszczególnych grup mieszkańców.

Główne zasoby i możliwości

Budżety:
1. Budżety JST: województwa, powiatów i gmin
2. Budżet UE
3. Budżet państwa
4. Inne środki publiczne
5. Środki prywatne
Fundusze, programy:
1. Program „Fundusze Europejskie dla Łódzkiego 2027”
2. Program „Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego 2021-2027”

Podmioty:
1. Jednostki samorządu terytorialnego oraz ich jednostki organizacyjne
2. Podmioty Ekonomii Społecznej
3. Podmioty sektora NGO
4. Istniejąca sieć publicznych instytucji z obszaru zdrowia, integracji społecznej, kultury, edukacji, sportu i rekreacji

Interesariusze, w tym jednostki odpowiedzialne za realizację zadań, w szczególności:

1.	Samorząd województwa i samorządy gminne oraz powiatowe
2.	Jednostki organizacyjne pomocy społecznej
3.	Podmioty Sektora NGO i grupy nieformalne
4.	Instytucje publiczne z obszaru zdrowia, kultury, edukacji, sportu i rekreacji
5.	Podmioty ekonomii społecznej

6. Ramy finansowe Strategii

Planowanie nakładów finansowych na realizację polityki społecznej regionu do 2030 roku (w perspektywie finansowej 2021-2027) jest utrudnione przede wszystkim ze względu na trwające prace nad kształtem krajowej polityki rozwoju oraz toczące się negocjacje w sprawie przyszłego kształtu Wieloletnich Ram Finansowych Unii Europejskiej. W związku z powyższym ramy finansowe Strategii zostały określone w sposób kierunkowy poprzez wskazanie potencjalnych źródeł finansowania, a także mechanizmów realizacji Wojewódzkiej Strategii w zakresie Polityki Społecznej 2030. Z uwagi na szeroki zakres planowanej interwencji system finansowania Strategii oparty będzie na zasadach montażu środków finansowych pochodzących z różnych źródeł z wykorzystaniem różnorodnych narzędzi wsparcia. Opis każdego z proponowanych w Strategii kierunków działań zawiera katalog źródeł finansowania, pozwalający precyzyjnie określić możliwości finansowe realizacji konkretnych zadań.

Zasadnicze znaczenie dla sfinansowania kierunków działań wyznaczonych w Strategii ma przede wszystkim katalog środków publicznych, w tym:

- środki z budżetu województwa łódzkiego,
- środki jednostek samorządu terytorialnego (gmina, powiat),
- środki budżetu państwa,
- środki z budżetu Unii Europejskiej,
- inne środki publiczne (np. PFRON),
- środki prywatne.

Ramy finansowe oszacowano ostatecznie na podstawie dostępnych danych dotyczących rocznych budżetów JST, liczby mieszkańców, odsetka mieszkańców żyjących poniżej relatywnej granicy ubóstwa oraz przeciętnych środków przeznaczanych rocznie z funduszy europejskich. Zakładając, iż rocznie wsparciem objętych zostanie 10% ludności województwa, a średni koszt wsparcia na osobę w wariancie podstawowym wyniesie 3 300 zł, to w trakcie obowiązywania strategii (do 2030 roku) wydatkowanych zostanie blisko 8 mld zł (3 300 zł x 10 lat x 240 tys. mieszkańców = 7 920 mln). Wariant optymistyczny zakłada, iż roczny koszt wsparcia na osobę wyniesie 4 500 zł, dzięki czemu w trakcie obowiązywania strategii (do 2030 roku) wydatkowanych zostanie blisko 11 mld zł (4 500 zł x 10 lat x 240 tys. mieszkańców =

10 800 mln). W efekcie dokonanych szacunków można prognozować, iż ramy finansowe strategii zawarte będą w przedziale od 8 mld zł w wariancie podstawowym do 11 mld zł w wariancie optymistycznym.

7. Monitoring i ewaluacja

7.1. Monitoring wdrażania Strategii

Świadomość uzależnienia możliwości realizacji kierunków działań zaproponowanych w Strategii od odpowiedniej operacjonalizacji działań w ramach układu wdrożeniowego powoduje, że konieczne jest prowadzenie monitoringu realizacji Strategii na dwóch płaszczyznach:

- planowania działań przez władze wojewódzkie oraz jednostki samorządu terytorialnego niższego szczebla;
- realizacji działań w odpowiedniej skali przez podmioty realizujące zadania nakładane przez obowiązujące prawo oraz dokumenty strategiczne i operacyjne na administrację publiczną różnych szczebli.

Pełniącym rolę koordynatora systemu monitorowania realizacji postanowień Strategii jest Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi (RCPS). Proces monitorowania przedmiotowego dokumentu obejmować będzie w szczególności następujące elementy:

1. Monitorowanie wartości wskaźników rezultatu realizacji celów strategicznych, dla których źródłem pozyskiwania informacji będą m.in. dane pochodzące z oceny zasobów pomocy społecznej, sprawozdań Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej oraz statystyki publicznej, a także inne sprawozdania, opracowania, raporty, ekspertyzy i analizy;
2. Opracowywanie sprawozdań z realizacji Strategii zawierających raport na temat podejmowanych działań i stanu realizacji zapisów Strategii, przekazywanie ich do akceptacji Dyrektorowi RCPS, a także przedstawianie ich władzom województwa i udostępnianie podmiotom uczestniczącym w realizacji strategii. Raport będzie przygotowywany nie rzadziej niż co dwa lata.

Ze względu na silnie instytucjonalnie i terytorialnie rozproszony układ wdrożeniowy Strategii obejmujący administrację samorządu województwa, terenową administrację rządową, samorządy lokalne oraz instytucje edukacyjne, ochrony zdrowia i organizacje pozarządowe, podstawowym celem monitoringu pozostaje zapewnienie kierownictwu RCPS oraz władzom samorządu województwa informacji pozwalających na zachowanie spójności podejmowanych działań i w konsekwencji skuteczną koordynację polityki społecznej w regionie.

7.2. Ewaluacja Strategii

W ramach zarządzania realizacją Strategii prowadzona będzie okresowa ewaluacja w ujęciu standardowym obejmująca trzy komponenty wyodrębnione funkcjonalnie i chronologicznie, tj.:

- **Ewaluacja *ex ante*** przed rozpoczęciem realizacji działań wynikających ze Strategii, skoncentrowana na ocenie zapisów Strategii lub jej aktualizacji w przyjętej ostatecznie formie z punktu widzenia kryteriów trafności i użyteczności zaplanowanych działań, a także kryterium wewnętrznej i zewnętrznej spójności programowej dokumentu oraz systemu monitorowania, w tym trafności i użyteczności proponowanych wskaźników.
- **Ewaluacja kształtująca (*on-going*)**, przeprowadzona w trakcie realizacji Strategii w miarę potrzeb wynikających z wyników monitoringu, koncentrująca się na ocenie stanu realizacji Strategii oraz na ocenie trafności i użyteczności z punktu widzenia zmieniających się problemów społecznych i możliwości przeciwdziałania im, a także skuteczności, efektywności i trwałości podejmowanych działań. Podczas ewaluacji *on-going* przeprowadzona powinna zostać także ocena skuteczności realizacji działań w zakresie poprawy koordynacji i profesjonalizacji działań instytucji funkcjonujących w systemie wdrożeniowym Strategii. Efektem ewaluacji *on-going* powinna być decyzja w zakresie konieczności modyfikacji konkretnych programów i kolejnych aktualizacji Strategii w celu dostosowania jej zapisów do uwarunkowań zewnętrznych oraz do praktyki realizacji działań.
- **Ewaluacja *ex post*** po zakończeniu realizacji Strategii – w zakresie analogicznym do zakresu przedmiotowego ewaluacji *on-going*, z uwzględnieniem jego poszerzenia o ocenę prognozowanych efektów długoterminowych.

Badania realizowane w ramach ewaluacji Strategii prowadzone będą zgodnie z obowiązującymi standardami przez zewnętrzne zespoły ewaluacyjne, złożone z osób posiadających niezbędne kwalifikacje i doświadczenie. W badaniach ewaluacyjnych wykorzystane zostaną metody wskaźnikowe, statystyczne oraz jakościowe.

Koordynacja procesu ewaluacji należeć będzie do kierownictwa RCPS. Jej wyniki wykorzystywane będą do wsparcia decyzji władz RCPS oraz władz województwa.

8. Wskaźniki realizacji Strategii

L.p.	Cel strategiczne	Wskaźnik	Jedn. miary	Wartość bazowa (2020)	Wartość docelowa (2030)	Źródło zasilenia wskaźnika
Aktywne i silne społeczności						
1.	Budowa silnych społeczności lokalnych opartych na współpracy i zaufaniu	Liczba narzędzi partycypacji społecznych uruchamianych w województwie, w gminach i powiatach	Liczba	Określenie odsetka na podstawie danych z przeprowadzanego badania	Wzrost o 20%	Zlecenie badań zbierających dane wyjściowe dotyczące narzędzi partycypacji społecznej z uwzględnieniem poziomu powiatów i gmin, jak np. mikrogranty, budżety obywatelskie, inicjatywa lokalna, czy różne formy konkursów dotacyjnych na wsparcie lokalnych wspólnot. W przypadku zlecania takiego badania pierwszym krokiem powinno być stworzenie precyzyjnego katalogu specyficznego dla województwa łódzkiego.
2.	Wzmocnienie potencjału wychowawczego rodzin z dziećmi	Liczba dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej w województwie	Liczba	5296 dzieci[98] umieszczonych w pieczy zastępczej	80% wartości bazowej	Ocena Zasobów Pomocy Społecznej, Informacja Rady Ministrów o realizacji ustawy o wspieraniu rodziny i pieczy zastępczej, Informacja na temat stanu pieczy zastępczej w województwie łódzkim, dane GUS
3.	Zapewnienie równego dostępu do edukacji w całym województwie, poczynając od	Osoby dorosłe uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu w wieku 25-64 lat	%	3,0 (2019)	6,0	Bank Danych Lokalnych GUS, BAEL GUS

[98] OZSP(2020). Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019. , Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. Łódź (bez interwencyjnego ośrodka preadopcyjnego).

L.p.	Cel strategiczne	Wskaźnik	Jedn. miary	Wartość bazowa (2020)	Wartość docelowa (2030)	Źródło zasilenia wskaźnika
	opieki żłobkowej, a kończąc na edukacji dorosłych, jak również dostosowanie systemu kształcenia, zwłaszcza zawodowego, do potrzeb rynku pracy					
4.	Zapewnienie równego dostępu do edukacji w całym województwie, poczynając od opieki żłobkowej, a kończąc na edukacji dorosłych, jak również dostosowanie systemu kształcenia, zwłaszcza zawodowego, do potrzeb rynku pracy	Słuchacze Uniwersytetów Trzeciego Wieku w wieku 61 lat i więcej na 10 tysięcy ludności w tym samym wieku w województwie	osoby	107 (2018)	127	GUS, opracowanie “Sytuacja osób starszych w Polsce”

L.p.	Cel strategiczne	Wskaźnik	Jedn. miary	Wartość bazowa (2020)	Wartość docelowa (2030)	Źródło zasilenia wskaźnika
5.	Zapewnienie równego dostępu do edukacji w całym województwie, poczynając od opieki żłobkowej, a kończąc na edukacji dorosłych, jak również dostosowanie systemu kształcenia, zwłaszcza zawodowego, do potrzeb rynku pracy	Liczba gmin, w których dostępne są żłobki i inne placówki opieki nad dziećmi do lat 3	sztuka	62 (2019)	100	Sprawozdania gmin z zakresu sprawowanej przez nie opieki nad dziećmi w wieku do lat 3, GUS
		Odsetek NEETs – liczba osób w wieku 15-24 kata, które jednocześnie nie uczą się nie uczestniczą w szkoleniach i nie pracują w liczbie ludności w wieku 15-24 lata	%	7,6 (2019) 5,1 (2020)	4,5	Eurostat (online data code: **EDAT_LFSE_22)**

L.p.	Cel strategiczne	Wskaźnik	Jedn. miary	Wartość bazowa (2020)	Wartość docelowa (2030)	Źródło zasilenia wskaźnika
6.	Wzmacnianie spójności społecznej oraz rozwijanie kapitału kreatywnego w województwie łódzkim poprzez wspieranie działań z obszaru kultury i edukacji kulturalnej	Liczba uczestników imprez organizowanych przez centra, domy, ośrodki kultury, kluby i świetlice w przeliczeniu na 1000 mieszkańców	liczba	657 (2019)	700	Bank Danych Lokalnych GUS
Standardy i jakość życia						
7.	Ograniczenie poziomu ubóstwa, zmniejszenie skali ubóstwa (w tym energetycznego)	Odsetek osób zagrożonych ubóstwem poniżej granicy minimum egzystencji	% mieszkańców województwa: ogółem, dzieci, osoby w wieku 65 lat i więcej, gospodarstwa domowe z osobą z niepełnosprawnością	3,3% (2019)	2,0%	Informacja sygnalna „Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2019 roku”, publikowana na stronie internetowej GUS

L.p.	Cel strategiczne	Wskaźnik	Jedn. miary	Wartość bazowa (2020)	Wartość docelowa (2030)	Źródło zasilenia wskaźnika
8.	Ograniczenie poziomu ubóstwa, zmniejszenie skali ubóstwa (w tym energetycznego)	Odsetek mieszkań nie wyposażonych w podstawowe media a) bez łazienki (miasto / wieś) b) bez centralnego ogrzewania (miasto / wieś)	% mieszkań w województwie	a) 9,6%/ 25,0% b) 17,1% / 34,8%	a) 5% / 15% b) 7%/15%	Bank Danych Lokalnych GUS
9.	Ograniczenie okresu pozostawania bez pracy, wydłużenie okresu aktywności zawodowej	Odsetek długotrwale bezrobotnych	% bezrobotnych	17,1% (2019)	12,0%	Statystyka publiczna, Bank Danych Lokalnych, BAEL, GUS
10.	Ograniczenie okresu pozostawania bez pracy, wydłużenie okresu aktywności zawodowej	Współczynnik aktywności zawodowej kobiet, osób 50 lat i więcej, osób z niepełno-sprawnościami w wieku 16 lat i więcej	% osób w danej kategorii (dane średnioroczne)	47,6% (2019) 32,4% (2019) 21,6% (2019	50.0% 40,0% 26,5%	Bank Danych Lokalnych, BAEL, GUS
11.	Zapewnienie dobrego standardu mieszkań dla mieszkańców słabiej uposażonych, oraz młodych oraz z	Zwiększenie odsetka remontów mieszkań komunalnych	Remonty mieszkań związane z podwyższeniem standardu mieszkania	1,2% (2018)	1,7%	Opracowanie GUS “Gospodarka mieszkaniowa i infrastruktura komunalna”

L.p.	Cel strategiczne	Wskaźnik	Jedn. miary	Wartość bazowa (2020)	Wartość docelowa (2030)	Źródło zasilenia wskaźnika
	niepełno-sprawnościami		w % zasobów komunalnych w budynkach własnych			
12.	Promocja i wspieranie aktywnego stylu życia mieszkańców, a przez to poprawa stanu zdrowia	Osoby uprawiające aktywność fizyczną	%	24%	30%	GUS, Badanie Budżetu Czasu (Możliwość uzyskania danych z GUS z badania „Uczestnictwo w sporcie i rekreacji ruchowej", przeprowadzanego co 4 lata)
Włączenie społeczno-zawodowe						
13.	Wzrost włączenia społecznego i autonomii osób z niepełnosprawnościami	Odsetek zatrudnionych osób z niepełnosprawnościami w wieku 16 lat i więcej	% osób	19,5 % (2019 rok)	24,5%	Statystyka publiczna, Bank Danych Lokalnych GUS
14.	Wzrost włączenia społecznego i autonomii osób z niepełnosprawnościami	Udział osób objętych opieką instytucjonalną (DPS) w populacji osób z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu, która korzysta ze wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej	% osób	38 % (2019 rok) Populacja ogółem (100%) = korzystający w ciągu całego roku z: DPS, usług opiekuńczych, dziennych	28%	Sprawozdawczość systemu pomocy społecznej: sprawozdanie OZPS

L.p.	Cel strategiczne	Wskaźnik	Jedn. miary	Wartość bazowa (2020)	Wartość docelowa (2030)	Źródło zasilenia wskaźnika
				ośrodków wsparcia (DDP ,ŚDS, środowiskowych klubów samopomocy dla osób z zaburzeniami psychicznymi)		
15.	Zwiększenie aktywności i poprawa stanu zdrowia osób starszych	Przeciętne dalsze trwanie życia osób w wieku 60 lat	Lata	K: 23,8 (2019 r) M:18,6 (2019 r)	K:24,5 M: 19,0	Bank Danych Lokalnych GUS
16.	Ograniczenie skali występowania uzależnień i zachowań ryzykownych	Liczba gmin, w których prowadzono programy profilaktyczne rekomendowane, z obszaru: a. profilaktyki uniwersalnej, b. profilaktyki selektywnej, c. profilaktyki wskazującej. Liczba gmin, w których prowadzono programy profilaktyczne inne niż	Liczba	Odpowiednio, w 2018 roku: a. 43 b. 8 c. 5 d. 84 e. 10 f. 8	a. 66 b. 12 c. 8 d. 110 e. 15 f. 12	Sprawozdania KCPU (dawniej PARPA): Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych, przeciwdziałania narkomanii i uzależnieniom behawioralnym w Polsce w samorządach gminnych

L.p.	Cel strategiczne	Wskaźnik	Jedn. miary	Wartość bazowa (2020)	Wartość docelowa (2030)	Źródło zasilenia wskaźnika
		rekomendowane, z obszaru: d. profilaktyki uniwersalnej, e. profilaktyki selektywnej, f. profilaktyki wskazującej.				
17.	Ograniczenie skali bezdomności, poprawa jakości życia osób bezdomnych	Bezdomni objęci indywidualnym programem wychodzenia z bezdomności.	Liczba	342	Wzrost o 20% w stosunku do wartości bazowej	Sprawozdania z realizacji działań na rzecz osób bezdomnych w województwach Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej
18.	Zwiększenie dostępności transportowej, architektonicznej i społecznej, z uwzględnieniem grup mieszkańców o szczególnych potrzebach (np. starszych, OzN)	Liczba linii regionalnych komunikacji autobusowej.	Liczba	81 (2018)	100	Bank Danych Lokalnych GUS
		Kumulatywna liczba dofinansowanych obiektów służących rehabilitacji w związku z potrzebami OzN	Liczba	14	min. 72	Sprawozdania RCPS i beneficjentów
Horyzontalne						

L.p.	Cel strategiczne	Wskaźnik	Jedn. miary	Wartość bazowa (2020)	Wartość docelowa (2030)	Źródło zasilenia wskaźnika
19.	Zwiększenie roli ekonomii społecznej i solidarnej jako narzędzia rozwoju lokalnego zaspokajającego potrzeby społeczne	Liczba podmiotów ES w regionie	Liczba	(do uzupełnienia z danych pochodzących od OWES i właściwych organów rejestrowych)	wzrost o 20%	Zestawienie danych od OWES i właściwych organów rejestrowych (starosta, KRS).
20.	Zwiększenie roli ekonomii społecznej i solidarnej jako narzędzia rozwoju lokalnego zaspokajającego potrzeby społeczne	Liczba miejsc pracy w utworzonych przedsiębiorstwach społecznych	Liczba	291	610	Dane OWES dla 4 subregionów w województwie łódzkim
21.	Zwiększenie roli i jakości usług społecznych świadczonych w regionie	Liczba podmiotów/placówek stacjonarnych zamykanych w ramach procesu deinstytucjonalizacji	liczba	214	spadek o 20% liczby placówek o charakterze stacjonarnym długoterminowym	Zestawienie informacji zebranych w ramach monitoringu procesu deinstytucjonalizacji (dane z OZPS, GUS)

9. Trendy kształtujące sytuację społeczną województwa łódzkiego

W ramach tej części przedstawione zostaną trendy w zakresie procesów demograficznych i sytuacji na rynku pracy w regionie, stanowiące jednocześnie prognozę zmian w kluczowych obszarach polityki społecznej województwa łódzkiego.

9.1. Depopulacja

Województwo łódzkie charakteryzuje postępujący spadek liczby ludności.

W ostatnich latach liczba ludności województwa łódzkiego systematycznie zmniejsza się i jest to spadek znacznie silniejszy niż dla całej Polski. W porównaniu do roku 2010 w województwie ubyło blisko 88 tys. osób (spadek o 3,4%). Spadek ten obserwowany jest co roku, a jego główną przyczyną jest ujemny przyrost naturalny, odpowiadający za 80% łącznego spadku liczby ludności (migracje odpowiadają za 20% tego spadku). W tym czasie w całej Polsce również nastąpił spadek liczby ludności, jednak o znacznie mniejszej skali, a dodatkowo liczba ta podlegała większym wahaniom (wynikającym także ze zmian w zastosowanej w obliczeniach metodologii).

Wykres 1 Zmiana liczby ludności województwa łódzkiego i Polski ogółem w latach 1995-2019 (Polska – prawa oś, łódzkie – lewa oś) [99]

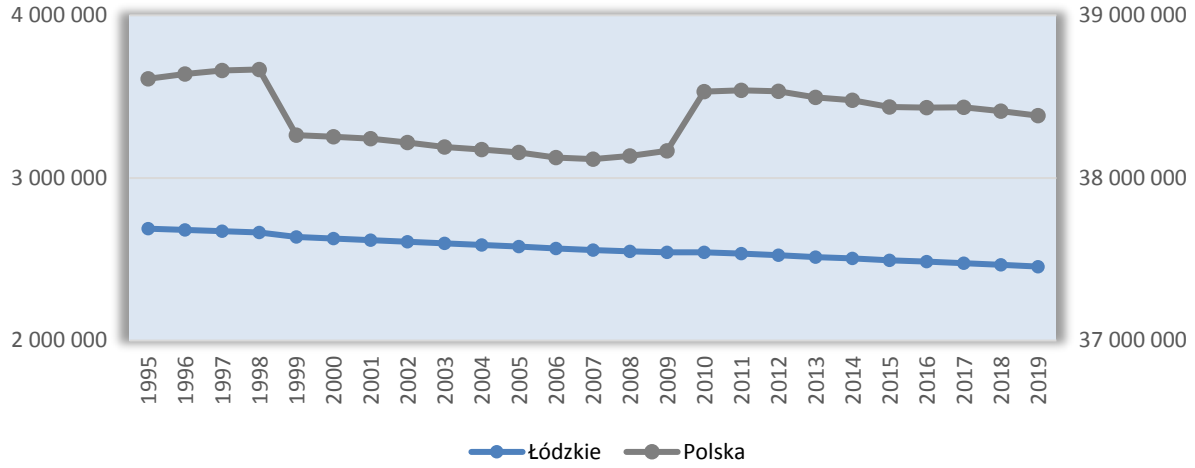

Źródło: GUS (2020), Bank Danych Lokalnych.

[99] Zmniejszenie liczby ludności Polski między 1998 r. a 1999 r. oraz zwiększenie między 2009 r. i 2010 r. wynika ze zmiany metodologii szacowania liczby ludności przez GUS – dla lat 1999-2009 na podstawie NSP 2002, a od roku 2010 na podstawie NSP 2011; zmiany te skutkują brakiem porównywalności danych z tych okresów.

Spadek liczby ludności w województwie w większym stopniu dotyczył mężczyzn niż kobiet – od 1995 roku liczba mężczyzn zmniejszyła się o 9,2%, a liczba kobiet o 8,2%. W konsekwencji w województwie obserwujemy przewagę kobiet w ogólnej liczbie ludności (52,4% kobiet – w całej Polsce odsetek ten wynosi 51,6%). Jest to wynikiem przede wszystkim większej różnicy w oczekiwanym dalszym trwaniu życia między kobietami i mężczyznami w łódzkim w porównaniu do średniej dla Polski (np. w łódzkim oczekiwane dalsze trwanie życia mężczyzny w wieku 45 lat jest o 7,1 roku krótsze niż kobiety w tym samym wieku, w całej Polsce ta różnica wynosi 6,6 roku). Warto też zauważyć, że w 2019 roku dalsze trwanie życia noworodka urodzonego w województwie łódzkim było szacowane na 72,5 roku i osiąga najniższą wartość spośród wszystkich województw (w całej Polsce – 74,1 roku) (GUS, Trwanie życia w 2019 roku).

Przeciętne dalsze trwanie życia noworodka w Łódzkiem wynosi 72,5 roku.

Wykres 2 Struktura ludności według płci (w %) w 2019 roku

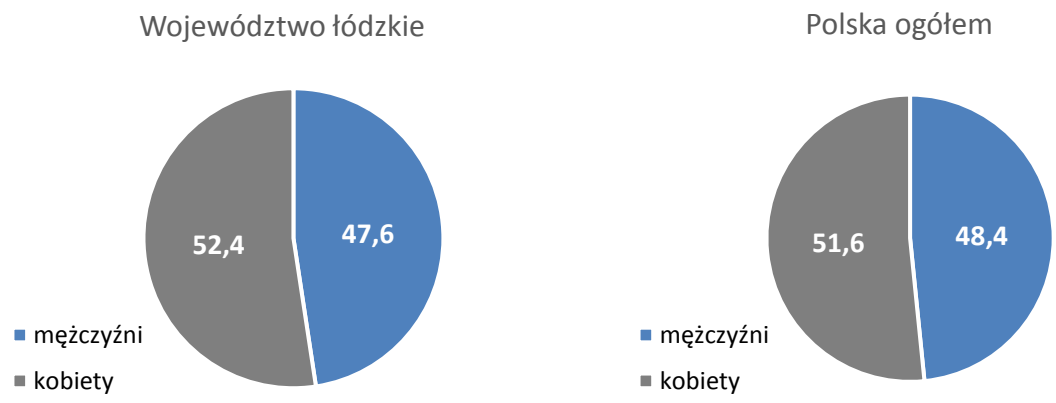

Źródło: GUS (2020), Bank Danych Lokalnych.

Prognozy demograficzne przewidują dalszy spadek liczby ludności w województwie łódzkim, podobnie jak w całej Polsce. Wyliczenia Głównego Urzędu Statystycznego (z 2014 roku) wskazują, że w 2030 roku w województwie łódzkim będzie mieszkało 2 306 tys. osób a w 2050 roku liczba ta spadnie do 1999 tys. W porównaniu do 2015 roku oznaczać to będzie spadek o 19,8%, a w tym samym czasie liczba ludności Polski spadnie o 11,6%. Oznacza to więc dalszą depopulację w województwie, silniejszą niż w pozostałych rejonach kraju.

Wykres 4 Prognoza liczby ludności w województwie łódzkim i w Polsce do roku 2050 (Polska – prawa oś, łódzkie – lewa oś)

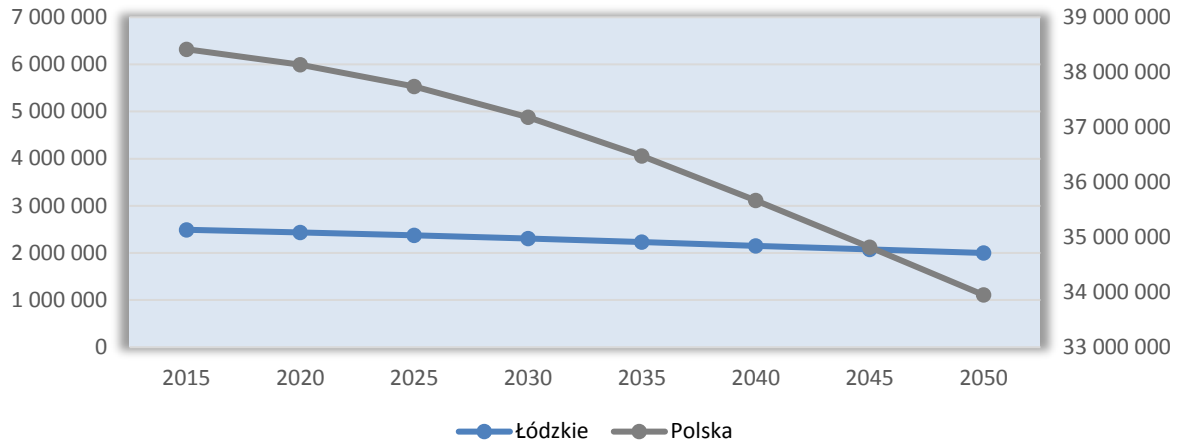

Źródło: GUS (2014), Prognoza ludności na lata 2014-2050, https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosci/prognoza-ludnosci-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-,1,5.html

Poszczególne części województwa są mocno zróżnicowane jeśli chodzi o zjawisko depopulacji. W ostatnich 25 latach największe spadki liczby ludności, wynoszące między 15% a 17%, wystąpiły w powiatach łęczyckim i kutnowskim oraz w Łodzi. W województwie są też trzy powiaty, w których liczba ludności wzrosła pomiędzy latami 1995 a 2019: zgierski, w bełchatowski oraz Skierniewice. Warto też odnotować wzrost liczby ludności w powiecie łódzkim wschodnim w latach 2010-2019 (wcześniejsze dane nie są porównywalne ze względu na zmiany granic administracyjnych). Dodatkowo nieznaczne spadki, wyraźnie poniżej średniej dla województwa, wystąpiły w powiatach pabianickim, piotrkowskim i wieruszowskim. Silnie zmniejsza się więc liczba ludności w północnej części województwa oraz w stolicy województwa, a wzrasta (lub zmniejsza nieznacznie) w powiatach graniczących z Łodzią oraz powiatach bełchatowskim, piotrkowskim i skierniewickim.

Silnie zmniejsza się liczba ludności w północnej części województwa oraz w Łodzi, a wzrasta (lub zmniejsza nieznacznie) w powiatach graniczących z Łodzią oraz powiatach bełchatowskim, piotrkowskim i skierniewickim.

Rysunek 4 Zmiana liczby ludności w powiatach województwa łódzkiego w stosunku do 2010 roku (w %)

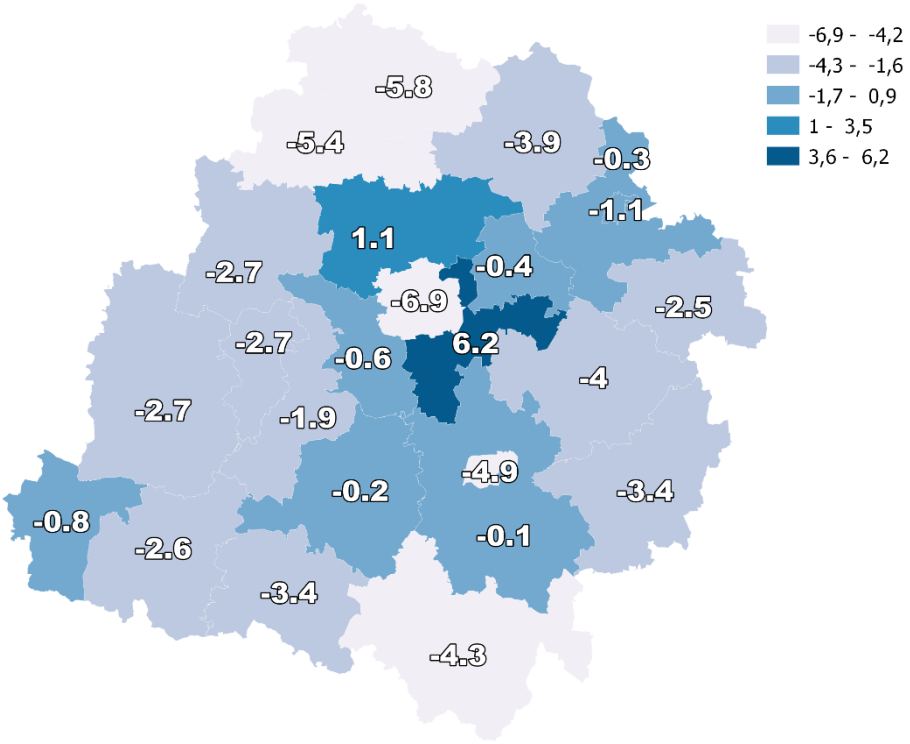

Źródło: GUS (2020), Bank Danych Lokalnych.

Warto jeszcze dodać, że województwo łódzkie charakteryzuje się większą gęstością zaludnienia niż inne obszary Polski. W 2019 roku w województwie mieszkało 135 osób na 1 km^2 (w całej Polsce 123 osoby/1 km^2). W ostatnich 10 latach gęstość zaludnienia w województwie spadła, natomiast w Łodzi kształtowała się w 2019 roku na poziomie 2319 osób na 1 km^2. W porównaniu do innych dużych miast w Polsce, jest to mniejsza gęstość niż w Warszawie, nieznacznie mniejsza niż w Krakowie (2384), ale wyższa niż we Wrocławiu (2195), Poznaniu (2042) i Gdańsku (1798).

9.2.Starzejąca się ludność

Województwo łódzkie jest regionem o najstarszej strukturze wieku w Polsce

Województwo łódzkie jest regionem o najstarszej strukturze wieku w Polsce, gdzie udział osób w wieku 65 lat i więcej wynosi 20,1% (w całej Polsce 18,1%). Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi (liczba osób w wieku 60 lat i więcej, w przypadku kobiet i 65 lat więcej w przypadku mężczyzn, w stosunku do liczby osób w wieku produkcyjnym – 18-59/64 lata – wynosił w 2019 roku w województwie łódzkim 30,7 w porównaniu z 27,2 dla Polski ogółem[100]. Również mediana

[100] GUS, Bank Danych Lokalnych .

wieku w województwie łódzkim jest najwyższa w Polsce – w 2019 roku wyniosła blisko 43 lata (Polska ogółem – 41,3 lat).[101] Warto w tym miejscu zaznaczyć powiązanie kwestii starzenia się z niesamodzielnością (szczegółowo opisaną w rozdziale 8.3), jako że znaczny odsetek osób starszych to osoby niesamodzielne lub mające ograniczenia w codziennym funkcjonowaniu.

Bardzo istotnym aspektem starzenia się ludności jest też feminizacja starości, czyli dominacja kobiet w starszych grupach wieku oraz wzrost liczby jednoosobowych gospodarstw domowych, tworzonych przez osoby starsze (szczególnie widoczne w Łodzi). Oba te zjawiska są ze sobą powiązane, a wynikają przede wszystkim z dłuższego trwania życia kobiet niż mężczyzn. W efekcie w grupie wiekowej 70 lat i więcej kobiety stanowią 64,6%, a w grupie wiekowej 85 lat i więcej – 74,4% mieszkańców województwa[102].

W grupie wiekowej 70 lat i więcej kobiety stanowią 64,6%, a w grupie wiekowej 85 lat i więcej – 74,4% mieszkańców województwa

Wykres 5 Struktura wieku (w %) w województwie łódzkim na tle struktury wieku w Polsce w 2019 roku

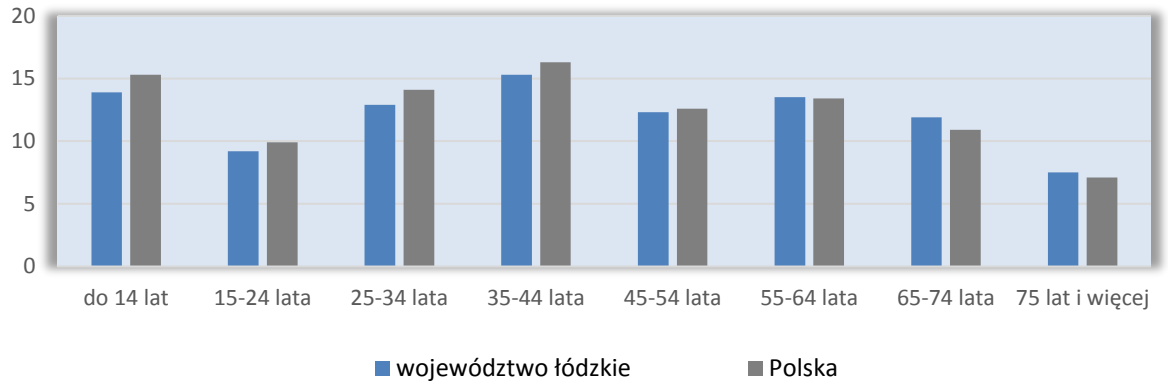

Źródło: GUS (2020), Bank Danych Lokalnych.

Istnieje znaczne zróżnicowanie w strukturze wieku ludności między poszczególnymi powiatami województwa. Zdecydowanie największa liczba osób starszych jest w Łodzi (współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi wyniósł w 2019 roku 37,6), gdzie ludność w wieku 65 lat i więcej stanowi blisko 24% całej ludności miasta. Wyższy wskaźnik obciążenia demograficznego niż średnia dla województwa jest też w powiecie pabianickim oraz w Piotrkowie Trybunalskim. Natomiast najmniejsze natężenie występuje w powiatach bełchatowskim, piotrkowskim oraz wieruszowskim. Warto zauważyć, że wskaźnik obciążenia demograficznego

[101] GUS, Bank Danych Lokalnych, stan na dzień 8.06.2020. https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica
[102] GUS, Bank Danych Lokalnych, stan na dzień 20.11.2020; https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica

jest istotnie powiązany ze zmianami w liczbie ludności – wysoki w tych powiatach, gdzie najbardziej zmniejszyła się liczba ludności.

Rysunek 5 Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi

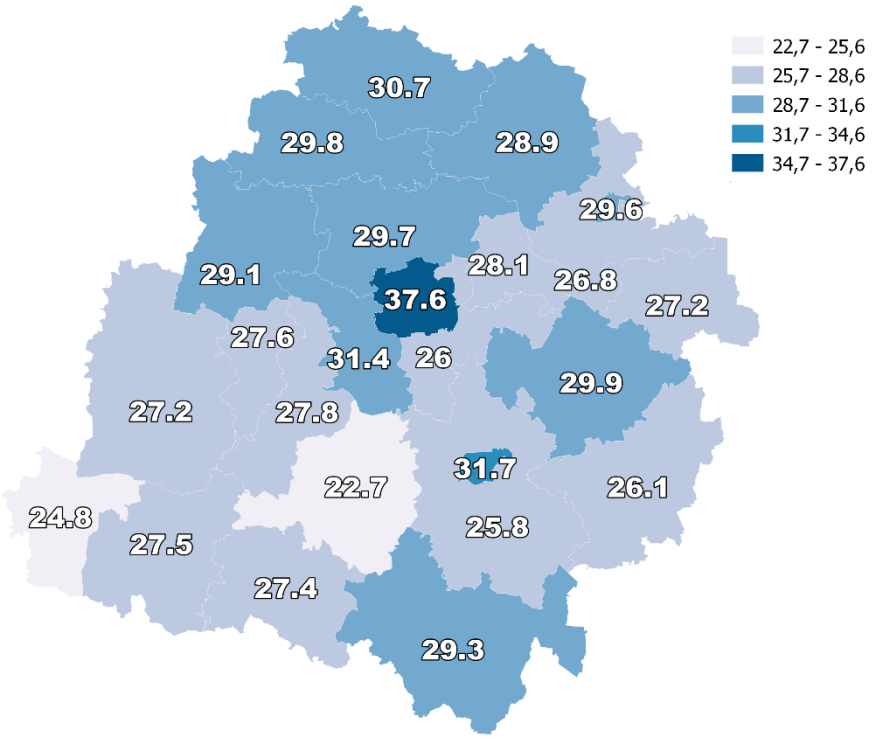

Źródło: GUS (2020), Bank Danych Lokalnych.

9.3.Migracje

Proces migracji oznacza przestrzenny ruch ludności, czyli zmianę stałego lub czasowego miejsca zamieszkania ludności. W analizie migracji pod uwagę bierze się obszar, z którego i na który przemieszcza się ludność, czas pobytu na nowym obszarze oraz cel zmiany miejsca pobytu (Holzer, 1999). Migracje można podzielić więc na: międzynarodowe i wewnętrzne, długo i krótkookresowe. Istotnym elementem badań w zakresie migracji jest również charakterystyka ludności migrującej, a także przyczyny i konsekwencje migracji (Janicki, 2007). Przyczyny migracji mogą być różnorodne, jednak do najważniejszych należą kwestie związane z warunkami życia, szczególnie poszukiwaniem pracy oraz nagłe wydarzenia zewnętrzne, jak wojny czy klęski żywiołowe. Najważniejszym źródłem danych o migracji są dane administracyjne dotyczące miejsc

zamieszkania, a także badania ankietowe, a w przyszłości prawdopodobnie też dane telemetryczne[103] (np. telefonii komórkowej).

Najnowsze dane statystyki publicznej pokazują ujemne saldo migracji wewnętrznych w województwie łódzkim (-2,8 tys. osób) oraz dodatnie saldo migracji zagranicznych (314 osób), co łącznie oznacza zmniejszenie się liczby ludności na skutek migracji o blisko 2500 osób (0,1% ludności województwa). Najwyższe ujemne saldo migracji występuje w Łodzi, wysokie jest też w powiecie opoczyńskim. W kilku powiatach obserwujemy jednak dodatnie saldo migracji – w zgierskim, łódzkim wschodnim, pabianickim oraz piotrkowskim. Głównie są to tereny wokół Łodzi, co potwierdza trend rosnącej liczby ludności na terenach wokół dużych miast[104].

Wykres 6 Migracje na pobyt stały wewnętrzne i zagraniczne według powiatów w 2019 roku

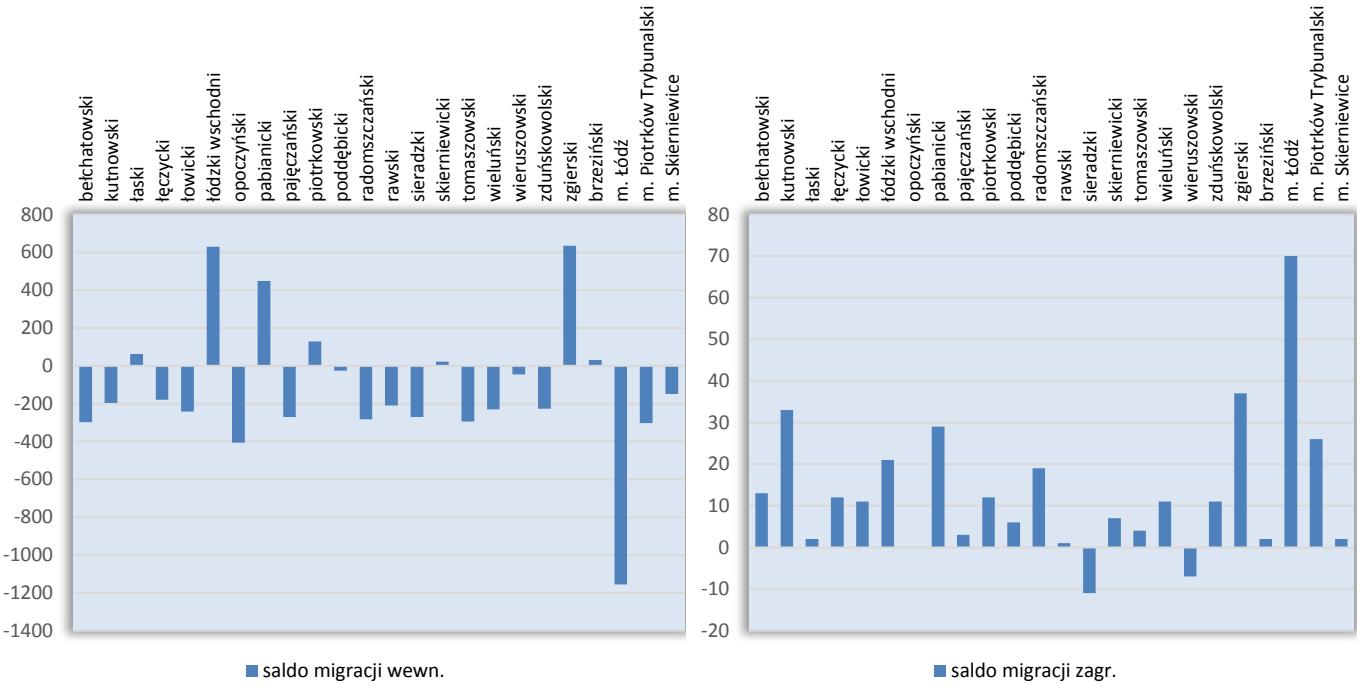

Źródło: GUS (2020), Bank Danych Lokalnych.

Trend odpływu z miast – podobnie jak w całej Polsce – widoczny jest również w województwie łódzkim. W 2019 roku populacja miast w województwie zmniejszyła się łącznie o ponad 11,7 tys. osób[105].

Trend odpływu ludności z miast – podobnie jak w całej Polsce – widoczny jest w województwie łódzkim

[103]Dane telemetryczne gromadzone są z użyciem technik przesyłu wartości pomiarowych na odległość. Polega ona zazwyczaj na umieszczaniu w terenie urządzeń, które dokonują pomiaru wybranej wielkości, oraz automatycznej transmisji zebranych danych, drogą przewodową lub bezprzewodową, do centrali. Do przesyłania wyników pomiarów używa się układów radiowych, modemów, Internetu oraz sieci telefonii komórkowej.

[104] Dzieciuchowicz, J. (2014). Ludność Łodzi – rozwój i przemiany strukturalne. Wydawnictwo UŁ, Łódź.

[105] GUS (2020). Bank Danych Lokalnych.

Prognozy zakładają dalsze zmniejszenie się liczby ludności województwa łódzkiego – analizy mówią, że między 2015 a 2035 liczba ludności zmniejszy się o 10,5%, w tym w samej Łodzi aż o 18%. W dalszym ciągu prognozy zakładają ujemne saldo migracji dla Łodzi[106]. Najważniejszą przyczyną ujemnego salda migracji dla Łodzi jest niska ocena atrakcyjności osiedleńczej miasta[107]. Wynika to przede wszystkim z sytuacji na rynku pracy (wcześniej wysokie bezrobocie, obecnie nadal wyższe niż w innych wielkich miastach, niższy poziom wynagrodzeń). Istotnym czynnikiem może być też bliska odległość do Warszawy jako centrum gospodarczego, które „zasysa" zasoby oferując większe możliwości.

9.4.Rynek pracy

Stopa bezrobocia ogółem w 2019 roku wyniosła 3,6% i tylko nieznacznie odbiegała od wartości dla całej Polski (3,3%)

Rynek pracy w województwie łódzkim obecnie nie odbiega znacząco od podstawowej charakterystyki dla całej Polski. W 2019 roku wskaźnik zatrudnienia ogółem (obejmujący osoby w wieku 15 lat i więcej) w województwie wyniósł 54,0%, nieznacznie mniej niż dla Polski ogółem (54,4%). W grupie osób w wieku produkcyjnym [108] wskaźnik zatrudnienia w województwie wyniósł 76,0% i był wyższy niż w całej Polsce (74,5%). Wskaźnik zatrudnienia był niższy dla kobiet niż dla mężczyzn, a także porównując wskaźnik zatrudnienia kobiet w województwie łódzkim do wskaźnika zatrudnienia kobiet w całej Polsce. Wskaźnik ten był też niższy w miastach województwa w porównaniu do miast w całej Polsce. Stopa bezrobocia ogółem (wg BAEL)[109] w 2019 roku wyniosła 3,6% i również tylko nieznacznie odbiegała od wartości dla całej Polski (3,3%), przy czym stopa bezrobocia wśród mężczyzn (3,7%) w województwie była wyższa niż stopa bezrobocia mężczyzn w całej Polsce (3,0%), a dla kobiet (3,5%) nieznacznie niższa niż kobiet w całej Polsce (3,6%). Niekorzystny trend obserwuje się w województwie w

[106] RCPS (2017), Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2016. http://www.rcpslodz.pl/images/Pobieranie/2016_09_27_Ocena_zasobow_pomocy_spol_dla_woj_lodz_za_rok_2016.pdf.

[107] Szukalski, P. (2015). Sytuacja demograficzna Łodzi na tle innych dużych miast, w: Procesy demograficzne w województwie łódzkim w XXI wieku, red. P. Szukalski, Wydawnictwo UŁ, Łódź.

[108] Kobiety w wieku 18-59 lat oraz mężczyźni w wieku 18-64 lata.

[109] Stopa bezrobocia wg BAEL jest to procentowy udział bezrobotnych danej kategorii w liczbie aktywnych zawodowo danej kategorii, wyliczona na podstawie Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności, realizowanego przez GUS, gdzie osoba bezrobotna zdefiniowana jest jako nie pracująca (za pracę definiuje się działalność zarobkową wykonywaną przez min. 1 godzinę w tygodniu) i poszukująca pracy.

zakresie bezrobocia długotrwałego – 17,1% bezrobotnych w województwie to osoby szukające pracy dłużej niż 12 miesięcy, podczas gdy w całej Polsce ten wskaźnik wynosi 14,9%.

Poziom bezrobocia w powiatach określić można jedynie na podstawie danych z urzędów pracy, dotyczących wyłącznie bezrobocia rejestrowanego. Dane te wskazują na znaczne zróżnicowanie regionalne tego zjawiska na całym obszarze województwa. Różnica między najwyższą i najniższą stopą bezrobocia (za 2019 rok) wyniosła blisko 5 punktów procentowych. Powiatem o najwyższej stopie bezrobocia jest kutnowski, wskaźnik ten wysoki jest też w powiatach łaskim, brzezińskim i tomaszowskim. Najlepsza sytuacja pod tym względem występuje w powiecie rawskim, a dalej w Skierniewicach oraz powiatach: wieruszowskim, łowickim i bełchatowskim. Warto zauważyć, że od grudnia 2019 roku stopa bezrobocia w województwie rośnie osiągając na koniec sierpnia 2020 roku wartość 6,2% - o blisko 1 punkt procentowy wyższą niż na koniec 2019 roku, a wzrost ten jest obserwowany we wszystkich powiatach (w różnym stopniu). Wskazuje to na możliwe pogarszanie się sytuacji na rynku pracy związane z ekonomicznymi skutkami pandemii COVID-19.

Rysunek 6 Stopa bezrobocia rejestrowanego według powiatów w 2019 roku

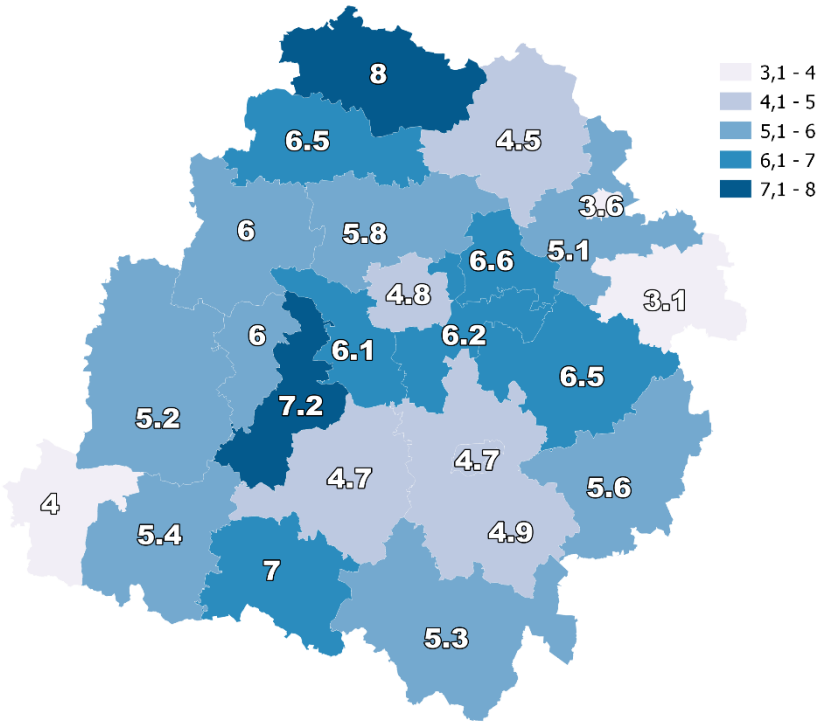

Źródło: Wojewódzki Urząd Pracy (2020), Informacja sygnalna o rynku pracy – maj 2020.

W kontekście nakreślonych powyżej procesów demograficznych i sytuacji na rynku pracy w województwie łódzkim należy podkreślić trudną sytuację społeczno-gospodarczą tzw. Zagłębia Bełchatowskiego. Obszaru, którego gospodarka od kilkudziesięciu lat rozwija się i uzależniona jest

od sektora górniczo-energetycznego. Mając na uwadze kompleksową strategię Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska i przeciwdziałania zmianom klimatu określaną Europejskim Zielonym Ładem[110], teren Zagłębia poddany będzie transformacji gospodarczej w kierunku osiągnięcia neutralności klimatycznej. Proces ten niesie ze sobą szereg konsekwencji społeczno-gospodarczych, które należy uwzględnić w kształtowaniu polityki rozwoju, w tym polityki społecznej dla terenu objętego transformacją. Zmiany w sferze gospodarczej takie jak m. in. zmiana struktury przemysłowej, ograniczenie zatrudnienia w kompleksie górniczo-energetycznym i sektorach z nim powiązanych a zarazem wzrost zapotrzebowania na nowe zawody w zakresie regionalnego rynku pracy czy nieuchronne poszukiwanie ekologicznych źródeł energii, spowodują szereg potencjalnie niekorzystnych konsekwencji takich jak wzrost bezrobocia strukturalnego, ograniczenie dochodów ludności i samorządów, ograniczenie popytu wewnętrznego na rynku dóbr konsumpcyjnych i usług, wzrost ubóstwa (w tym energetycznego) i wykluczenia społecznego. Efekty transformacji wzmacnia dodatkowo niekorzystna sytuacja demograficzna w Zagłębiu, związana z ubytkiem liczby ludności i procesem szybkiego starzenia jego mieszkańców. Zjawiska te wynikają głównie z nasilenia migracji, dotyczących odpływu ludzi młodych, w wieku produkcyjnym oraz ujemnego przyrostu naturalnego.

Wyzwanie dla polityki społecznej województwa: zapobieganie i minimalizowanie skutków wykluczenia społecznego mieszkańców Zagłębia Bełchatowskiego

Dla polityki społecznej wyzwaniem w kontekście nakreślonych problemów pozostaje zapobieganie i minimalizowanie skutków wykluczenia społecznego mieszkańców Zagłębia Bełchatowskiego, przede wszystkim poprzez zapewnienie miejsc pracy osobom zagrożonym jej utratą, a zatem głównie „rozwój i wsparcie kapitału ludzkiego, w tym przebranżowienie, podnoszenie kwalifikacji i kompetencji zawodowych pracowników i tworzenie stabilnych miejsc pracy w nowych sektorach gospodarki”[111].

[110] Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Europejski Zielony Ład. Bruksela, z dnia 11.12.2019 r. COM (2019) 640 final.
[111] Strategia Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030, str. 59; Uchwała Nr XXXI/414/21 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 6 maja 2021 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030.

10. Sytuacja społeczna – synteza

10.1. Ubóstwo i bezdomność

Ubóstwo to wielowymiarowe zjawisko powiązane z szeregiem procesów i czynników o charakterze społecznym i ekonomicznym. Przyczyn ubóstwa szukać można zarówno w uwarunkowaniach makrostrukturalnych, regionalnych i lokalnych (koniunktura gospodarcza, przemiany rynku pracy), jak i w indywidualnych splotach losów życiowych (problemy mieszkaniowe brak pracy, choroby i niepełnosprawność, dziedziczenie bezradności w sprawach życiowych, uzależnienia). R. Szarfenberg [112] powołując się na badania sondażowe przeprowadzone przez CBOS w 2013 r., wskazuje, że za osobę ubogą Polacy uważają kogoś, kto nie ma środków na jedzenie (uważa tak 97% respondentów), opłaty (95%), musi pożyczać pieniądze na zaspokojenie podstawowych potrzeb, nie ma gdzie mieszkać (80%) i nie ma pracy (77%), nie jest w stanie spłacać długów, pożyczek (64%). Ponad połowa respondentów w tych badaniach uznała, że największymi problemami w polskim społeczeństwie obarczeni są ludzie ubodzy i biedni. Postrzeganie osób ubogich wiąże się z wieloma stereotypami oraz stygmatyzacją.

W roku 2019 minimum egzystencji wynosiło 614 zł dla gospodarstwa jednoosobowego i 1658 zł dla gospodarstwa czteroosobowego

Główny Urząd Statystyczny mierzy ubóstwo na kilku poziomach. Ubóstwo skrajne określa się na podstawie minimum egzystencji szacowanego przez Instytut Pracy i Spraw Socjalnych (IPiSS). Kategorię tą wyznacza poziom miesięcznych wydatków gospodarstw domowych, który nie pozwala na zaspokojenie podstawowych potrzeb, powodując tym samym biologiczne zagrożenie życia oraz rozwoju psychofizycznego człowieka. W 2019 roku granica ubóstwa skrajnego[113] dla jednoosobowego gospodarstwa domowego wynosiła 614 zł, a dla czteroosobowego gospodarstwa domowego z dwojgiem dzieci 1658 zł (141,50 zł na osobę).

Granica ubóstwa relatywnego wyznaczana jest przez kwotę wydatków stanowiącą 50 proc. przeciętnych miesięcznych wydatków polskich gospodarstw domowych. W 2019 roku granica ubóstwa relatywnego dla jednoosobowego gospodarstwa domowego wynosiła 858 zł, a dla czteroosobowego gospodarstwa domowego z dwojgiem dzieci 2317 zł.

[112] Szarfenberg, R. (2020). Ubóstwo w Polsce w kontekście pracy socjalnej, Instytut Polityki Społecznej UW, Pracownia Pomocy i Integracji Społecznej. http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/ubostwo_praca_socjalna.pdf.

[113] Poziom granic w IV kwartale. Wartości granic zostały zaokrąglone do pełnych złotych

Ubóstwo ustawowe wyznaczane jest na podstawie kryteriów dochodowych, którymi posługuje się pomoc społeczna. Granicę ubóstwa ustawowego stanowi kwota, która zgodnie z ustawą o pomocy społecznej uprawnia do ubiegania się o przyznanie świadczenia pieniężnego z systemu pomocy społecznej (w 2019 r. było to 701 złotych dla gospodarstwa jednoosobowego i 2112 zł dla gospodarstwa czteroosobowego).

Zgodnie z danymi statystycznymi w 2019 roku 3,3% mieszkańców województwa łódzkiego żyło poniżej minimum egzystencji, 7,5% – poniżej ustawowej granicy ubóstwa, natomiast ubóstwo relatywne obejmowało 10,0% ludności regionu[114]. Zgodnie z powyższym, na terenie województwa łódzkiego w 2019 roku żyło około 129 tys. osób ubogich (przyjmując ustawową granicę ubóstwa) oraz 178,3 tys. zagrożonych ubóstwem (biorąc pod uwagę relatywną granicę ubóstwa).

W 2019 roku, poniżej ustawowej granicy ubóstwa żyło 7,5% mieszkańców, poniżej minimum egzystencji 3,3%, natomiast ubóstwo relatywne obejmowało 10,0% ludności regionu.

Ubóstwo jest jednym z głównych powodów przyznania pomocy i wsparcia. Według danych Oceny Zasobów Pomocy Społecznej dla województwa łódzkiego za 2019 roku, był to powód przyznania pomocy w przypadku 41,5% rodzin otrzymujących świadczenia z pomocy społecznej – odnotowano przy tym spadek w stosunku do 2018 roku (wówczas był to powód przyznania świadczenia w przypadku 43,9% rodzin). Podstawową formą pomocy dla ubogich rodzin i osób są świadczenia pieniężne, przede wszystkim w postaci zasiłków z pomocy społecznej (zasiłki stałe, celowe i okresowe) oraz zasiłków rodzinnych i dodatków do zasiłków rodzinnych. W 2019 roku zasiłki stałe przyznano 14,5 tys. osób, okresowe 23,0 tys. osób, a celowe – 45,5 tys. osób (niektóre osoby mogły otrzymać więcej niż jeden zasiłek), a zasiłki rodzinne wraz z dodatkami blisko 81 tys. rodzin[115]. Oczywiście bardzo ważną formą wsparcia dla ubogich rodzin są także świadczenia wychowawcze, lecz one przyznawane są niezależnie od dochodu. Co istotne w ostatnich latach ma miejsce wyraźna poprawa sytuacji osób z rodzin wielodzietnych (m.in. dzięki zwiększeniu efektywności systemu ich wsparcia chociażby poprzez Program Rodzina 500+), które w latach 2021-2015 były w porównywalnie trudnej sytuacji, jak osoby z rodzin niepełnych. W 2019 roku zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym było 36,4% osób z rodzin niepełnych. W

[114] GUS (2020), Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2019 roku Aneks. 30.06.2020. https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2019-roku,14,7.html.

[115] OZPS (2020). Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi.

porównaniu do 2012 roku ich liczna zmniejszyła się o 9,3 pkt proc. W przypadku rodzin wielodzietnych odsetek zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym spadł o 25,7 pkt proc. (z 43,4% w 2012 roku do 17,7% w roku 2019)[116].

Ubóstwo, jak wspomniano wyżej, jest problemem wielowymiarowym. Bardzo często łączy się z innymi trudnościami bądź z nich wynika tj. np. z niepełnosprawnością, uzależnieniami, brakiem odpowiednich umiejętności rodzicielskich, brakiem kompetencji do poradzenia sobie na rynku pracy. Stąd też bardzo ważne jest objęcie ubogich osób i rodzin odpowiednimi formami usług społecznych. W kontekście ograniczania zjawiska ubóstwa kluczowe jest wsparcie dzieci z rodzin ubogich, tak by miały podobne szanse życiowe, co ich rówieśnicy z bardziej zamożnych środowisk dysponujących większymi zasobami kapitałów społecznego i kulturowego. Szczególnie istotna i przynosząca dobre efekty, jest tu wczesna interwencja wyrównująca deficyty rozwojowe małych dzieci – np. poprzez objęcie ich opieką w żłobkach i przedszkolach, a na późniejszym etapie – wyrównywanie szans edukacyjnych w systemie edukacji oraz np. w placówkach wsparcia dziennego.

Według przeprowadzonego w 2019 roku liczenia osób w kryzysie bezdomności, na terenie województwa łódzkiego przebywało w dniu badania 1 788 takich osób.

Do jednej z najbardziej drastycznych form ubóstwa należy bezdomność. Według przeprowadzonego w 2019 roku (w nocy z 13 na 14 lutego) liczenia osób w kryzysie bezdomności, na terenie województwa łódzkiego przebywało w dniu badania 1788 takich osób, co stanowi o 275 osób mniej (około 13%) w stosunku do stanu odnotowanego w poprzednim takim badaniu w roku 2017[117]. Zmiana ta nie może jednak podlegać prostej interpretacji w związku z mobilnością osób w kryzysie bezdomności oraz z trudnością dotarcia do wszystkich osób przebywających poza instytucjami, w różnego rodzaju miejscach niemieszkalnych. Nie jest przy tym jasne, w jakim stopniu spadek liczby bezdomnych jest wynikiem interwencji podejmowanych przez pomocowe instytucje i organizacje, a w jakim stanowi on efekt procesów generujących zjawisko bezdomności (np. przepisy prawne dotyczące eksmisji, poziom zadłużenia, uzależnienia itp.). Według tego samego badania, najważniejsze

[116] Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030, Monitor Polski z dnia 15 września 2021 roku, poz. 843

[117] MRIPS (2019). Wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – edycja 2019. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019 ŁUW (2017). Wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych na terenie województwa łódzkiego. Łódzki Urząd Wojewódzki, http://www.pomoc.lodzkie.eu/page/pomoc_spoleczna.php?str=246&id=1748

przyczyny kryzysu bezdomności to konflikty rodzinne, uzależnienia i eksmisje z ostatniego miejsca zamieszkania. Warto podkreślić, że w przypadku większości osób doświadczających bezdomności, stan ten związany jest ze splotem kilku jednocześnie przyczyn występowania tego kryzysu.

Wsparcie dla osób w kryzysie bezdomności koncentruje się wokół placówek udzielających schronienia. W 2019 roku, na terenie województwa dostępne były 972 miejsca w schroniskach i noclegowniach oraz 50 miejsc w ogrzewalniach. Łącznie w całym roku skorzystało z nich 2306 osób (OZPS, 2020). Szacuje się, że odsetek osób bezdomnych przebywających w placówkach instytucjonalnych wyniósł w 2019 roku 71,0%. Nie ma szczegółowych danych by móc stwierdzić, czy pomoc dla osób bezdomnych na terenie województwa jest wystarczająca. Prawdopodobnie, tak jak w całym kraju, system stosunkowo dobrze radzi sobie z zaspokojeniem podstawowych potrzeb (nocleg, ubranie, wyżywienie), natomiast dużym wyzwaniem są działania zmierzające do ograniczenia zjawiska bezdomności poprzez indywidualizację pracy z osobami dotkniętymi tym kryzysem. Jak wynika z raportu NIK[118], podmioty świadczące wsparcie osobom w kryzysie bezdomności nie wykorzystują całego spektrum potencjalnie możliwych form działania. Istnieją też pewne kategorie osób w kryzysie bezdomności, które wymagają szczególnych form wsparcia – przede wszystkim z racji niepełnosprawności – i jednocześnie wsparcia tego (leczenia, terapii, rehabilitacji, a nawet schronienia) nie otrzymują w dostatecznym zakresie. Ocena kontrolerów NIK dotycząca przeciwdziałania zjawisku bezdomności jest bardzo krytyczna – zdaniem autorów raportu z 2020, w Polsce nie istnieje żaden spójny system rozwiązywania kryzysu bezdomności, brakuje systematycznie prowadzonych badań w tym obszarze, same programy wychodzenia z bezdomności oceniane są jako niedostatecznie efektywne, także kwestia ich monitoringu i ewaluacji budzi poważne wątpliwości[119].

Szacuje się, że odsetek osób bezdomnych przebywających w placówkach instytucjonalnych wyniósł w 2019 roku 71,0%

Dane dotyczące osób bezdomnych zawarte w Sprawozdaniu z realizacji działań na rzecz osób bezdomnych w województwach za rok 2018 wskazują, że odsetek osób bezdomnych objętych Indywidualnym Programem Wychodzenia z Bezdomności osiągnął w roku 2018 poziom 58,6%, a

[118] NIK (2020). Działania wspierające i aktywizujące osoby bezdomne, Warszawa.
[119] NIK (2014). Informacja o wynikach kontroli NIK, Działania administracji publicznej na rzecz bezdomnych, Warszawa.

odsetek osób bezdomnych, które usamodzielniły się wyniósł w roku 2018 dla województwa łódzkiego – 6,1%[120].

Potrzebne są nie tylko intensywne działania w zakresie pomocy w wychodzeniu z bezdomności, lecz także odpowiednia profilaktyka np. wczesne reagowanie na problemy zadłużenia. Tego rodzaju interwencje promowane są, m.in., w programie rządowym „Pokonać bezdomność" na rok 2019, oraz w opracowaniu „Model Gminnego Standardu Wychodzenia z Bezdomności", który powstał w gronie ekspertów i organizacji zajmujących się bezdomnością, w ramach projektu systemowego PO KL. Warto w tym miejscu dodać, że od pewnego czasu prowadzona jest też dyskusja nad modelem wsparcia, który powinien prowadzić do wychodzenia z bezdomności. Tradycyjne podejście zakłada etapowe zdobywanie „gotowości" do mieszkania przez osobę bezdomną, która przechodząc przez kolejne etapy pomocy, od ogrzewalni i noclegowni po schroniska i mieszkania chronione, rozwiązuje swoje problemy i stopniowo wraca do normalnego życia. Ważną rolę w procesie reintegracji społecznej i zawodowej spełniają podmioty ekonomii społecznej, gdzie osoby wychodzące z kryzysów życiowych zyskują profesjonalne wsparcie aktywizacyjne i przygotowanie do wejścia na otwarty rynek pracy. Coraz szerzej upowszechnia się jednak pogląd, że pomoc osobom w kryzysie bezdomności powinna się zaczynać od zapewnienia mieszkania, stanowiącego punkt wyjściowy do uporządkowania sytuacji życiowej, a nie na odwrót (znany jest przykład połączenia reintegracyjnej działalności podmiotów ekonomii społecznej z zapewnieniem mieszkania osobom wychodzącym z bezdomności realizowany przez Fundację Pomocy Wzajemnej Barka z Wielkopolski). Zwolennicy tego rozwiązania, utrzymują, że jest ono tańszym i skuteczniejszym rozwiązaniem we wspieraniu osób w kryzysie bezdomności niż dotychczasowe rozwiązania instytucjonalne.

Osoby w kryzysie bezdomności to także grupa szczególnie narażona na stygmatyzację i dyskryminację, ryzyka z tym związane wymagają oddziaływania na społeczności lokalne. Jednym z rozwiązań może być np. Karta Praw Osób w Kryzysie Bezdomności – wzorem może być tu pierwszy taki dokument w Polsce przyjęty w roku 2020 w Gdańsku.

[120] https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-osob-bezdomnych-w-wojewodztwach

10.1.1. Ubóstwo energetyczne

Zgodnie z diagnozą przeprowadzoną przez RCPS[121] (w oparciu o Badanie budżetów gospodarstw domowych) skala ubóstwa energetycznego[122] w województwie łódzkim zbliżona jest do średniej w kraju (wykres poniżej). Zgodnie z głównym wskaźnikiem – Wysokie Koszty Niskie Dochody (WKND) – grupa ubogich energetycznie stanowiła w 2018 roku 8,4% wszystkich gospodarstw domowych w województwie łódzkim. Oznacza to, że wskazana grupa spełnia jednocześnie dwa kryteria: dochodu rozporządzalnego poniżej progu ubóstwa oraz modelowych wydatków na energię przypadających powyżej mediany w województwie.

Grupa ubogich energetycznie stanowiła w 2018 roku 8,4% wszystkich gospodarstw domowych w województwie łódzkim (wg wskaźnika WKND)

Na kilkukrotnie większą skalę ubóstwa energetycznego wskazuje poziom indeksu wysokich rzeczywistych wydatków na energię – dotyczą one 20,4% gospodarstw domowych w województwie łódzkim. Wskaźnik ten pokazuje, że aż 1/5 gospodarstw przeznacza na wydatki energetyczne więcej niż dwukrotność mediany wyliczonej dla całej populacji. W porównaniu do innych województw jest to drugi najwyższy wynik (za województwem zachodniopomorskim).

Wykres 7 Wskaźniki ubóstwa energetycznego w Polsce i województwie łódzkim (udział % gospodarstw domowych ubogich energetycznie we wszystkich gospodarstwach domowych)

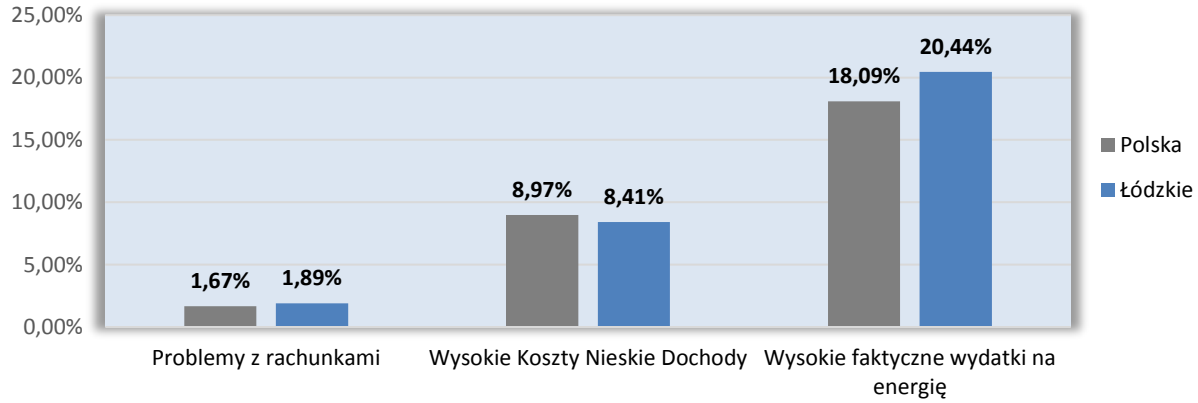

Uwagi: liczebność próby dla Polski n = 36039; liczebność próby dla województwa łódzkiego n = 2458.
Źródło: RCPS (2020) na podstawie BBGD (GUS, 2018).

[121] Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi (2020), Ubóstwo energetyczne w województwie łódzkim. Raport z badania, badanie naukowe zrealizowane przez konsorcjum firm Danae Sp. z o. o. oraz Fundację Naukową Instytut Badań Strukturalnych na zlecenie Regionalnego Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.

[122] Ubóstwo energetyczne to „zjawisko polegające na doświadczeniu trudności w zaspokojeniu podstawowych potrzeb energetycznych w miejscu zamieszkania za rozsądną cenę, na które składa się utrzymanie adekwatnego standardu ciepła i zaopatrzenie w pozostałe rodzaje energii służące zaspokojeniu w adekwatny sposób podstawowych potrzeb funkcjonowania biologicznego i społecznego członków gospodarstwa domowego." (Owczarek, D. Miazga, A. (2015), *Ubóstwo energetyczne w Polsce - definicja i charakterystyka społeczna grupy*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa.

Jeśli chodzi o subiektywne miary ubóstwa energetycznego, które oparte są na deklaracjach respondentów w badaniach ankietowych, przedstawiciele 9,2% gospodarstw narzekali na niewystarczający komfort cieplny zimą w miejscu zamieszkania oraz 7,1% gospodarstw na zły stan techniczny budynku (zamieszkiwanie w budynku z przeciekającym dachem, zawilgoconymi ścianami, podłogami lub fundamentami, butwiejącymi oknami lub podłogami – wykres poniżej). Sytuowało to województwo łódzkie odpowiednio na czwartej i siódmej pozycji w rankingu regionów o najbardziej nasilonym problemie ubóstwa energetycznego. Najmniej zaś badanych deklarowało problemy z terminowym opłacaniem rachunków za energię (1,9%) (piąte miejsce w rankingu województw).

Wykres 8 Subiektywne wskaźniki ubóstwa energetycznego w Polsce i województwie łódzkim (udział % gospodarstw domowych ubogich energetycznie we wszystkich gospodarstwach domowych)

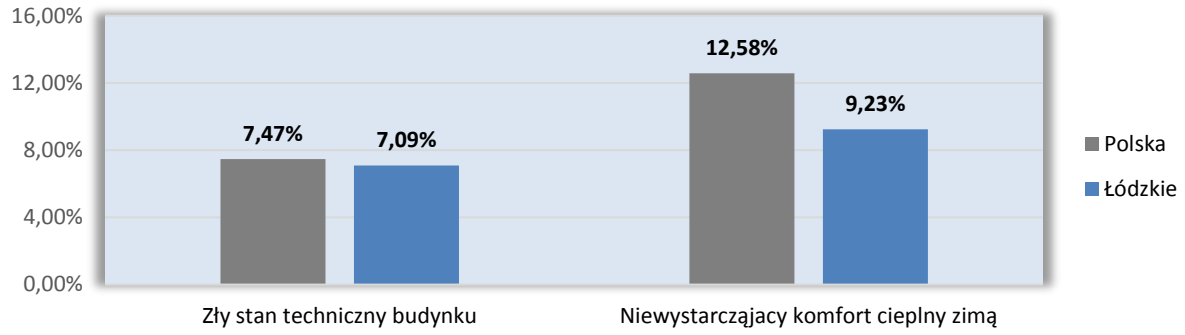

Uwagi: liczebność próby dla Polski n = 36039; liczebność próby dla województwa łódzkiego n = 2458.
Źródło: RCPS, na podstawie BBGD (GUS, 2018).

Badanie ankietowe realizowane przez RCPS na reprezentatywnej próbie w województwie łódzkim (n=800) pozwala na bardziej precyzyjną charakterystykę grupy ubogich energetycznie. Zjawisko to występuje w większym stopniu w grupie osób pobierających świadczenia rentowe, społeczne, emerytalne lub inne. W drugiej kolejności najbardziej zagrożoną grupą są gospodarstwa pracowników najemnych na stanowiskach robotniczych. W grupie gospodarstw trudniących się rolnictwem i pracujących na własny rachunek poziom wskaźnika WKND i faktycznych wydatków na energię jest wyższy niż średnia.

Największy udział ubogich energetycznie odnotowuje się w gospodarstwach domowych zamieszkujących budynki z piecem na węgiel, biomasę, olej czy gaz. Najmniejsze wartości wskaźników obserwowano w budynkach z centralnym ogrzewaniem sieciowym z elektrociepłowni lub kotłowni lokalnej. Ubodzy energetycznie częściej zamieszkiwali budynki jednorodzinne niż wielorodzinne. Warto odnotować, że grupa deklarująca problemy

z terminowych opłacaniem rachunków częściej zamieszkiwała budynki z sieciową infrastrukturą cieplną i budynki wielorodzinne. Badanie pokazało, że skala ubóstwa energetycznego wzrasta wraz z wiekiem budynku. W budynkach komunalnych i wynajmowanych odnotowuje się wyższy udział gospodarstw deklarujących ich zły stan techniczny (problemy z wilgocią, nieszczelnymi oknami i dachami) oraz niewystarczający komfort cieplny zimą, podczas gdy w mieszkaniach własnościowych i spółdzielczych rozkład wskaźników zbliżony jest do średniego w województwie.

W odniesieniu do wielkości miejscowości zaobserwowano następujące zależności:

- W Łodzi ubóstwo energetyczne jest mniejszym problemem niż w pozostałych miejscowościach województwa, natomiast szczególnie wybija się kwestia większych problemów z terminowością opłacania rachunków za energię – szczególnie w odniesieniu do mieszkańców budynków wielorodzinnych.
- Mieszkańcy średniej wielkości miast (50-100 tys.) mieli w większym stopniu trudności ze złym stanem technicznym budynków. W miastach: Piotrków Trybunalski, Pabianice, Tomaszów Mazowiecki, Bełchatów, Zgierz ponad 20% gospodarstw deklarowała problem z przeciekającym dachem, butwiejącymi ścianami lub nieszczelnymi oknami i dachami.
- W małych miastach (20-49 tys. mieszkańców) najczęściej deklarowano kłopoty z wysokim poziomem wskaźnika WKND oraz względnie wysokimi rzeczywistymi wydatkami na energię. Nie do zbagatelizowania jest także problem złego stanu technicznego budynków.
- W mniejszych miastach (10-19 tys. mieszkańców, Stryków, Ozorków, Tuszyn, Konstantynów Łódzki) problemem są przede wszystkim wysokie rzeczywiste wydatki energetyczne i trudności z terminowym opłacaniem rachunków.
- W najmniejszych miastach (pon. 10 tys. os.) odnotowuje się względnie wysoki wskaźnik WKND oraz wysokich rzeczywistych wydatków na energię.
- Na wsi zaś nawarstwiają się niemal wszystkie wymienione wymiary ubóstwa energetycznego. Najwyższe wartości osiągają wysokie rzeczywiste wydatki na energię, niewystarczający komfort cieplny zimą, a także jedne z najwyższych poziomów wskaźników złego stanu technicznego budynków oraz WKND. Z racji udziału w populacji grupy mieszkańców wsi, również liczba ubogich energetycznie jest tu największa.

Przeprowadzono także analizy geograficzne, w których województwo łódzkie zostało podzielone na cztery podregiony: Łódzki obszar metropolitalny (obejmujący Łódź oraz powiaty łódzki wschodni, pabianicki, zgierski, brzeziński), piotrkowski (obejmujący powiaty bełchatowski,

radomszczański, piotrkowski, opoczyński, tomaszowski, Piotrków Trybunalski), skierniewicki (obejmujący powiaty rawski, skierniewicki, kutnowski, łęczyński, łowicki), sieradzki (obejmujący powiaty poddębicki, sieradzki, zduńskowolski, łaski, wieruszowski, wieluński, pajęczański).

- Wskaźnik Wysokie Koszty – Niskie Dochody (WKND) osiągał najwyższe wartości w podregionie skierniewickim (24%) i najmniejsze w Łódzkim (5%), zaś w podregionach piotrkowskim i sieradzkim wartości zbliżone do średniej w województwie.
- Wysokie rzeczywiste wydatki energetyczne odnotowane zostały przede wszystkim w podregionie sieradzkim (46%) i skierniewickim (41%). Powyżej średniej udział ten utrzymywał się w podregionie piotrkowskim (32%). Natomiast w Łodzi ten problem jest relatywnie najmniej zauważalny (15%).
- Zły stan budynków deklarowany był przede wszystkim w podregionie piotrkowskim (23%), podczas gdy w pozostałych podregionach wskaźnik przyjmował niskie wartości w przedziale od 7% do 9%.
- Niewystarczający komfort cieplny zimą deklarowali ponownie mieszkańcy podregionu piotrkowskiego (15%), a także skierniewickiego (12%), W podregionie łódzkim i sieradzkim wskaźnik utrzymywał się na niskim lub średnim poziomie (8-10%).
- Problemy z terminowym opłacaniem rachunków deklarowali częściej mieszkańcy Łódzkiego obszaru metropolitalnego (18%), co już wcześniej zostało wskazane, w pozostałej części województwa problem ten był wskazywany rzadziej niż średnio (7-10%).

10.2. Sytuacja zdrowotna

Łódzkie charakteryzuje gorszy, w porównaniu z innymi regionami, stan zdrowia mieszkańców, a z drugiej strony stosunkowo dobra dostępność do podstawowej opieki zdrowotnej.

Opierając się na podstawowych wskaźnikach z obszaru zdrowia, można stwierdzić, że sytuację zdrowotną w województwie łódzkim określają dwie prawidłowości. Z jednej strony jest to gorszy, w porównaniu z innymi regionami, stan zdrowia mieszkańców, a z drugiej stosunkowo dobra dostępność do podstawowej opieki zdrowotnej.

W województwie łódzkim od lat utrzymują się najbardziej niekorzystne w skali kraju wskaźniki dotyczące trwania życia oraz umieralności. Według danych z 2019 roku, w województwie łódzkim, w chwili urodzenia kobieta ma szansę dożyć przeciętnie wieku 81,0 lat a mężczyzna 72,5

lat. Są to jedne z najniższych wskaźników trwania życia wśród wszystkich województw (podobna prawidłowość odnosi się dla pozostałych kohort wieku tzn. osób w wieku 15, 30, 35 i 60 lat). Równocześnie województwo łódzkie ma jeden z najwyższych w kraju wskaźników umieralności. W 2019 roku na każde 100 tys. ludności zmarło w regionie 1145 osób (większe wartości tego wskaźnika, odnotowano jedynie w woj. lubuskim). Najczęstszą przyczyną zgonów w regionie są choroby układu krążenia oraz choroby nowotworowe, a w dalszej kolejności to: choroby układu oddechowego, różnego rodzaju wypadki oraz choroby układu trawiennego[123].

Wykres 9 Przyczyny zgonów w województwie łódzkim w 2018 roku wg głównych grup przyczyn (na 100 tys. mieszkańców)

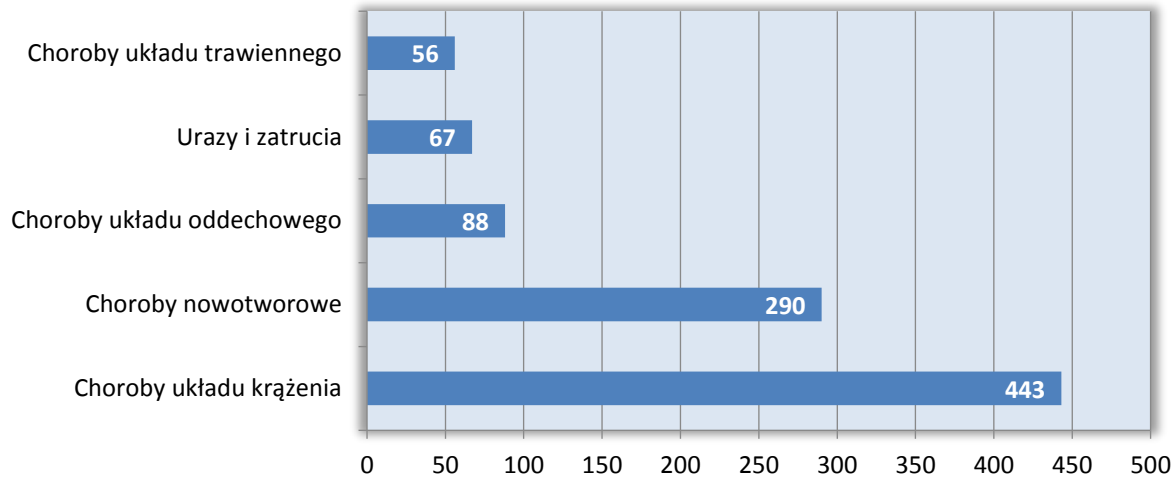

Źródło: Opracowanie własne na podstawie opracowania: GUS (2020). Trwanie życia w 2019 roku.

Biorąc pod uwagę dane odnoszące się do zachorowalności, które publikuje GUS, trzeba zauważyć, że w województwie łódzkim utrzymuje się jedna z najwyższych w kraju zachorowalność na nowotwory złośliwe, wynosi ona 465,9 przypadków na 100 tys. mieszkańców (przy średniej dla kraju 419,2). Województwo łódzkie ma też najwyższą lub jedną z najwyższych w kraju zachorowalność na takie choroby jak: WZW typu B, WZW typu C oraz krztusiec[124] .

Trzeba też dodać, że region zajmuje 4. miejsce w Polsce pod względem zachorowań na zaburzenia i choroby psychiczne oraz przoduje w kraju pod względem absencji chorobowej pracowników z tego tytułu. W tym kontekście rośnie zapotrzebowanie na usługi zdrowotne i społeczne dla osób z zaburzeniami psychicznymi. Brakuje zwłaszcza miejsc na oddziałach psychiatrycznych, zarówno

[123] GUS (2020). Trwanie życia w 2019 roku, Warszawa.
[124] Dla WZW typu B to 14, 9 przypadków na 100 tys. mieszkańców w województwie łódzkim, przy średniej dla kraju 8,3, WZW typu C – 12,3 przypadków w łódzkim, 9 w kraju ogółem, krztusiec 12,7 w łódzkim, w Polsce ogółem: 4, GUS (2019). Zdrowie i ochrona zdrowia w 2018 roku, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

dla dzieci, jak i dorosłych. Niedostatecznie rozwinięta jest także opieka środowiskowa, w tym dla dzieci i młodzieży, np. w postaci Centrów Zdrowia Psychicznego. Wyraźnie odczuwalny jest brak pomocy psychiatrycznej, psychologicznej i psychoterapeutycznej dla osób z niepełnosprawnościami[125].

Mieszkańcy łódzkiego gorzej niż mieszkańcy większości województw oceniają swój stan zdrowia. W porównaniu z resztą województw, najmniej osób określa swoje zdrowie jako dobre i bardzo dobre (2014 rok - 61,9% przy poziomie 67,4 % dla Polski ogółem; 2019 rok - 60% przy poziomie 66,9 % dla Polski ogółem). O ile w roku 2014 najwięcej mieszkańców łódzkiego oceniało stan zdrowia jako zły lub bardzo zły na tle mieszkańców reszty kraju (2014 rok - 13,5%, przy 10,3% dla Polski ogółem), o tyle w 2019 roku wskaźnik ten zmniejszył się o 3,9 pkt proc. i nie plasuje łódzkiego na ostatniej pozycji w rankingu (9,6 % przy poziomie 9,1 % dla Polski ogółem). Jednocześnie w województwie łódzkim największy odsetek osób wśród mieszkańców pozostałych województw określa stan zdrowia jako „taki sobie" (łódzkie - 30,3%, Polska – 24%). Gorsza samoocena zdrowia na tle średniej dla Polski dotyczy grup wiekowych – 30 – 49 lat (łódzkie – 5,1%, Polska – 3,8%) oraz 70 lat i więcej (łódzkie – 35,8%, Polska – 32%)[126].

Podstawowe warunki ochrony zdrowia w województwie łódzkim, na tle reszty regionów, wypadają dobrze. W 2018 roku, liczba przypadających na 10 tys. ludności: lekarzy (26,3)[127], łóżek w szpitalach ogólnych (50,8), przychodni (7), sytuuje region w czołówce wszystkich województw. Odstępstwem od tej reguły jest liczba pielęgniarek i położnych przypadających na 10 tys. ludności, która jest nieco niższa od wartości przeciętnej dla całego kraju (54,1, co daje 10. miejsce wśród województw)[128]. Biorąc pod uwagę powyższe wskaźniki w układzie powiatowym, można uchwycić pewne różnice w ramach regionu w zakresie dostępności do podstawowej ochrony zdrowia. Wyraźnie najlepsza pod tym względem jest sytuacja w Łodzi, potem w kolejności w największych miastach regionu tj. Skierniewicach i Piotrkowie Trybunalskim oraz takich powiatach jak: brzeziński, sieradzki, bełchatowski. Zdecydowanie najgorsza dostępność do ochrony zdrowia występuje w powiatach piotrkowskim i skierniewickim (co być może jest

[125] Regionalny Program Ochrony Zdrowia Psychicznego dla województwa łódzkiego na lata 2017-2022. Urząd Marszałkowski w Łodzi.

[126] GUS (2016, 2021).Stan zdrowia ludności Polski w 2014 roku oraz Stan zdrowia ludności Polski w 2019 roku, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa. Dane pochodzą z odbywającego się w cyklu pięcioletnim Europejskiego Ankietowego Badania Zdrowia.

[127] Lekarze pracujący wg podstawowego miejsca pracy.

[128] Personel pracujący wg podstawowego miejsca pracy.

częściowo kompensowane bliskością Skierniewic i Piotrkowa Trybunalskiego) oraz w powiatach pajęczańskim i wieruszowskim[129].

Wykres 10 Podstawowe warunki ochrony zdrowia w województwie łódzkim w 2018 roku w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców

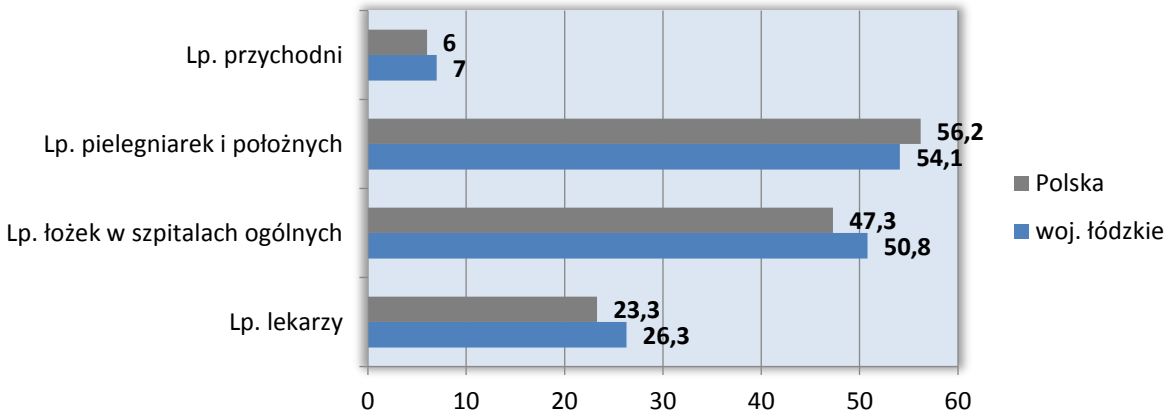

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL.

Należy również zaznaczyć, że epidemia Covid-19 zapewne będzie mieć bardzo poważne skutki zdrowotne tak dla mieszkańców województwa, jak i systemu ochrony zdrowia. Nie mamy na tym etapie wiarygodnych statystyk, ale w porównaniu z latami poprzednimi, spodziewamy się istotnego wzrostu zgonów, nie tylko z powodu zakażenia Covid-19 lecz także innych chorób, które w skutek paraliżu systemu ochrony zdrowia, nie będą mogły być odpowiednio diagnozowane i leczone. Należy się też liczyć z długotrwałymi konsekwencjami epidemii w postaci powikłań fizycznych oraz zaburzeń psychicznych (również z powodu izolacji i lęku przed chorobą). Ze skali tych zjawisk, nie do końca zdajemy sobie jeszcze sprawę. Podobnie jak nie wiemy jeszcze dokładnie, jakie słabości i na jaką skalę, polskiego systemu ochrony zdrowia obnaży epidemia. Z całą pewnością będzie to obraz systemu, który wymaga gruntownego przemyślenia i reformy.

Należy się liczyć z długotrwałymi konsekwencjami epidemii Covid-19 w postaci powikłań fizycznych oraz zaburzeń psychicznych (również z powodu izolacji i lęku przed chorobą)

10.2.1. Niepełnosprawność i niesamodzielność

Osoby z niepełnosprawnością (OzN) to bardzo różnorodna grupa, na którą składają się osoby w każdym wieku, doświadczające bardzo różnych problemów zdrowotnych i ograniczeń w funkcjonowaniu, ale też posiadający zróżnicowane zasoby, które mogą być wykorzystane do

[129] GUS, Bank Danych Lokalnych.

kompensacji tych ograniczeń. Stąd też obszar interwencji publicznej, zmierzający do poprawy sytuacji OzN jest bardzo szeroki i obejmujący wiele dziedzin życia.

Na podstawie danych z Europejskiego Ankietowego Badania Zdrowia z dwóch ostatnich edycji (EHIS) można ustalić, że w woj. łódzkim w roku 2014 mieszkało około 389,9 tys. OzN, co stanowiło około 15,7 % ogółu mieszkańców województwa, zaś w roku 2019 odsetek ten uległ zmniejszeniu do 11,4%[130]. Liczba ta obejmuje zarówno OzN w rozumieniu prawnym, jak i biologicznym (pierwsze odnosi się do osób z formalnym orzeczeniem o niepełnosprawności, drugie do osób bez orzeczenia, lecz odczuwających ograniczenia w funkcjonowaniu).

W woj. łódzkim w roku 2014 mieszkało około 389,9 tys. OzN, co stanowiło około 15,7 % ogółu mieszkańców województwa, zaś w roku 2019 odsetek ten uległ zmniejszeniu do 11,4%
(badanie EHIS)

Inne dane jakimi dysponujemy odnoszą się tylko do populacji osób z orzeczeniem o niepełnosprawności. Wynika z nich, że w województwie łódzkim w 2019 roku mieszkało około 209,7 tys. OzN (w sensie prawnym), co stanowiło około 8,4% ogółu mieszkańców. Warto też zauważyć, że w regionie występują duże różnice między powiatami: udział osób z orzeczeniem o niepełnosprawności wacha się od 4,8% w powiecie pajęczańskim aż do 12,8% w Piotrkowie Trybunalskim[131.] Trudno określić, czy wynika to z faktycznego stanu zdrowia mieszkańców w tych powiatach, czy niedoszacowania skali problemu. Wymaga to monitorowania stanu zdrowia i potrzeb mieszkańców. Trzeba też podkreślić, że w województwie, na przestrzeni ostatnich kilku lat, widać wyraźny spadek rozmiarów populacji osób z niepełnosprawnością prawną, z ok. 11% w 2012 roku do 8,4% w 2019 roku (na tym tle wyróżniają się jedynie Piotrków Trybunalski i Łódź, gdzie odnotowano niewielkie wzrosty, poniżej 1 pkt proc.). I w tym przypadku trudno o jednoznaczną interpretację tego zjawiska. Może ono wynikać nie tyle z poprawy stanu zdrowia mieszkańców województwa (lub z ich lepszego funkcjonowania mimo ograniczeń zdrowotnych), co z faktu, że mniej osób uzyskuje formalne orzeczenie o niepełnosprawności. Byłaby to sytuacja niepokojąca, ponieważ może oznaczać większe trudności z uzyskaniem wsparcia, która często zależy od statusu prawnego. Zjawisko zmniejszania się liczby osób z niepełnosprawnością prawną wymaga monitorowania i bieżącej analizy pod kątem lokalnych uwarunkowań.

[130] GUS (2016; 2021). Stan zdrowia ludności Polski w 2014 roku, Stan zdrowia ludności Polski w 2019 roku, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
[131] Dane udostępnione przez PFRON na podstawie wyników Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) GUS.

Wykres 11 Odsetek osób z orzeczeniem o niepełnosprawności w poszczególnych powiatach województwa łódzkiego w roku 2019 (na tle danych z roku 2012)

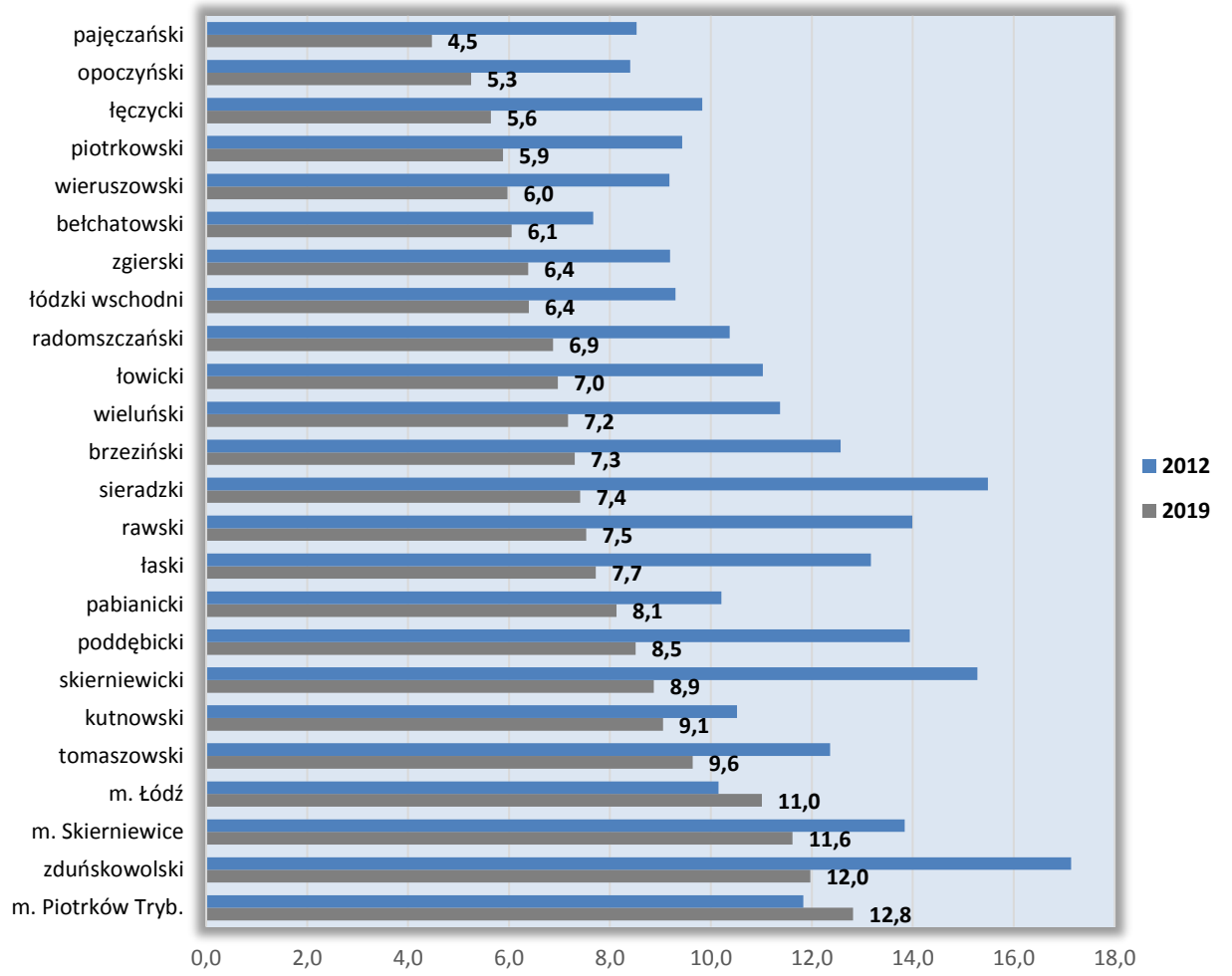

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL oraz GUS BAEL (udostępnionych przez PFRON).

Odwołując się do Międzynarodowej Klasyfikacji Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia (ICF), niepełnosprawność można rozpatrywać na trzech poziomach:

a) ograniczeń sprawności,

b) ograniczeń w zakresie podstawowych aktywności

c) ograniczeń w uczestniczeniu w życiu społecznym[132].

Zgodnie z ideą ICF, w każdym z tych obszarów należy również w indywidualnym profilu funkcjonalnym uwzględniać aspekty pozytywne.

Pierwszy poziom odnosi się bezpośrednio do stanu zdrowia i ograniczeń w funkcjonowaniu organizmu. Jest to obszar interwencji medycznych i rehabilitacji. Dostępność i jakość wsparcia

[132] WHO, ESCAP (2008). Training manual on disability statistics. World Health Organization, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific, Bangkok.

w tym zakresie zależy przede wszystkim od kondycji systemu ochrony zdrowia. Trzeba tu jednak jeszcze wymienić dodatkową pomoc, w postaci programów PFRON, który dofinansowuje turnusy rehabilitacyjne oraz zakup przedmiotów ortopedycznych, środków pomocniczych i sprzętu rehabilitacyjnego. W województwie łódzkim w 2019 roku z pierwszego typu wsparcia skorzystało około 5,1 tys. osób, a z drugiego ponad 15,7 tys.[133] .

Drugi poziom wiąże się ze zdolnością do wykonywania tzw. czynności życia codziennego, czyli czynności zarówno w obszarze samoobsługi (np. mycia się, ubierania, jedzenia), jak i prowadzenia gospodarstwa domowego (np. przyrządzania posiłków, robienia zakupów, płacenia rachunków). Osoby, które w tym zakresie zależne są od pomocy innych nazywane są osobami niesamodzielnymi, choć bardziej poprawne, byłoby tu opisowe określenie: "osoby wymagające pomocy w zakresie czynności życia codziennego" lub "osoby wymagające wsparcia w codziennym funkcjonowaniu"[134]. W oparciu o wyniki dwóch edycji Europejskiego Ankietowego Badania Zdrowia (EHIS), w 2014 roku liczbę tego typu osób w województwie łódzkim oszacowano na około 207 tys. - co stanowiło 8,4% osób niesprawnych w ramach przyjętego kryterium, zaś w 2019 roku odsetek ten uległ zmniejszeniu do poziomu 6,1%[135]. Z myślą o nich, w ramach systemu pomocy społecznej rozwijane są różnego rodzaju usługi opiekuńcze, zarówno w formule środowiskowej (usługi opiekuńcze „zwykłe" i specjalistyczne, dzienne domy pomocy,

[133] OZSP (2020). Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi.

[134] Pojęcie „niesamodzielności" nie funkcjonuje w polskim prawodawstwie z zakresu zabezpieczenia społecznego i pomocy społecznej (Kusideł, E., Podgórska-Jachnik, D., Potoczna, M. (2018). Osoby niesamodzielne w województwie łódzkim, ROIS, Łódź.), i mimo prób zoperacjonalizowania go (Szwałkiewicz, E., Wilmowska-Pietruszyńska, A., Pawlak, K., Hart, G., Krześniak, H., Nurzyńska E. (2017). Definicja osoby niesamodzielnej, http://www.aio.uksw.edu.pl/sites/default/files/ctools/css/Definicja%20osoby%20niesamodzielnej.pdf)), nie jest zgodne z KPON i społecznym modelem niepełnosprawności. Konwencja podkreśla potrzebę definiowania od strony pozytywnej, a nie negatywnej, i wynika z niej określenie „osoby wymagające bardziej intensywnego wsparcia" (Kurowski K. (2014). Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa.).

[135] Szacunek ten w roku 2014 odnosi się do liczby respondentów, którzy deklarowali, że przez okres ostatnich 6 miesięcy, z przyczyn zdrowotnych, odczuwali poważne ograniczenia w zakresie „czynności, jakie ludzie zwykle wykonują". W roku 2019 zmieniono metodologie pomiaru niepełnosprawności biologicznej zgodnie z zaleceniami Eurostatu i wprowadzono dwa pytania: Czy z powodu problemów zdrowotnych ma Pan/Pani ograniczoną zdolność wykonywania czynności, jakie ludzie zwykle wykonują? oraz Czy ta ograniczona zdolność trwa co najmniej 6 ostatnich miesięcy? Zmiana w metodologii obu edycji może skutkować ewentualnym naruszeniem porównywalności wyników. Nie jest to metodologia, która nie budzi zastrzeżeń, niemniej jednak jest przyjęta przez instytucje międzynarodowe, tj. KE, Eurostat, OECD. Można też dodać, że szacunki osób niesamodzielnych prowadzone są także w oparciu o wyniki Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku Według nich liczba osób niesamodzielnych w województwie łódzkim jest wyższa, w 2016 roku, żyło w nim. około 293 tys. osób niesamodzielnych. Szacunek ten uwzględnia osoby deklarujące całkowite, poważne, jak i umiarkowane ograniczenia sprawności (Kusideł, E., Podgórska-Jachnik, D., Potoczna, M. (2018). Osoby niesamodzielne w województwie łódzkim, ROIS, Łódź.).

środowiskowe domy samopomocy), jak i całodobowej (domy pomocy społecznej). Z Oceny Zasobów Pomocy Społecznej wynika, że w województwie łódzkim, w 2019 roku z tego typu usług skorzystało około 19,1 tys. osób (z czego w formule środowiskowej 11,9 tys.). Warto też dodać, że z raportu NIK wynika, że prawie 20% gmin w Polsce nie zapewnia osobom starszym opieki w miejscu zamieszkania w postaci usług opiekuńczych, mimo iż należy to do ich obowiązków ustawowych[136]. Przywołane powyżej liczby, oznaczają, że w województwie łódzkim pomocą w postaci publicznych usług opiekuńczych, było objętych tylko około 9% osób z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu. Jest to spójne z obliczeniami KE, która wskaźnik objęcia opieką długoterminową osób zależnych dla całej Polski, szacuje na około 8%[137]. Dane te sugerują, że poza oddziaływaniem systemu pomocy społecznej, żyje wiele osób potrzebujących wsparcia, (choć z powodu braku danych trudno określić jak liczna jest to grupa)[138].

Wykres 12 Skala objęcia usługami o charakterze opiekuńczym populacji osób z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu, w ramach pomocy społecznej, w województwie łódzkim w 2019 roku

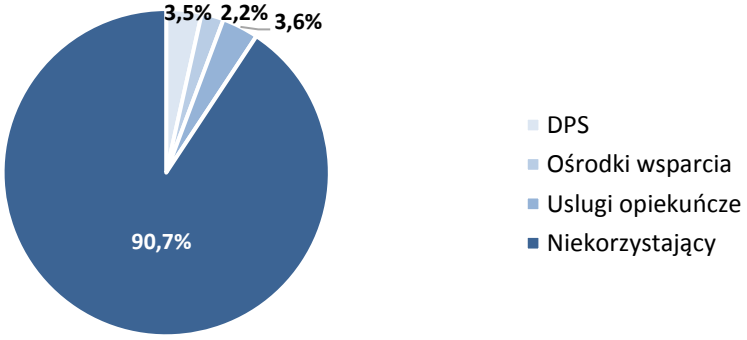

Źródło: Opracowanie własne na podstawie OZPS za 2019 roku oraz badania EHIS 2014.

[136] NIK (2018). Informacja o wynikach kontroli NIK, Usługi opiekuńcze świadczone osobom starszym w miejscu zamieszkani, Warszawa.

[137] KE (2015). The 2015 Ageing Report Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2013-2060). European Commission, European Union. oraz KE (2018). The 2018 Ageing Report Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2016-2060). European Commission, European Union. Można też tu przywołać szacunki OECD, z których wynika, że w Polsce opieka długoterminowa obejmuje jedynie 0,9 % ludności w wieku 65+. Jest to najniższy odsetek wśród krajów OECD, gdzie średnia wynosi 10 %(OECD (2019). Health at a Glance 2019: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/4dd50c09-en.)

[138]Sam fakt, że około 90% osób z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu, nie jest objęta pomocą w postaci usług publicznych, nie oznacza automatycznie, że osoby te potrzebują takiego wsparcia. Część osób z tej grupy, mimo ograniczeń, może sobie radzić sama i nie chcieć pomocy, część wymaga stosunkowo mało intensywnego wsparcia, co powoduje, że dobrze sobie z tym obowiązkiem radzi rodzina i przyjaciele (np. przy zrobieniu zakupów, porządków domowych, zrobieniu posiłku). Cześć wreszcie może korzystać z usług prywatnych w postaci opieki domowej. Niemniej jednak, tak duży odsetek osób niesamodzielnych nieobjętych pomocą w postaci publicznych usług opiekuńczych, sugeruje, że poza systemem wsparcia, znajdują się osoby tego potrzebujące Zapewne są w tej grupie osoby o dużym stopniu zależności, nad którymi wyczerpującą opiekę sprawuje członek rodziny.

Istotną prawidłowość w odniesieniu do zjawiska niesamodzielności w regionie, pokazały badania przeprowadzone w oparciu o wyniki Narodowego Spisu Powszechnego 2011. Wynika z nich, że "skala niesamodzielności w woj. łódzkim odbiega od ogólnopolskiej – w młodszych rocznikach jest wyższa niż w Polsce, w starszych – niższa. Dodatkowo odsetek osób niesamodzielnych jest związany z miejscem zamieszkania – na wsiach jest wyższy niż w miastach"[139].

Trzeba tu też dodać, że wraz ze starzeniem się społeczeństwa, zapotrzebowanie na publiczne usługi opiekuńcze będzie rosnąć, zatem zwiększanie ich dostępności jest jednym z najważniejszych wyzwań, przed jakimi stoi pomoc społeczna. Drugim wyzwaniem jest nowy standard opieki, jaki niesie ze sobą idea deinstytucjonalizacji[140] i normalizacji. Nakazują one stopniowe odejście od dużych domów pomocy społecznej na rzecz rozwijania wysokiej jakości usług środowiskowych i asystenckich, które pozwoliłyby na jak najdłuższe pozostanie osoby zależnej we własnym domu, lub w warunkach zbliżonych do domowych (przy zapewnieniu wsparcia dla opiekunów faktycznych). Dążenie to wiąże się z dużym wysiłkiem organizacyjnym, który musi być rozłożony w czasie.

Trzeci poziom ograniczeń dotyczy uczestnictwa w życiu społecznym i możliwości wykonywania różnych ról społecznych (tj. np. bycie rodzicem, pracownikiem, obywatelem). Obszar ten łączy się z różnymi politykami mającymi na celu wyrównanie szans OzN oraz kształtującymi społeczeństwo włączające. Do najważniejszych pól interwencji należy tu dostęp do edukacji wysokiej jakości (inkluzyjna “edukacja dla wszystkich”) oraz rynku pracy. W województwie łódzkim w 2018 roku, mieszkało 10,7 tys. uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi[141]. Mniej niż połowa (44%) uczęszczała do szkół i przedszkoli specjalnych, reszta do placówek o profilu integracyjnym lub ogólnodostępnym. W odniesieniu do edukacji kierowanej do tego typu uczniów, konieczne jest rozwijanie oferty dostosowanej do ich potrzeb m.in. poprzez zapewnienie odpowiedniego wsparcia dla szkół i nauczycieli niebędących pedagogami specjalnymi. Ważne jest też przygotowywanie do kontynuowania kształcenia na poziomie wyższym oraz do podjęcia pracy.

[139] Kusideł, E., Podgórska-Jachnik, D., Potoczna, M. (2018). Osoby niesamodzielne w województwie łódzkim, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, ROIS, Łódź.

[140] Deinstytucjonalizacja to *proces przechodzenia od zorganizowanego wsparcia, opartego na rozwiązaniach zakładowych do jego organizowania w sposób środowiskowy, z wykorzystaniem zasobów lokalnych społeczności, a zwłaszcza infrastruktury usług społecznych. Istotą deinstytucjonalizacji jest uspołecznienie i personalizacja tego wsparcia. Warunkami powodzenia strategii deinstytucjonalizacji są: A. działania na rzecz integracji lokalnych systemów usługowych (rola CUS), B. wzmocnienie profesji i zawodów pomocowych, C. rozwój metodyki pracy środowiskowej* – prof. dr hab. Marek Rymsza, doradca Prezydenta RP w zakresie pomocy społecznej.

[141] System Informacji Oświatowej (2018).

Aktywność OzN na rynku pracy uległa w ostatnich latach pewnej poprawie, niemniej jednak ciągle pozostaje ona dużym wyzwaniem. W 2019 roku, w województwie łódzkim, współczynnik aktywności zawodowej OzN (w wieku 16 lat i więcej) wyniósł 21,6%, a zatrudnienia 19,5%[142]. W tym kontekście, na poziomie regionu, szczególnie pożądane jest rozwijanie podmiotów ekonomii społecznej, w tym zwłaszcza wspomaganie ich efektywności zatrudnieniowej i samodzielności ekonomicznej oraz tworzenie miejsc na otwartym rynku pracy. Działania na trzecim poziomie scalają i nadają sens tym na poziomach pierwszym i drugim, co dobrze odzwierciedlają priorytety ujęte w projekcie rządowej Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2020 – 2030 (ID 49 w wykazie prac Rady Ministrów, 2020). Jeśli – porządkując je - na poziomie celów wskażemy poprawę jakości życia OzN, ich niezależność, partycypację społeczną oraz podniesienie poziomu zdrowia, to mechanizmami prowadzącymi do nich będzie szeroko pojęta rehabilitacja, środkami: edukacja, praca, wsparcie i zabezpieczenie społeczne, a warunkami budowanie świadomości oraz spójność i koordynacja działań oraz dostępność.

Uniwersalnym warunkiem integracji OzN, niemal we wszystkich dziedzinach życia, jest dostosowanie obiektów i przestrzeni publicznej oraz dostępu do informacji i komunikacji w sferze publicznej do potrzeb OzN. W 2019 r. dofinasowanie na likwidację barier architektonicznych, technicznych i w komunikowaniu się, ze środków PFRON oraz środków własnych powiatów, otrzymało 1,2 tys. osób [143] . Nieodzowne jest również rozwijanie idei projektowania uniwersalnego, jako powszechnego sposobu myślenia o tym co wspólne [144] - we wszystkich aspektach życia społeczności oraz promowanie postaw społecznych sprzyjających włączeniu OzN. Wszystkie te działania może wspierać samorząd województwa. Na poziomie województwa pożądane jest także rozwijanie zdolności do monitorowania sytuacji OzN i postępów we wdrażaniu KPON.

[142] Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych.

[143] OZSP (2020). Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi

[144] Projektowanie uniwersalne należy rozumieć jako projektowanie produktów, środowiska, programów i usług w taki sposób, by były użyteczne dla wszystkich, w możliwie największym stopniu, bez potrzeby adaptacji lub specjalistycznego projektowania.

Warto podkreślić, że niepełnosprawność często wiąże się z innymi zagrażającymi czynnikami, które razem tworzą uwarunkowania tzw. wielokrotnego wykluczenia, dlatego we wszystkich analizach innych problemów społecznych (np. ubóstwo, bezrobocie, uzależnienia, bezdomność itd.) należy uwzględniać jej perspektywę.

Niepełnosprawność często wiąże się z innymi zagrażającymi czynnikami, które razem tworzą uwarunkowania tzw. wielokrotnego wykluczenia

10.2.2. Zachowania ryzykowne i uzależnienia

W procesie socjalizacji a także w efekcie oddziaływań czynników kulturowych, wytwarzają się nawyki, które wyznaczają określony styl życia. Zachowania, które się z nim wiążą mogą sprzyjać zdrowiu i rozwojowi jednostki lub prowadzić do nieprzestrzegania zasad higieny i dbałości o zdrowie – fizyczne, psychiczne i duchowe.

Uzależnienia możemy podzielić na uzależnienia od substancji psychoaktywnych – alkoholu, narkotyków, nikotyny, leków oraz uzależnienia behawioralne, nie związane z używaniem substancji psychoaktywnych. Wśród uzależnień behawioralnych wymienia się: uprawianie hazardu, kompulsywne korzystanie z Internetu, kompulsywne zakupy, kompulsywne uprawianie seksu, pracoholizm czy zaburzeniach odżywiania. Kategoria tych zaburzeń została formalnie utworzona w klasyfikacji DSM-5 *American Psychiatric Association* oraz w *Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych WHO* (ICD-10 oraz ICD-11). Kompulsywne zachowania stając się destrukcyjnym mechanizmem dostosowawczym, prowadzą do negatywnych skutków zarówno dla osoby uzależnionej, jak i jej otoczenia[145].

Zwłaszcza zachowania ryzykowne młodzieży są przedmiotem zainteresowania zarówno systemów edukacji, pomocy społecznej, jak i zdrowia. Z badania „Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży w województwie łódzkim”[146] wynika, że w województwie łódzkim alkohol piło 31% uczniów VI klasy szkoły podstawowej i 95% uczniów II klasy szkoły średniej, a papierosy paliło odpowiednio 15% i 61% uczniów. Kolejnymi kategoriami zachowań ryzykownych objętych badaniem było prowadzenie samochodu bez uprawnień (18% uczniów szkoły podstawowej i 44% uczniów II klasy szkoły średniej[147]) oraz przedwczesne podejmowanie aktywności seksualnej (38%

[145] Jaraczewska, J., M., Adamczyk-Zientara M. red. (2015). Dialog motywujący. Praca z osobami uzależnionymi behawioralnie, Eneteia, Warszawa.

[146] Golczyńska-Grondas, A., Drozd-Garbacewicz, M., Datha, J., Jankowska, M., Kępka, K., Otręba, A., Piotrowicz, E., Przywara, M., Bujwicka, A., Beczkowska, M., Błaszczyk, M., Brzezińska-Krakowiak, K., Tomczak, M., Żmurkow-Poteralska, E. (2018). Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży z województwa łódzkiego; Raport z badania, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź.

[147] Uwzględniono szkoły: branżowe I stopnia, licea ogólnokształcące i technika.

uczniów szkół II klasy szkoły średniej). Badano także przyjmowanie dopalaczy, gdzie do co najmniej jednokrotnego użycia ich, przyznaje się 2% uczniów szkoły podstawowej i 3% uczniów szkoły średniej.

Wykres 13 Zachowania ryzykowne - odsetek uczniów, którzy kiedykolwiek doświadczyli wybranych sytuacji

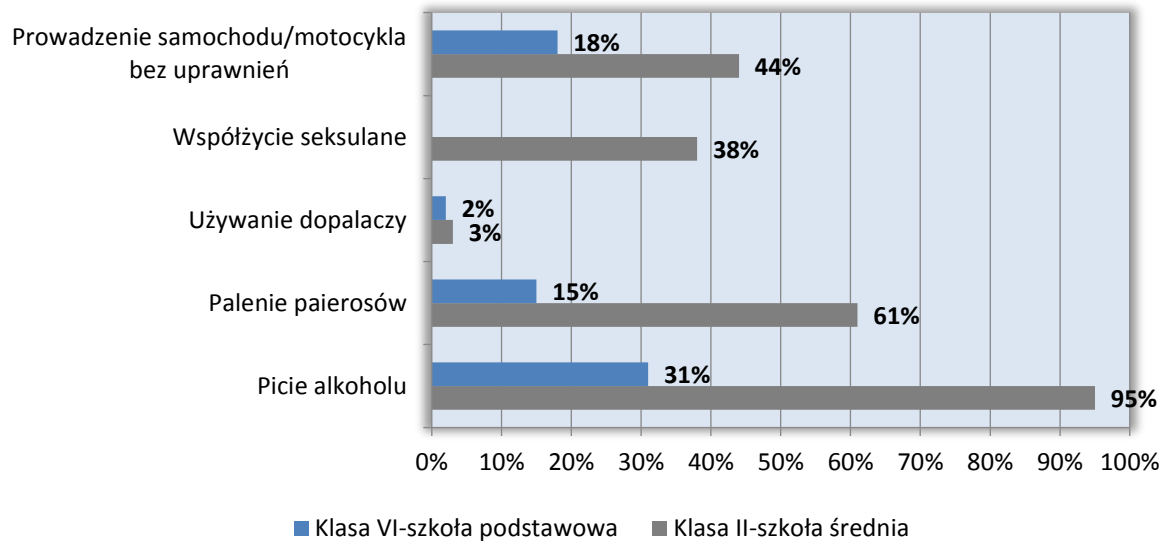

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badania Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży z województwa łódzkiego z 2018 roku, n=1005 uczniów VI klasy szkoły podstawowej oraz n=1006 uczniów II klas szkół średnich w województwie łódzkim.

Dane dotyczące województwa łódzkiego, są zbieżne z danymi europejskimi, które wskazują, że wśród młodzieży w wieku 15-16-lat, używanie tzw. nowych substancji psychoaktywnych w ciągu ostatniego roku kształtuje się na poziomie 3%, zaś do przynajmniej jednorazowego użycia ich wciągu całego życia, przyznaje się 4% badanych[148]. Młodzież w województwie łódzkim posiada wiedzę na temat zagrożeń związanych z dopalaczami, jednak należy brać pod uwagę, że istnieje możliwość przypadkowego ich spożycia, co może mieć dramatyczne skutki dla zdrowia i życia. Przestrzeń, w której dzieci i młodzież stykają się z innym typem zagrożeń, stanowi świat wirtualny. Zjawiska tego typu to zwłaszcza cyberprzemoc, pornografia, seksting oraz nadmierne lub niekontrolowane korzystanie z Internetu. Co czwarty uczeń szkoły podstawowej i niemal połowa uczniów szkół średnich deklaruje, że korzysta z Internetu dłużej niż zamierza. Dla wielu uczniów

[148] Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii (2018). Europejski raport narkotykowy 2018: Tendencje i osiągnięcia, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg.

korzystanie z Internetu stanowi źródło przyjemności i sposób odreagowania trudności życia codziennego.

W tym kontekście istotna jest koncepcja rezyliencji. Określana jest ona jako złożony mechanizm ochronny, który wpływa na reakcję jednostki – na każdym etapie życia – na stres i wszelkie niekorzystne warunki życiowe, tak aby mogła ona pozytywnie adaptować się i rozwijać. Ryzyko w odniesieniu do kategorii rezyliencji rozumiane jest jako doświadczenie traumatycznych zdarzeń oraz długotrwałe oddziaływanie stresu[149]. W świetle tej koncepcji istotne wydaje się wzmacnianie wśród dzieci i młodzieży odporności na stres i inne niekorzystne czynniki m. in. poprzez wyposażanie tej kategorii wiekowej w wyższe kompetencje społeczne i emocjonalne.

Istotne wydaje się wzmacnianie wśród dzieci i młodzieży odporności na stres i inne niekorzystne czynniki m. in. poprzez wyposażanie tej kategorii wiekowej w wyższe kompetencje społeczne i emocjonalne.

Chociaż, z problemami związanymi z zachowaniami ryzykownymi dzieci i młodzieży, od lat borykają się zarówno szkoły, jak i rodzice, wydaje się, że ciągle brakuje skutecznych sposobów zapobiegania negatywnym skutkom zachowań ryzykownych. W szkołach wykorzystywane są programy profilaktyczne, spotkania ze specjalistami z dziedziny uzależnień, jednak są one niewystarczające zarówno w ocenie nauczycieli, jak i samych uczniów. Wyniki badania „Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży w województwie łódzkim", mówią także o powiązaniu problemów w relacjach rodzinnych i rówieśniczych z zachowaniami ryzykownymi. Potrzebne są działania wykraczające poza przekazywanie informacji o zagrożeniach, a w większym stopniu skupiające się na rozwoju zróżnicowanych czynników ochronnych, w tym na kształtowaniu pozytywnych i konstruktywnych relacji rówieśniczych i budowaniu postawy społecznego zaangażowania (wskazują na to rekomendacje z badania z 2015 roku: Picie alkoholu i używanie narkotyków przez młodzież szkolną na terenie województwa łódzkiego)[150]. Podobne wnioski wynikają z Wojewódzkiego Programu Przeciwdziałania Narkomanii na lata 2017-2020. W jego części diagnostycznej zapisano, że szkoły nie prowadzą efektywnej profilaktyki, nauczyciele dysponują niezadawalającym poziomem kompetencji do prowadzenia tego typu zajęć, a we współpracy z rodzicami odczuwają wiele barier. Z danych jednostek samorządów terytorialnych

[149] Ostaszewski, K. (2014). Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa.

[150] Pracownia Badawczo-Szkoleniowa „PERSPEKTYWA" (2015). Picie alkoholu i używanie narkotyków przez młodzież szkolną na terenie województwa łódzkiego, Warszawa.

wynika, że działania profilaktyczne są często prowadzone w sposób niespójny z bieżącymi potrzebami i w oparciu o nieaktualne już trendy w profilaktyce.

Z występowaniem problemów uzależnień i zachowań ryzykownych wiąże się najczęściej konieczność terapii psychologicznej bądź leczenia psychiatrycznego. Powszechnie znane są dane dotyczące fatalnej kondycji psychiatrii dzieci i młodzieży, które wskazują na potrzebę natychmiastowych działań naprawczych (badanie ankietowe wśród uczestników I Kongresu Zdrowia Psychicznego, w 2018 roku)[151].

Skalę zjawiska uzależnień osób pełnoletnich od alkoholu i innych substancji psychoaktywnych w województwie łódzkim, przybliżają dane odnoszące się do lecznictwa osób z zaburzeniami psychicznymi. Wynika z nich, że w województwie łódzkim w 2018 roku z powodu zaburzeń związanych z używaniem alkoholu leczonych było 11 225 osób (z czego po raz pierwszy 4,1 tys.), a z powodu używania innych środków psychoaktywnych 2 993 osoby (z czego po raz pierwszy 1,2 tys. osób)[152]. W ciągu ostatnich lat zauważalny jest stopniowy spadek chorych leczonych z powodu używania alkoholu (w 2016 roku było to 11,9 tys. osób, w 2017 roku 11,6 tys. osób). Spada też liczba po raz pierwszy zgłaszających się do leczenia z powodu używania alkoholu (w 2016 roku - 4,8 tys., w 2017 roku - 4,6 tys.)[153]. Trzeba pamiętać, że nie można jednoznacznie interpretować tych liczb jako sygnału, że samo zjawisko uzależnienia od alkoholu maleje. Jest to jedno z możliwych wyjaśnień (obok pogorszenia się dostępności leczenia albo mniejszej skłonności osób chorych do zwracania się o pomoc). Nie mamy danych by tą kwestię jednoznacznie rozstrzygnąć.

Również statystyki prowadzone przez Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych na temat funkcjonowania gminnych punktów konsultacyjnych dla osób z problemem alkoholowym, pokazują spadek liczby osób korzystających z ich wsparcia (z 9190

[151] „Psychiatria i Psychologia Kliniczna" („Journal of Psychiatry and Clinical Psychology"), (2018), Psychiatria wieku rozwojowego – badanie ankietowe uczestników I Kongresu Zdrowia Psychicznego, nr 18 (2).

[152] Łączna liczba dorosłych chorych leczonych w poradniach zdrowia psychicznego, poradniach odwykowych oraz w poradniach profilaktyki, leczenia i rehabilitacji osób uzależnionych od substancji psychoaktywnych. Przybylska, B. Banasiak, G. Krawczyk, E. Pietras, M. (2019). Informator statystyczny ochrony zdrowia województwa łódzkiego 2018, Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi, Łódź.

[153] Rogowska, K. Przybylska, B. Banasiak, G. Krawczyk, E. Pietras, M. (2017). Informator statystyczny ochrony zdrowia województwa łódzkiego 2016, Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi, Łódź oraz Przybylska, B. Banasiak, G. Krawczyk, E. Pietras, M. (2018). Informator statystyczny ochrony zdrowia województwa łódzkiego 2017, Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi, Łódź.

osób w 2016 roku[154] do 7265 osób w 2018 roku)[155]. Równocześnie w tym okresie spadła liczba działających na terenie województwa punktów konsultacyjnych (ze 154 w 2016 r. do 143 w 2018 r.), co należy uznać za zjawisko niekorzystne i zapewne, przynajmniej częściowo tłumaczące spadek liczby korzystających z ich porad. Liczba chorych leczonych z powodu używania innych substancji psychoaktywnych pozostaje na zbliżonym poziomie (w 2016 r. – 2,8 tys. leczonych w tym 1,2 tys. po raz pierwszy, w 2018 blisko 3 tys. leczonych, w tym 1,2 tys. po raz pierwszy)[156].

Dodatkowo dane dotyczące rodzin korzystających z systemu pomocy społecznej[157] wskazują, że uzależnienia są jednym z istotnych powodów udzielenia pomocy. Wsparcia wymagają także rodziny i dzieci osób uzależnionych, w tym DDA. Natomiast niewiele wiadomo o specyfice problemu występowania uzależnień i zachowań ryzykownych wśród osób z niepełnosprawnościami.

Problem zachowań ryzykownych i uzależnień zarówno wśród dorosłych jak i dzieci i młodzieży jest złożony i wymaga sprecyzowanych, celowych oddziaływań zarówno profilaktycznych, jak i terapeutycznych.

10.3. Aktywność społeczna i obywatelska

Aktywność społeczna i obywatelska często analizowane są w połączeniu z kapitałem społecznym. Z jednej strony aktywność osób i gotowość do podjęcia wysiłku we wspólnej sprawie, z drugiej zaś wola i otwartość instytucji na inicjatywy zgłaszane przez jednostki. Znalezienie optymalnej współpracy i komunikacji między tymi dwoma działaniami daje możliwość zrealizowania potrzeb mieszkańców oraz wywiązywania się z zadań instytucji. Kapitał społeczny znajduje swój wyraz w zaufaniu do innych. Z badania GUS z 2018 roku dotyczącego spójności społecznej[158] wynika, że

[154] PARPA (2016). Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych w Polsce w samorządach gminnych w 2016 roku; Zestawienia statystyczne http://www.parpa.pl/images/zestawienia_2016.pdf

[155] PARPA (2018). Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych w Polsce w samorządach gminnych w 2018 roku; Zestawienia statystyczne, http://www.parpa.pl/zestawienia_2018.pdf.

[156] Rogowska, K. Przybylska, B. Banasiak, G. Krawczyk, E. Pietras, M. (2017). Informator statystyczny ochrony zdrowia województwa łódzkiego 2016, Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi, Łódź oraz Przybylska, B. Banasiak, G. Krawczyk, E. Pietras, M. (2018). Informator statystyczny ochrony zdrowia województwa łódzkiego 2017, Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi, Łódź.

[157] OZPS (2020). Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. Łódź.

[158] Regionalne zróżnicowanie jakości życia w 2018 roku. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, raport z dnia 31.01.2019.

mieszkańcy województwa łódzkiego we wszystkich badanych kategoriach: zaufanie do ludzi ogólnie rzecz biorąc, zaufanie do sąsiadów i zaufanie do nieznajomych zajmują miejsca poniżej średniej dla wszystkich województw[159]. Podobnie rzecz wygląda w aspekcie zaufania do instytucji: do władz lokalnych (miasta/gminy), zaufania do Policji oraz zaufania do Kościoła Katolickiego. W tej kategorii dane dla województwa łódzkiego są znacząco niższe w porównaniu z innymi województwami. Szczególnie istotny jest brak zaufania do instytucji samorządowych (na poziomie 48%). Ma to szczególnie znaczenie w kontekście podejmowania aktywności społecznej i współpracy z instytucjami samorządowymi.

Aktywność obywatelska może przejawiać się poprzez różne narzędzia i procesy, które mają zapewnić mieszkańcom udział w podejmowaniu decyzji. Do takich narzędzi i procesów aktywności społecznej należą: udział w wyborach (samorządowych, prezydenckich, parlamentarnych oraz do parlamentu europejskiego); aktywność w organizacjach politycznych; aktywność w organizacjach pozarządowych; udział w podpisywaniu różnego rodzaju petycji; składanie petycji o przeprowadzenie referendum na poziomie krajowym[160] oraz lokalnym[161]; inicjatywa ustawodawcza; petycje i protesty mieszkańców; budżety obywatelskie; fundusze sołeckie; wolontariat; inicjatywa uchwałodawcza na poziomie jednostek samorządu terytorialnego czy korzystanie z procedury dostępu do informacji publicznej.

Aktywność obywatelska wykorzystująca wymienione narzędzia partycypacji jest bardzo różnorodna, choć warto zaznaczyć, że w każdej z nich Polska odstaje od krajów zachodnioeuropejskich[162]. Tendencją ogólnopolską jest natomiast w ostatnich latach wzrost udziału w niektórych z wymienionych wyżej aktywności np. w składaniu wniosków o przeprowadzenie referendum w skali lokalnej, petycjach i protestach czy inicjatywach ustawodawczych. Poniżej omówiono kilka z nich.

[159] Regionalne zróżnicowanie jakości życia w 2018 roku. Wyniki Badania spójności społecznej 2018, raport z dnia 31.01.2019, s.9.

[160] Niezbędne 50000 podpisów pod wnioskiem. Warto zaznaczyć, że w tym przypadku sama wola i aktywność obywateli może nie wystarczyć - zebranie wymaganej liczby podpisów nie gwarantuje sukcesu w postaci rozpisania referendum. Posłowie mogą nie zgodzić się na jego przeprowadzenie.

[161] Wymagane 10% podpisów mieszkańców gminy pod wnioskiem.

[162] Dane z Europejskiego Sondażu Społecznego, za: Solon-Lipiński, M. (2015), Zmiany w nastawieniu Polaków do uczestnictwa w procesach podejmowania decyzji, Fundacja Batorego.

- **Udział w wyborach.** W ramach badania Diagnoza społeczna [163] poproszono Polaków o odniesienie się do stwierdzenia: „Dla bycia dobrym obywatelem: Zawsze brać udział w wyborach". Badani mogli wyrazić swoją postawę na siedmiostopniowej skali, której krańce zawierały się na kontinuum od określenia „w ogóle nieważne" do „bardzo ważne". Mieszkańcy województwa łódzkiego najczęściej spośród mieszkańców wszystkich województw zaznaczyli odpowiedź „zupełnie nieważne" – 75,3%. Choć z drugiej strony znaczący odsetek (41,78%) zaznaczyło odpowiedź „bardzo ważne" (co daje 5 miejsce).

Natomiast z danych PKW [164] wynika, że udział mieszkańców województwa w wyborach samorządowych 2018 roku wynosił 57,02% (2. miejsce po województwie mazowieckim – 60,93%).

- Przejawem aktywności społecznej jest **działalność w organizacjach pozarządowych**. Z danych GUS wynika, że w województwie łódzkim na 100 mieszkańców do organizacji pozarządowych należy nieco ponad 16 osób, co daje 7. miejsce spośród wszystkich województw (dane na rok 2016). Województwo łódzkie charakteryzuje stosunkowo mniejsza niż w innych województwach liczba aktywnych organizacji pozarządowych. Dane GUS z 2016 mówią o 4,8 tysiącach organizacji zrzeszających osoby fizyczne, co daje województwu łódzkiemu 9. miejsce wśród ogółu województw. Dane z Diagnozy Społecznej[165] wskazują opinie badanych na temat aktywności w stowarzyszeniach społecznych lub politycznych. Badani oceniali, w jakim stopniu dla bycia dobrym obywatelem ważna jest ta aktywność. Mieszkańcy województwa łódzkiego najliczniej (zaraz po mieszkańcach zachodniopomorskiego) wskazali że nie jest ona ważna (15,75% odpowiedzi). I tylko 2,05% badanych wskazało, że jest ona bardzo ważna (najniższy wskaźnik odpowiedzi wśród województw).

[163] Czapiński, J. Jerzyński, T.(2016), Raport z Międzynarodowego Programu Sondaży Społecznych ISSP 2015 przeprowadzonego w ramach Diagnozy Społecznej 2015, Instytut Studiów Spoełcznych im. Profesora Roberta B. Zajonca Uniwersytet Warszawski, http://www.diagnoza.com/pliki/raporty_tematyczne/Raport_ISSP_2015.pdf, dostęp z dnia 23.08.2020.

[164] Dane ze strony internetowej Państwowej Komisji Wyborczej: https://wybory2018.pkw.gov.pl/pl/frekwencja/2110#f1000000, dostęp z dnia 23.08.2020.

[165] Czapiński, J. Jerzyński, T.(2016), Raport z Międzynarodowego Programu Sondaży Społecznych ISSP 2015 przeprowadzonego w ramach Diagnozy Społecznej 2015, Instytut Studiów Spoełcznych im. Profesora Roberta B. Zajonca Uniwersytet Warszawski, http://www.diagnoza.com/pliki/raporty_tematyczne/Raport_ISSP_2015.pdf, dostęp z dnia 23.08.2020.

- Obszarem, w którym Łódzkie pozostaje aktywne jest **budżet obywatelski**. Od 2017 roku mieszkańcy i mieszkanki mogą zgłaszać zadania do realizacji oraz głosować na nie w ramach budżetu obywatelskiego samorządu województwa łódzkiego: „Łódzkie NA PLUS". W 2020 roku po raz czwarty zorganizowano budżet partycypacyjny na kolejny rok tj. 2021. W każdym roku realizacji przedsięwzięcia Zarząd Województwa Łódzkiego podejmuje uchwałę, na mocy której określana jest maksymalna wysokość środków przeznaczona na realizację zwycięskich zadań. W poniższej tabeli zaprezentowano ich wysokość w kolejnych latach począwszy od I edycji w 2017 roku.

Obszarem, w którym Łódzkie pozostaje aktywne jest budżet obywatelski

Tabela 1 Wysokość środków przeznaczanych na realizację budżetu obywatelskiego województwa łódzkiego w kolejnych latach

	Rok 2017 Budżet Obywatelski Samorządu WŁ na 2018 rok	Rok 2018 Budżet Obywatel-ski Samorządu WŁ na 2019 rok	Rok 2019 Łódzkie NA PLUS Budżet Obywatelski na 2020 rok	Rok 2020 Łódzkie NA PLUS Budżet Obywatelski na 2021 rok
Wysokość środków	5 mln zł	8 mln zł	8 mln zł	6 mln zł*

*(pierwotnie 8 mln zł - kwota zmniejszona z uwagi na konieczność zmian budżetowych wynikających z zagrożenia COVID-19)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Marszałkowskiego Województwa Łódzkiego.

W 2019 roku doprecyzowano rodzaje zadań, które mogły być realizowane w ramach budżetu obywatelskiego „Łódzkie NA PLUS". Środki podzielono na dwie pule: wojewódzka została zarezerwowana dla projektów zadań inwestycyjnych i remontowych, natomiast pule powiatowe objęły realizację przedsięwzięć nieinwestycyjnych, do których zaliczono zadania:

1. o charakterze sportowym, w tym z zakresu upowszechniania sportu różnych grup społecznych i środowiskowych,
2. dotyczące bezpieczeństwa publicznego,
3. o charakterze turystycznym,
4. z zakresu edukacji ekologicznej,
5. z zakresu ochrony środowiska,
6. z zakresu rehabilitacji zdrowotnej,
7. z zakresu upowszechniania folkloru związanego z Województwem,
8. upowszechniające kulturę w nawiązaniu do historii województwa i pamięci historycznej.

Zainteresowanie mieszkańców województwa zgłaszaniem projektów zadań było najwyższe w pierwszym roku realizacji przedsięwzięcia oraz w roku 2020.

Wykres 14 Porównanie liczby projektów zadań w ramach I-IV edycji BO

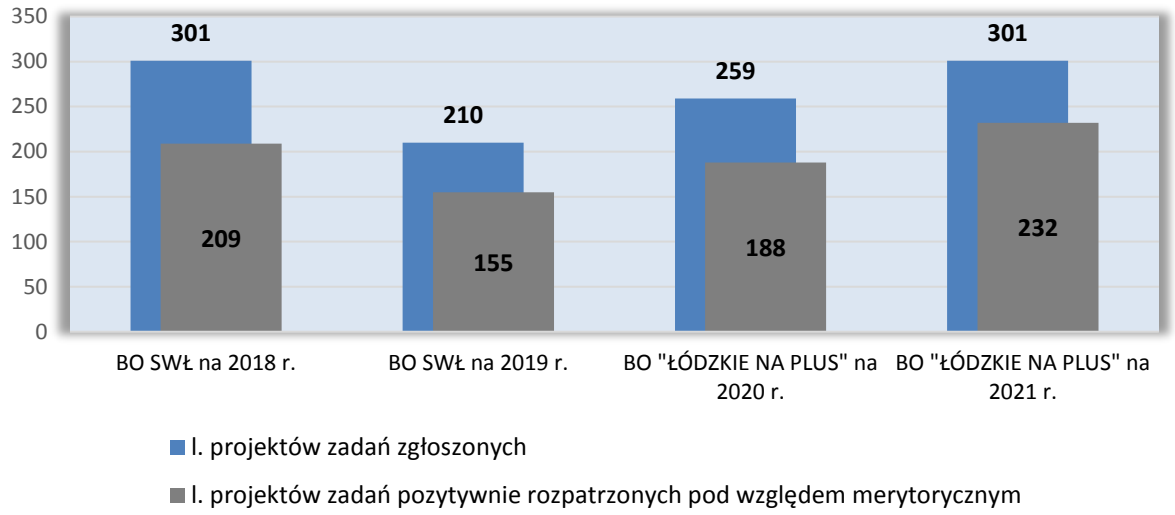

Źródło: opracowanie własne

Budżet partycypacyjny realizowany jest również na poziomie gmin w województwie łódzkim. Łódź i Zduńska Wola wprowadziły budżet obywatelski jako jedne z pierwszych miast, już w 2013 roku. Mimo ogólnopolskiej tendencji spadkowej w głosowaniu, w Łodzi widać niewielki trend wzrostowy. Co więcej, głosuje w nim dużo mieszkańców, co widać na poniższym wykresie porównującym frekwencje z udziału w budżetach obywatelskich wybranych spośród największych miast w Polsce w roku 2018.

Wykres 15 Frekwencja w budżetach obywatelskich największych polskich miast (wyniki głosowania BO 2018. Frekwencja odnosi się do populacji miast)

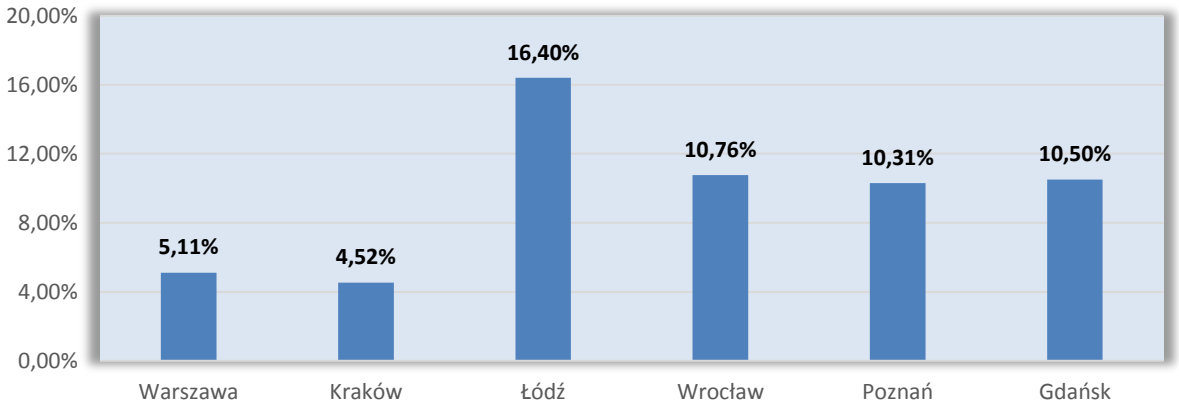

Źródło: Raport: Budżet Obywatelski w polskich miastach. Miasto 2077 (2019).

Budżet obywatelski wprowadziły również inne miasta województwa od małych, do 5 tys. mieszkańców, jak Drzewica, po duże do 100 tysięcy, których jest najwięcej: Pabianice, Piotrków

Trybunalski, Tomaszów Mazowiecki, Bełchatów, Zgierz, Radomsko, Kutno. W sumie w roku 2018 aż 15 miast województwa umożliwiało głosowanie w budżetach obywatelskich, a kolejne szykowały się by to rozwiązanie wprowadzić (np. Koluszki)[166].

- Narzędziem służącym aktywizacji mieszkańców na terenach wiejskich są **fundusze sołeckie**[167]. Na mocy ustawy o funduszu sołeckim rada gminy może wyodrębnić część budżetu, o którego wykorzystaniu decydują w sposób bezpośredni mieszkańcy danego sołectwa. Istnieje spore zróżnicowanie terytorialne wykorzystania funduszy, uwarunkowane lokalną kulturą współpracy. Na 3491 sołectw województwa w 2013 roku uchwalono fundusz w 1455, 11 gmin nie podjęło żadnej decyzji odnośnie do funduszu, co stanowi 41%[168]. Województwo łódzkie należy do tych, w których fundusze sołeckie są najrzadziej stosowane (podobnie w podlaskim i świętokrzyskim). A dla kapitału społecznego i podnoszenia jakości życia są one szczególnie istotne. W jednym z opracowań poświęconych danym zbieranych przez Sieć Obywatelską Watchdog zwrócono uwagę na istotny aspekt funduszy sołeckich: Sieć Obywatelską Watchdog wskazuje, że niezależnie od lokalizacji terytorialnej gminy wyodrębniające fundusze sołeckie tworzą skupiska, „bąble nowego w morzu starego". Zjawisko to widoczne jest zarówno w obrębie poszczególnych województw, jak i na ich granicach. Oznacza to, że z mechanizmami upowszechniania partycypacji mieszkańców w sprawowaniu władzy jest podobnie jak z każdą inną innowacją czy zmianą społeczną. Bez wątpienia istotną rolę w tym procesie odgrywają mechanizmy uczenia się samorządów od siebie, wymiany doświadczeń i dobrych praktyk. To one zazwyczaj pomagają zmienić zdanie nieprzekonanym do idei funduszy sołeckich[169].

Łódzkie należy do województw, w których fundusze sołeckie są najrzadziej stosowane

[166] Wiśniewska, M. (2018). Budżet obywatelski w polskich miastach – doświadczenia w województwie łódzkim. Studia Miejskie, tom 29.
[167] Solon-Lipiński, M. (2015), Zmiany w nastawieniu Polaków do uczestnictwa w procesach podejmowania decyzji, Fundacja Batorego.
[168] Mojkowski, K. (2015). Fundusz sołecki w województwie łódzkim, https://siecobywatelska.pl/wp-content/uploads/2015/06/biuletyn_hmyu.pdf, dostęp 23.08.2020.
[169] Sobiesiak-Penszko P., Pazderski, F. (2014). Wiejskie budżety obywatelskie, Instytut Obywatelski, Analiza 2014/4, s. 5.

Spis tabel

Tabela 1 Wysokość środków przeznaczanych na realizację budżetu obywatelskiego województwa łódzkiego w kolejnych latach 168

Spis rysunków

Rysunek 1 Cel główny, cele strategiczne i główne obszary interwencji Strategii 7
Rysunek 2 Szablon opisu kierunku działania 8
Rysunek 3 Strategia a podstawowe dokumenty 13
Rysunek 4 Zmiana liczby ludności w powiatach województwa łódzkiego w stosunku do 2010 roku (w %) 136
Rysunek 5 Współczynnik obciążenia demograficznego osobami starszymi 138
Rysunek 6 Stopa bezrobocia rejestrowanego według powiatów w 2019 roku 141

Spis wykresów

Wykres 1 Zmiana liczby ludności województwa łódzkiego i Polski ogółem w latach 1995-2019 (Polska – prawa oś, łódzkie – lewa oś) 133
Wykres 2 Struktura ludności według płci (w %) w 2019 roku 134
Wykres 3 Struktura ludności według płci (w %) w 2019 roku 134
Wykres 4 Prognoza liczby ludności w województwie łódzkim i w Polsce do roku 2050 (Polska – prawa oś, łódzkie – lewa oś) 135
Wykres 5 Struktura wieku (w %) w województwie łódzkim na tle struktury wieku w Polsce w 2019 roku 137
Wykres 6 Migracje na pobyt stały wewnętrzne i zagraniczne według powiatów w 2019 roku . 139
Wykres 7 Wskaźniki ubóstwa energetycznego w Polsce i województwie łódzkim (udział % gospodarstw domowych ubogich energetycznie we wszystkich gospodarstwach domowych) 148
Wykres 8 Subiektywne wskaźniki ubóstwa energetycznego w Polsce i województwie łódzkim (udział % gospodarstw domowych ubogich energetycznie we wszystkich gospodarstwach domowych) 149
Wykres 9 Przyczyny zgonów w województwie łódzkim w 2018 roku wg głównych grup przyczyn (na 100 tys. mieszkańców) 152
Wykres 10 Podstawowe warunki ochrony zdrowia w województwie łódzkim w 2018 roku w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców 154
Wykres 11 Odsetek osób z orzeczeniem o niepełnosprawności w poszczególnych powiatach województwa łódzkiego w roku 2019 (na tle danych z roku 2012) 156
Wykres 12 Skala objęcia usługami o charakterze opiekuńczym populacji osób z ograniczeniami w codziennym funkcjonowaniu, w ramach pomocy społecznej, w województwie łódzkim w 2019 roku 158
Wykres 13 Zachowania ryzykowne - odsetek uczniów, którzy kiedykolwiek doświadczyli wybranych sytuacji 162
Wykres 14 Porównanie liczby projektów zadań w ramach I-IV edycji BO 169
Wykres 15 Frekwencja w budżetach obywatelskich największych polskich miast (wyniki głosowania BO 2018. Frekwencja odnosi się do populacji miast) 169

Bibliografia:

1. Czapiński, J. Jerzyński, T. (2016), *Raport z Międzynarodowego Programu Sondaży Społecznych ISSP 2015 przeprowadzonego w ramach Diagnozy Społecznej 2015*, Instytut Studiów Społecznych im. Profesora Roberta B. Zajonca, Uniwersytet Warszawski, http://www.diagnoza.com/pliki/raporty_tematyczne/Raport_ISSP_2015.pdf
2. Dzieciuchowicz, J. (2014). *Ludność Łodzi – rozwój i przemiany strukturalne*. Wydawnictwo UŁ, Łódź
3. Europejski Filar Praw Socjalnych; https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_pl.pdf
4. Europejskie Centrum Monitorowania Narkotyków i Narkomanii. *Europejski raport narkotykowy 2018: Tendencje i osiągnięcia*, Urząd Publikacji Unii Europejskiej, Luksemburg, 2018
5. Główny Urząd Statystyczny, Bank Danych Lokalnych, https://bdl.stat.gov.pl/BDL/dane/podgrup/tablica
6. Główny Urząd Statystyczny, Badanie budżetów gospodarstw domowych, Warszawa 2020.
7. Główny Urząd Statystyczny. *Działania eksmisyjne w 2018 roku w stosunku do użytkowników lokali mieszkalnych stanowiących własność gmin*, Warszawa, 2019
8. Główny Urząd Statystyczny. *Ludność. Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2019 roku. Stan w dniu 31 XII*, Warszawa, 2020
9. Główny Urząd Statystyczny. *Roboty remontowe i remonty mieszkań w budynkach gmin w 2018 roku związane z podwyższeniem standardu mieszkania*, Warszawa, 2019
10. Główny Urząd Statystyczny. *Stan zdrowia ludności Polski w 2014 roku,* Warszawa, 2016
11. Główny Urząd Statystyczny. *Stan zdrowia ludności Polski w 2019 roku,* Warszawa, 2021
12. Główny Urząd Statystyczny, *Sytuacja osób starszych w Polsce 2018*, Warszawa, 2019
13. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa Główny Urząd Statystyczny. *Trwanie życia w 2019 roku*, Warszawa, 2020
14. Główny Urząd Statystyczny (2020), *Zasięg ubóstwa ekonomicznego w Polsce w 2019 roku - Aneks*. 30.06.2020. https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/ubostwo-pomoc-spoleczna/zasieg-ubostwa-ekonomicznego-w-polsce-w-2019-roku,14,7.html
15. Golczyńska-Grondas, A., Drozd-Garbacewicz, M., Datha, J., Jankowska, M., Kępka, K., Otręba, A., Piotrowicz, E., Przywara, M., Bujwicka, A., Beczkowska, M., Błaszczyk, M., Brzezińska-Krakowiak, K., Tomczak, M., Żmurkow-Poteralska, E. *Wykluczenie społeczne dzieci i młodzieży z województwa łódzkiego; Raport z badania*, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź, 2018
16. https://bip.lodzkie.pl/ogloszenia/komunikaty/item/8745-sprawozdanie-z-realizacji-program%C3%B3w-wsp%C3%B3%C5%82pracy-samorz%C4%85du-wojew%C3%B3dztwa-%C5%82%C3%B3dzkiego-z-organizacjami-pozarz%C4%85dowymi-w-2018-roku, dostęp 23.08.2020
17. https://www.cop.lodzkie.pl/, dostęp 23.08.2020

18. https://efs.mrpips.gov.pl/__data/assets/pdf_file/0018/5184/lista-po-formalnej-2.6-monitoring.pdf, dostęp 23.08.2020
19. https://inicjatywa.um.warszawa.pl/mal, dostęp dnia 23.08.2020
20. http://irmir.pl/, dostęp 23.08.2020
21. https://www.nik.gov.pl/aktualnosci/nik-o-stosowaniu-klauzul-spolecznych-w-nbsp-zamowieniach-publicznych.html, dostęp 23.08.2020
22. https://niw.gov.pl/nasze-programy/proo-2/?fbclid=IwAR0Ve3IhVO1sO1KMWA32IdPJ9mkFJ6pnxd_pP2xmU-T2slsYy3qMZLcQ968, dostęp dnia 23.08.2020
23. http://obserwatorium.miasta.pl/spoleczne-agencje-najmu/, dostęp 23.08.2020
24. https://www.parp.gov.pl/component/grants/grantss;
25. https://warszawa19115.pl/-/warszawski-bon-zlobkowy, dostęp: 17.09.2020
26. https://www.gov.pl/web/rodzina/projekt-uchwaly-rady-ministrow-w-sprawie-ustanowienia-programu-wieloletniego-senior-na-lata-2021-2025
27. https://www.gov.pl/web/rodzina/sprawozdania-z-realizacji-dzialan-na-rzecz-osob-bezdomnych-w-wojewodztwach
28. https://www.ore.edu.pl/2020/01/pilotazowe-wdrozenie-modelu-specjalistycznych-centrow-wspierajacych-edukacje-wlaczajaca-scwew
29. https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing, dostęp 23.08.2020
30. Jaraczewska, J., M., Adamczyk-Zientara M. red. *Dialog motywujący. Praca z osobami uzależnionymi behawioralnie*, Eneteia, Warszawa, 2015
31. Kłosowski, W. (2020). *Kultura jako czynnik rozwoju społecznego a polityki kulturalne polskich metropolii*, https://www.miasta.pl/uploads/attachment/file/367/e78bfd0fc1699e325b7ef158e805623a198d76d3.pdf
32. Komisja Europejska. *The 2015 Ageing Report Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2013-2060).* European Commission, European Union, 2015
33. Komisja Europejska. *The 2018 Ageing Report Economic and Budgetary Projections for the EU Member States (2016-2060)*. European Commission, European Union, 2018
34. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów. Europejski Zielony Ład. Bruksela, z dnia 11.12.2019 r. COM (2019) 640 final
35. Krajowy Program Przeciwdziałania Ubóstwu i Wykluczeniu Społecznemu. Aktualizacja 2021-2027, polityka publiczna z perspektywą do roku 2030, Monitor Polski z dnia 15 września 2021 roku, poz. 843
36. Kurowski K. *Wolności i prawa człowieka i obywatela z perspektywy osób z niepełnosprawnościami*, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa, 2014
37. Kusideł, E., Podgórska-Jachnik, D., Potoczna, M. *Osoby niesamodzielne w województwie łódzkim*, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, ROIS, Łódź, 2018

38. Łódzki Urząd Wojewódzki. *Sprawozdanie o stanie realizacji Programu współpracy samorządu województwa łódzkiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na rok 2018 oraz Programu współpracy samorządu województwa łódzkiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na lata 2016-2020 za rok 2018*, Łódź, 2019
39. Łódzki Urząd Wojewódzki (2017). *Wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych na terenie województwa łódzkiego*, http://www.pomoc.lodzkie.eu/page/pomoc_spoleczna.php?str=246&id=1748
40. Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej (2019). *Wyniki ogólnopolskiego badania liczby osób bezdomnych – edycja 2019*, https://www.gov.pl/web/rodzina/wyniki-ogolnopolskiego-badania-liczby-osob-bezdomnych-edycja-2019
41. Mojkowski, K. (2015). *Fundusz sołecki w województwie łódzkim*, https://siecobywatelska.pl/wp-content/uploads/2015/06/biuletyn_hmyu.pdf
42. Montgomery, Ch. *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta*, Wydawnictwo Wysoki Zamek, 2015
43. Musioł-Węcłowicz, A., Nowa K., (2018), *Raport o stanie polskich miast. Mieszkalnictwo społeczne*. Obserwatorium Polityki Miejskiej IRMiR 2018
44. Naczelna Izba Kontroli. *Działania wspierające i aktywizujące osoby bezdomne*, Warszawa, 2020
45. Naczelna Izba Kontroli. *Informacja o wynikach kontroli NIK, Działania administracji publicznej na rzecz bezdomnych*, Warszawa, 2014
46. Naczelna Izba Kontroli. *Informacja o wynikach kontroli NIK, Usługi opiekuńcze świadczone osobom starszym w miejscu zamieszkania*, Warszawa, 2018
47. Organisation for Economic Cooperation and Development (2019). *Health at a Glance 2019: OECD Indicators*, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/4dd50c09-en
48. Ostaszewski, K. *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa, 2014
49. Owczarek, D. Miazga, A., *Ubóstwo energetyczne w Polsce - definicja i charakterystyka społeczna grupy*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa, 2015
50. Pawson, R. *Evidence-based policy*, University of Leeds, UK, 2006
51. Polska Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (2016). *Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych w Polsce w samorządach gminnych w 2016 roku*; Zestawienia statystyczne http://www.parpa.pl/images/zestawienia_2016.pdf
52. Polska Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych w Polsce w samorządach gminnych w 2017 roku, Warszawa, 2018
53. Polska Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych (2018). *Profilaktyka i rozwiązywanie problemów alkoholowych w Polsce w samorządach gminnych w 2018 roku*; Zestawienia statystyczne, http://www.parpa.pl/zestawienia_2018.pdf

54. Pracownia Badawczo-Szkoleniowa „PERSPEKTYWA” *Picie alkoholu i używanie narkotyków przez młodzież szkolną na terenie województwa łódzkiego,* Warszawa, 2015
55. Przybylska, B. Banasiak, G. Krawczyk, E. Pietras, M. *Informator statystyczny ochrony zdrowia województwa łódzkiego 2017*, Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi, Łódź, 2018
56. Przybylska, B. Banasiak, G. Krawczyk, E. Pietras, M. *Informator statystyczny ochrony zdrowia województwa łódzkiego 2018*, Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi, Łódź, 2019
57. Psychiatria i Psychologia Kliniczna, („Journal of Psychiatry and Clinical Psychology”), (2018), Psychiatria wieku rozwojowego – badanie ankietowe uczestników I Kongresu Zdrowia Psychicznego, nr 18 (2)
58. Raport z badania *Picie alkoholu i używanie narkotyków przez młodzież szkolną na terenie województwa łódzkiego*, (2015), Warszawa, https://www.rcpslodz.pl/images/Pobieranie/2016_04_11_picie_alkoholu_i_uzywanie_narkotykwo_ESPAD_2015.pdf, dostęp dnia 23.08.2020
59. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. *Informacja nt. stanu pieczy zastępczej w województwie łódzkim za rok 2019*, Łódź, 2020
60. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi (2017), *Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2016*. http://www.rcpslodz.pl/images/Pobieranie/2016_09_27_Ocena_zasobow_pomocy_spol_dla_woj_lodz_za_rok_2016.pdf
61. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi (2020). *Ocena zasobów pomocy społecznej województwa łódzkiego za rok 2019*.
62. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. *Stan ekonomii społecznej w województwie łódzkim*, Łódź, 2018 http://www.pomoc.lodzkie.eu/page/index.php?str=623, dostęp 23.08.2020
63. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, (2020), Ubóstwo energetyczne w województwie łódzkim. Raport z badania, badanie naukowe zrealizowane przez konsorcjum firm Danae Sp. z o. o. oraz Fundację Naukową Instytut Badań Strukturalnych na zlecenie Regionalnego Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź
64. Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi. *System wsparcia rodziny przeżywającej trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych w województwie łódzkim. Skuteczność i efektywność funkcjonowania rodzin wspierających i asystentów rodziny*, Łódź, 2017
65. *Regionalne zróżnicowanie jakości życia w 2018 roku. Wyniki Badania spójności społecznej 2018*, raport z dnia 31.01.2019
66. Rogowska, K. Przybylska, B. Banasiak, G. Krawczyk, E. Pietras, M. *Informator statystyczny ochrony zdrowia województwa łódzkiego 2016*, Łódzki Urząd Wojewódzki w Łodzi, Łódź, 2017
67. Sobiesiak-Penszko P., Pazderski, F. (2014). *Wiejskie budżety obywatelskie*, Instytut Obywatelski, Analiza 2014/4

68. Solon-Lipiński, M. *Zmiany w nastawieniu Polaków do uczestnictwa w procesach podejmowania decyzji*, Fundacja Batorego, 2015
69. Sprawozdanie z wykonania budżetu województwa łódzkiego za 2019 rok, sprawozdanie o stopniu zaawansowania realizacji programów wieloletnich na podstawie art. 267 i art. 269 pkt. 3 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych
70. Sprawozdanie z wykonania za rok 2019 planów finansowych jednostek, o których mowa wart. 9 pkt 10, 13 i 14 ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 roku o finansach publicznych. Łódź, marzec 2020
71. Stowarzyszenie Klon/Jawor. *Kondycja organizacji pozarządowych (2018)*, Warszawa
72. System Informacji Oświatowej, https://sio.gov.pl/sio/
73. Szarfenberg, R. (2020). *Ubóstwo w Polsce w kontekście pracy socjalnej*, Instytut Polityki Społecznej UW, Pracownia Pomocy i Integracji Społecznej. http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/ubostwo_praca_socjalna.pdf
74. Szarfenberg A., Szarfenberg, R. *Raport o stanie ekonomii społecznej za 2018 rok, opinia nt. realizacji KPRES w województwach i instytucjach centralnych*, MRPIPS, Warszawa, 2020
75. Szukalski, P. *Sytuacja demograficzna Łodzi na tle innych dużych miast, w: Procesy demograficzne w województwie łódzkim w XXI wieku*, red. P. Szukalski, Wydawnictwo UŁ, Łódź, 2015
76. Szwałkiewicz, E., Wilmowska-Pietruszyńska, A., Pawlak, K., Hart, G., Krześniak, H., Nurzyńska E. (2017). *Definicja osoby niesamodzielnej*, http://www.aio.uksw.edu.pl/sites/default/files/ctools/css/Definicja%20osoby%20niesamodzielnej.pdf
77. Uchwała NR LVI/696/18 Sejmiku województwa łódzkiego z dnia 25 września 2018 roku w sprawie uchwalenia Programu współpracy samorządu województwa łódzkiego z organizacjami pozarządowymi oraz podmiotami wymienionymi w art. 3 ust. 3 ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie na rok 2019
78. Uchwała nr 161 Rady Ministrów z dnia 26 października 2018 roku w sprawie przyjęcia dokumentu Polityka społeczna wobec osób starszych 2030. BEZPIECZEŃSTWO – UCZESTNICTWO – SOLIDARNOŚĆ http://www.monitorpolski.gov.pl/mp/2018/1169/M20180000116901.pdf
79. Uchwała Nr XXXI/414/21 Sejmiku Województwa Łódzkiego z dnia 6 maja 2021 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Łódzkiego 2030
80. Urbaniak, B., Evseeva, Y., Patyán, L. *Senior policy in Hungary, Poland and Russia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, 2020
81. Urbaniak, B., Krzyszkowski, J., Wiktorowicz, J., Lisek-Michalska, J., Przywojska, J., Mielczarek, P., Doktorska, A. *Potrzeby osób w wieku 60+ z terenu województwa łódzkiego. Raport końcowy*, Regionalne Centrum Polityki Społecznej w Łodzi, Łódź, 2018
82. Urbaniak, B., Wiktorowicz, J. *Support for economic activity of people aged 50+ of Poland. The best solutions of the government's programme Solidarity of Generations, Comparative Economic Research*. Central and Eastern Europe, Łódź, 2014

83. Urząd Marszałkowski w Łodzi. *Regionalny Program Ochrony Zdrowia Psychicznego dla województwa łódzkiego na lata 2017-2022*.
84. Urząd Statystyczny w Łodzi, *Edukacja w województwie łódzkim w roku szkolnym 2018/2019,* 31.07.2019
85. Wiśniewska, M. *Budżet obywatelski w polskich miastach – doświadczenia w województwie łódzkim*. Studia Miejskie, tom 29, 2018
86. World Health Organisation, ESCAP. *Training manual on disability statistics. World Health Organization, United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific*, Bangkok, 2008.